SVENSKA FORSKNINGSINSTITUTET I ISTANBUL

Dragomanen

Nr 2 / 1998

Dragomanen

Årsskrift utgiven av
Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul
och
Föreningen Svenska Istanbulinstitutets Vänner

Nr 2 / 1998

Omslagets framsida visar en litografi av ett glaserat keramikfat från 1500- eller 1600-talet, i dåvarande South Kensington Museum (sedan 1899 Victoria and Albert Museum), Persian Collection, no. 1469-1876, i Martinska Bildsamlingen, vol. 532 (Keramik/Asiatisk; *se plansch, sid. 74–75), på Konstfackskolan, Stockholm. Foto: Daniel Philipson.*

På omslagets baksida återfinns den tecknade dragoman som introducerades i Dragomanen 1, ur Joh. Hedenborg, Turkiska nationens seder, bruk och klädedrägter, *Stockholm 1839. Foto: Kungl. biblioteket.*

Dragomanen

Nr 2 / 1998

Redaktör och ansvarig utgivare: Birgit N. Schlyter

Redaktion:
Ulla Ehrensvärd, Stefan Hilding, Suzanne Unge Sörling

Distributions- och prenumerationsärenden:
Istanbulinstitutets kansli, Kaptensgatan 12, 2 tr., 114 57 Stockholm.
Tel.: 08-662 75 70. Fax: 08-665 31 33.

Årsskriften Dragomanen erhålles vid medlemskap i Föreningen Svenska Istanbulinstitutets Vänner (150 kr; postgirokonto 9 97 52-8) eller genom separat prenumeration (100 kr; Istanbulinstitutets postgirokonto 2 90 27-0).

Manus- och publikationsärenden:
Birgit N. Schlyter, Inst. för orientaliska språk, Kräftriket 4, 106 91 Stockholm.
Tel.: 08-16 31 19. Fax: 08-15 54 64. E-post: Dragomanen@orient.su.se

Dragomanens hemsida:
http://www.orient.su.se/scas/dragomanen/drago.htm

ISSN 1402-358X
© Dragomanen och resp. författare
Produktion: Rubicon
Tryckeri: Elanders Gotab, Stockholm 1998

Innehåll

Den turkspråkiga världen bortom Turkiet 7
REDAKTÖREN

Gunnar Jarring 90 år och hans 940 skrifter 15
ULLA EHRENSVÄRD

Sufism och sufisk musik 22
SIGRID KAHLE

Samtal med en mürşit:
Om Bektaşiordens trosföreställningar 37
ERIK CORNELL

Fredrik Robert Martin:
Orientalist, konstvetare, samlare 59
SVANTE HEDIN

Författarporträtt
Necati Cumalı – vardagsskildrare 78
LENA ULLMAN

Min barndoms gata 80
NECATİ CUMALI, *övers.* LENA ULLMAN

Recensioner

Erik Cornell, *Turkiet på Europas tröskel* 92
BENGT KNUTSSON

Ingvar Svanberg, red., *Turkiet: Bro eller barriär mellan Europa och Asien* 95
MATS MÜLLERN

Ingvar Svanberg, red., *Tradition och förnyelse: Turkiska språket och kulturen* 98
BERNT BRENDEMOEN

Aziz Nesin, *Satiriska sagor* 101
JITKA ZAMRAZILOVÁ-JAKMYR

Aziz Nesin, *Finns det inga åsnor i ert land?* 103
TUULA KOJO

Disa Håstad, *Arvet från Timur Lenk: Centralasiatiska öden* 104
BIRGIT N. SCHLYTER

Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul
Institutets organisation 108
Adress och styrelse 109

Istanbulinstitutets årsberättelse 1997 111

Föreståndarens verksamhetsberättelse för år 1997 115

Rapport
Islams kultur 134
ELISABETH ÖZDALGA

Föreningen Svenska Istanbulinstitutets Vänner
Adress och styrelse 142

Vänföreningens årsberättelse 1997 143

Artikelförfattarna

ERIK CORNELL
Ambassadör
Topeliusvägen 15, 167 61 Bromma

ULLA EHRENSVÄRD
Prof., ordf. i Istanbulinstitutets vänförening
Banérg. 10, 115 23 Stockholm

SVANTE HEDIN
Skriftställare, fotograf, fotohistoriker,
f.d. lärare vid Konstfackskolan, Stockholm
Stenstugu, Anga, 620 23 Romakloster

SIGRID KAHLE
Hedersdoktor vid Uppsala universitet, författare
Odensg. 5B, 753 15 Uppsala

LENA ULLMAN
Chefsassistent, Alfa Laval Agri, översättare
Trolle Bondes Gata 1, 162 72 Vällingby

ELISABETH ÖZDALGA
Prof. i sociologi, Department of Sociology,
Middle East Technical University,
TR-06531 Ankara (Turkiet)

Recensenter

BERNT BRENDEMOEN
1:e amanuensis, turkolog, Oslo universitet

BENGT KNUTSSON
doc., arabist, föreståndare för Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul

TUULA KOJO
journalist, översättare, Helsingfors

MATS MÜLLERN
fil. kand., turkolog, Stockholm

BIRGIT N. SCHLYTER
doc., lingvist och turkolog, Stockholms universitet

JITKA ZAMRAZILOVÁ-JAKMYR
fil. dr, turkolog, Lund

Den turkspråkiga världen bortom Turkiet

De turkspråkiga folken uppgår idag till cirka 150 miljoner människor och utgör därmed en av de större folkgrupperna på vår jord. Bortsett från några miljoner emigranter i andra världsdelar finns turkfolken utspridda över ett till stora delar sammanhållet bälte från östra Europa till det nordöstra hörnet av Asien, en area motsvarande en tiondedel av jordens landyta.

Etniska och lingvistiska indelningar av den turkspråkiga världen varierar beroende på vilka kriterier dessa grundas på. Antalet turkspråk klassificerade efter vanliga fonologiska, morfologiska och syntaktiska drag torde kunna sägas ligga någonstans runt 30. Flera besvärliga klassificeringsfall finns dock, såsom blandspråk och andra typer av hybrider med såväl turkspråkiga element som element från andra språkfamiljer. Det inre av Asien är ett område som under seklernas gång präglats av ovanligt mycket migration, och under sådana förhållanden blandas olika folkgrupper och språk med varandra, som bekant.

Det numerärt största turkfolket – en dryg tredjedel av samtliga turkspråkiga individer i världen – är de 55–60 miljoner människor som utgör majoritetsbefolkningen i dagens Turkiet. Turkietturkarna är de främsta arvtagarna till det en gång så mäktiga och för Europa till och med skrämmande osmanska riket. Efter det osmanska väldets sönderfall bildades år 1923 den nya turkiska republiken, som under landsfadern Atatürks ledning

och med ett sekulariserat samhällsskick skulle moderniseras och föras närmare väst. Denna förändring omfattade också språket; osmansk turkiska blev "turkietturkiska" med ett nytt latinskt (i st. f. arabiskt) alfabet och reformerade språkstrukturer.

Så gott som hela den återstående delen av den turkspråkiga världen har i decennier befunnit sig inom den kommunistsocialistiska intressesfären och då bl. a. fått känna på en starkt ideologiserad språkpolitik. Efter Sovjetunionens upplösning lever nu dessa turkfolk under förändrade kulturpolitiska villkor. Nya samhällsramar måste upprättas och med dem ett nytt språkbruk. Turkiet vill uppenbarligen spela en roll i broderfolkens uppbyggnadsarbete, även om samarbetet hittills knappast kan sägas ha gått helt gnisselfritt. Ovedersägligt är dock Turkiet den enda turkspråkiga nation som tidigare under 1900-talet bildat en varaktig självständig stat, och som sådan har landet värdefulla erfarenheter att förmedla till de nyblivna staterna Turkmenistan, Uzbekistan, Kazakstan och Kirgizstan samt andra turkspråkiga samhällen som känner ett behov och en önskan att på något sätt formalisera och manifestera sin nyvunna frihet – en komplicerad process med spänningar mellan å ena sidan sökandet efter rötter och traditioner och, å den andra, modernisering och internationalisering.

Den turkietturkiska närvaron i Centralasien märks för närvarande primärt i småföretagande och Turkietstödd skolundervisning. Turkietturkiska har fått ökad spridning och blir med all säkerhet ett viktigt "interturkiskt" språk i Centralasien framöver, samtidigt som ryska fortsätter att vara centralasiaternas utan jämförelse främsta *lingua franca* och de stora västerländska språken, framför allt engelska, är på stark framsmarsch i regionen.

Den viktigaste lingvistiska utvecklingen i Centralasien och angränsande områden idag är emellertid den språkförnyelse

som pågår både spontant och under stipulerade former i akt och mening att lyfta fram lokala språk - såväl turkspråk som språk av andra familjer – och göra dem till mer funktionsenliga kommunikationsmedel än vad de varit tidigare. Som spontana processer försiggår denna språkförnyelse över hela regionen, från jakuter i norr till tibetaner i söder och från azerbaidjaner och turkmener i väster till uigurer och mongoler i öster. Det land där språkförnyelsen i form av officiell, av regeringen sanktionerad språkreform har kommit längst är Uzbekistan. Det dominerande turkspråket i Uzbekistan är uzbekiska, som sedan år 1989 är republikens enda officiella språk. Så mycket som uppemot tre fjärdedelar av landets befolkning brukar anges vara etniska uzbeker, och deras språk anses redan ha en stark ställning i republiken. Andra turkspråk som finns representerade i Uzbekistan har i jämförelse med uzbekiskan få talare. De största turkspråkiga minoriteterna är kazaker, kirgizer och karakalpaker. Än mindre minoriteter är t. ex. turkmener och uigurer.

Uzbekiska är ett stort språk även i den turkiska språkfamiljen. Det är det näst största turkspråket, efter turkietturkiska, och talas av omkring 20 miljoner människor. Bortsett från sin storlek är uzbekiska även ur andra aspekter ett viktigt och centralt turkspråk. Lingvistiskt sett befinner sig uzbekiska i centrum av det turkspråkiga bältet, i skärningspunkten på en axel som delar in turkspråken grovt efter de fyra väderstrecken i nordöst- och nordväst- samt sydöst- och sydvästturkiska språk. Med avseende på merparten av språkets dialekter brukar uzbekiska räknas till den sydöstra gruppen, dit också bl. a. uiguriska i det kinesiska Xinjiang (Sinkiang) hör. Samtidigt finns det uzbekiska dialekter med drag som är karaktäristiska för turkspråk i någon av de andra huvudgrupperna. I den nya världsordning som uppstått efter sovjetsocialismens samman-

brott har uzbekiska också blivit ett centralt turkspråk geopolitiskt sett, då Uzbekistan som självständig stat har goda chanser att bli en stark maktfaktor i sin region, åtminstone i det som på uzbekiska allt oftare benämns "Markazij Osijo", eller med det alltjämt gällande kyrilliska alfabetet, Марказий Осиё, "Centrala Asien" (till skillnad från ett större Ўрта Осиё, "Centralasien") och som omfattar det före detta sovjetiska Centralasien inklusive hela Kazakstan. Uzbekistan är ett land rikt på naturtillgångar och arbetskraft och med en befolkningsstruktur som verkar mer stabil och lätthanterlig än i de angränsande republikerna, i synnerhet då det till ytan betydligt större Kazakstan, som alltjämt har en stor, flyktbenägen rysk befolkning.

Den nuvarande officiella språkpolitiken i Uzbekistan omfattar både skriftbyte och reformering av det uzbekiska språkets ordförråd. Enligt det senaste parlamentsbeslutet i alfabetsfrågan från 1995 skall ett latinskt alfabet införas och år 2005 slutgiltigt ersätta det kyrilliska alfabet som uzbekiska skrivits med alltsedan 1940-talet. Andra turkspråkiga republiker har fattat liknande beslut om skriftbyte, och i vissa andra, t. ex. Kazakstan, diskuteras olika alternativ för en skriftreform.

I planerna på att förändra och uppdatera ordförrådet brottas uzbekerna med samma överväganden som turkietturkarna under sin språkreform på 1930-talet och framåt; hur hårt skall man rensa bland de ord och termer som med de nya värderingarna inte längre har något självklart existensberättigande i språket och i vilka proportioner skall inlåning från andra språk och egen ordbildning företas för införskaffandet av nya lexem? Det här är en process som är mer mångfasetterad och tidskrävande än ett skriftbyte; att sätta en tidsgräns för en sådan reform låter sig egentligen inte göra, och redan under sitt mest aktiva skede kan den komma att pågå i kanske flera decennier.

Med de ändrade maktförhållandena i världen har Centralasien fått ökad betydelse som en ny politisk marknad mellan Europa och de för tillfället tandlösa tigerekonomierna i Fjärran Östern. Behovet av ny kunskap om Centralasien och dess folk har under de senaste åren framkallat en riktig forskningsboom bland akademiker och undersökande journalister. Även med en vid definition av Centralasien – från Kaspiska havet och den iranska högplatåns öknar i väster till Kinas inland och Stora Hingganbergen i öster och från Himalaya i söder till det sibiriska stäpplandet i norr – förblir turkfolken det mest dominerande folkslaget i regionen. Centralasienkunskap handlar m. a. o. till mycket stor del om den turkspråkiga världen. Med tanke härpå borde ämnet turkologi – med inriktning på såväl språk som turkfolkens historia och kultur – äntligen få rättmätig status vid svenska universitet Att det finns mycket att lära och utforska blir vi påminda om även när vi läser årets utgåva av *Dragomanen*, som innehåller flera vittnesmål om fascinerande och ofta mycket komplexa kulturföreteelser relaterade till den turkspråkiga världen och dess historiska kontext.

Trots turkologins hittillsvarande svaga akademiska ställning har Sverige en lång och innehållsrik forskningstradition vad gäller både Turkiet- och Centralasienkunskap. Karolinerna försåg oss med det första materialet. Sven Hedin och missionärerna i Östturkestan gjorde resten för att lägga grunden till unika och med tiden internationellt ansedda samlingar, varav det mesta finns härbärgerat på Riksarkivet, Kungliga biblioteket och Folkens Museum Etnografiska i Stockholm och på universitetsbiblioteken i Lund och Uppsala. Många publikationer har kommit i deras följd. Bara under de senaste åren har det färdigställts flera nya svenska böcker och rapporter med anknytning till Turkiet och Centralasien. En del recense-

ras i denna skrift. Andra står förtecknade här nedan.

Ambassadören och professorn Gunnar Jarring, som fyllde 90 år ifjol och som vi av den anledningen hyllar särskilt i detta nummer, har under alla år, vid sidan av sin diplomatiska gärning och efter pensioneringen, upprätthållit sin turkologiska forskning med en beundransvärd bredd. Hans skrift om *Det nya Turkiet* från 1937 är en tidig och alltjämt ihågkommen presentation av den unga turkiska republiken för svenska läsare. Sina största insatser som turkolog har dock Gunnar Jarring gjort inom den turkspråkiga världen bortom Turkiet, i Centralasien. Hans vetenskapliga arbeten har ofta baserats på egenhändigt insamlat material och rymmer analyser av såväl språkvetenskaplig som etnologisk/etnografisk betydelse. Det mest omfattande verket – Jarrings opus magnum – bär den långa titeln *Materials to the Knowledge of Eastern Turki: Tales, Poetry, Proverbs, Riddles, Ethnological and Historical Texts from the Southern Parts of Eastern Turkestan*. Det kom ut i 4 delar under åren 1946–1951. Hans senaste praktverk, *Central Asian Turkic Place-Names*, som finns upptaget med hela sin titel i nedanstående litteraturlista, ger en lexikografisk penetrering av östturkestanska ortnamn excerperade ur Sven Hedins dagböcker.

Man kan inte annat än imponeras av Gunnar Jarrings forskningsnit och hans gudabenådade minne och vitalitet. Som få har han dessutom haft förmågan att dela med sig av sitt vetande till en bredare publik i en mängd essäer och föredrag.

Förutom en egen stor produktion har Gunnar Jarring byggt upp en mycket värdefull boksamling. En del av denna samling har tidigare donerats till Lunds universitetsbibliotek. En annan del överlämnades nyligen till Stockholmsuniversitetets nyöppnade Asienbibliotek vid Institutionen för orientaliska språk. Katalogiseringen av de uppskattningsvis 5 000 volymer-

na startar hösten 1998 under ledning av en grupp Centralasienforskare från nämnda institution.

Redaktören

Svenska Centralasienpublikationer från senare år

Farid Abbaszadegan & Bo Utas (red.), *Centralasien – gamla folk söker ny väg*. Skrifter utgivna av Sällskapet för asienstudier 6, Uppsala 1995.

Gunnar Jarring, *Central Asian Turkic Place-Names: Lop Nor and Tarim Area. An Attempt at Classification and Explanation Based on Sven Hedin's Diaries and Published Works* (Reports from the Scientific Expedition to the North-Western Provinces of China under the Leadership of Dr. Sven Hedin, VII:11 Ethnography, Publication 56), Stockholm 1997.

Gunnar Jarring, *Agriculture and Horticulture in Central Asia in the Early Years of the Twentieth Century with an Excursus on Fishing. Eastern Turki Texts with Transcription, Translation, Notes and Glossary*, Scripta minora Regiae Societatis Humaniorum Litterarum Lundensis 1997–1998:2. Lund 1998.

Mirja Juntunen & Birgit N. Schlyter (red.), *Return to the Silk Routes: Current Scandinavian Research on Central Asia*. Kegan Paul Int., London (under tryckning).

Bo Petersson & Ingvar Svanberg (red.), *Det nya Centralasien: Fem forna sovjetrepubliker i omvandling*. Studentlitteratur, Lund 1996.

Staffan Rosén & Bo Utas (red.), *Det okända Centralasien – en utmaning för svensk forskning*. HSFR, Stockholm 1994.

Birgit N. Schlyter, *Language Policy in Independent Uzbekistan*. FoCAS Working Paper 1. Forum for Central Asian Studies, Stockholm 1997.

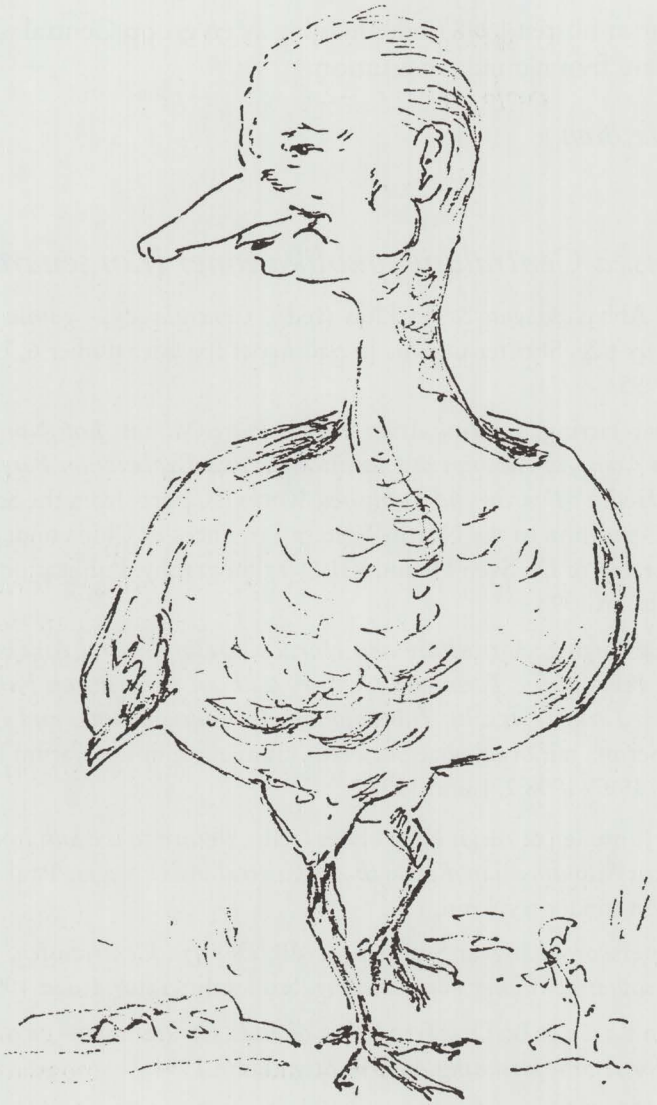

En skånepåg i Viken tecknad den 29 juli 1978
av vännen Ulla Ehrensvärd.

Gunnar Jarring 90 år och hans 940 skrifter

ULLA EHRENSVÄRD

Om man säkert vill bli uppvaktad på sin födelsedag, skall man ha flera syskon. Om man sedan skaffat sig en maka med många syskon, finns det åtminstone en viss garanti att bli ordentligt uppvaktad. Båda dessa förutsättningar besitter Gunnar Jarring. Men släktingarna var ändå bara en del av den stora skara som mött upp i Vikens hembygdsgård den 10 oktober 1997 för att hylla 90-åringen.

Det var verkligen bygdens store son, travlaren och lundapågen som blev uppvaktad. Utefter salens kortvägg tornade blomster, böcker och flaskor upp sig. Men lite åt sidan låg en tjock volym. Trots att födelsedagsbarnet säkert gladde sig åt uppvaktningen, tror jag ändå, att hans största tillfredsställelse med sig själv gällde just denna kvartovolym: *Central Asian Turkic Place-Names. Lop-nor and Tarim Area. An Attempt at Classification and Explanation Based on Sven Hedin's Diaries and Published Works*. Endast några veckor tidigare hade detta 545-sidiga verk kommit ut av trycket.

I sin ungdom hade Jarring läst Sven Hedins reseskildringar. Vintern 1929–30 kom han själv till Östturkestan (Xinjiang) och skrev efter hemkomsten bl.a. en artikel, hur det var att färdas med ranglig kineskärra "bland Taklamakans dyner". Som 22-åring hade han fått en första inblick i de centralasiatiska ortnamnens betydelse. Som 90-åring hade han förmått att samla sju decenniers komprimerade kunskap i denna tunga volym. Dessutom hade han just åstadkommit en separat upp-

sats om toponymet *Takla-makan* och förklarat denna ökens namn som sammansatt av *taq* (valv, ruiner med valvbågar), *-lar* (pluralsuffix), *makan* (plats, bebyggelse) – således 'platsen med ruiner'. Hur han kommit fram till sin tolkning, förklarar han strikt filologiskt. Men samtidigt får man en känsla av att han för sitt inre nostalgiskt framkallar bilden av öknens långa, svepande sanddyner, som obevekligt drivs fram av vinden och en gång lär ha begravt 360 städer på ett dygn.

Det var en tillfällighet som gjorde, att jag kom att redigera en bibliografi över Gunnar Jarrings skrifter alltifrån hans första tryckta alster om 'Ordstäv, ordspråk och allmänna talesätt från Kullabygden' i *Höganäs Dagblad,* 7 juli 1927. Min företrädare som sekreterare vid Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul, professor Christopher Toll, hade gjort en sammanställning, som han ämnade överlämna som födelsedagshyllning på 70-årsdagen. Den var uppställd i likhet med en bibliografi som han tidigare gjort över H.S. Nybergs författarskap. När jag i maj 1977 första gången hörde talas om Tolls arbete, var han ännu inte färdig med sitt manus och hade inte bestämt var det skulle tryckas. Vid denna tid hade jag känt Jarring närmare under ett halvår och visste tillräckligt mycket om honom för att föreslå Toll, att jag skulle kunna göra något "extra" med boken, illustrera den. Toll tog kontakt med Jarrings dåvarande arbetsgivare, bergsingenjör Axel Ax:son Johnson, för att få en ekonomisk garanti för vårt företag. Jag å min sida kontaktade hovboktryckare Hubert Johansson, som under senaste tiden tryckt flera böcker åt Johnsons. Toll och Bo Utas hjälpte sedan till med att skaffa namn och adresser till presumtiva subskribenter.

På grund av att jag hade åtagit mig att illustrera bibliografin, började jag systematiskt att om inte *läsa* igenom allt som Jarring skrivit så åtminstone ögna igenom det. Då var det en

stor fördel att vara tjänsteman vid Kungl. biblioteket, som skall anskaffa och förvara allt tryck, även utländskt, som svenskar bidragit till. I Tolls sammanställning saknade jag bl.a. en dokumentering av Jarrings insats i *Svensk uppslagsbok*. Några artiklar ur 2:a upplagan var medtagna, men inget ur 1:a upplagan. Lyckligtvis fanns det tre pingstdagar som jag kunde tillbringa ostört på KB; 1977 hade man möjlighet att sitta dygnet runt på biblioteket, ifall man kom överens med nattvakten. Band efter band bläddrade jag igenom och jämförde de båda upplagornas artiklar, som för det mesta var ordentligt signerade. Jag fann det hela vara en mycket intressant manifestation både som lärdomsprov och försörjningskälla. Numren till Tolls bibliografi växte också snabbt med drygt det dubbla. Fram till midsommar kom jag att "korvstoppa" mig själv med Jarrings litterära produktion under varje ledig minut. Jag kombinerade därvid kontroll med mina illustrationsfunderingar. Jag hade nämligen beslutat mig för att i möjligaste mån få fram en bild av Jarrings insats och tankar.

Medan jag höll på att arbeta med bibliografin, var jag helt koncentrerad på att det skulle bli en bra bokprodukt. Jag vägde illustrationer mot varandra och undrade om jag fått med väsentligheter. När det gällde *Svensk uppslagsbok* sökte jag något etnografiskt, eftersom detta ämne tycktes mig mest betingat av sin tids anda. Det har också under senare år, då jag redigerat Jarrings fortsatta bibliografier, slagit mig, hur mycket av hans filologiska arbeten berört etnografiska ämnen. Jag tror inte att det bara berott på att jag i brist på filologiskt kunnande bara kan ta åt mig folkloristiskt berättande.

En gång frågade jag Jarring, om det inte hade varit svårt för honom att slå sig till ro i gamla Svedala efter så många år utomlands, på intellektuellt mer stimulerande orter. På denna fråga fick jag ett nekande svar, även om han tillstod att han gärna

stannat kvar i Moskva fram till en pensionering vid 70 års ålder. Men när jag nu på 90-årsdagen såg honom bland alla uppvaktande från hela västra Skåne, förstod jag att bara en stockholmare ställer en sådan fråga. Från huset i Viken nådde han ju kontinenten snabbare än från Stockholm. Och om Kullabygden fortfor han att skriva ännu 1997.

1977 års bibliografi tillkom under stor tidspress. Den framställdes med boktryck, en teknik som både Jarring och Toll föredrog framför offset. Detta hade varit anledningen till att de 1976 hade valt ett litet tryckeri, Uno Andersons, som fortfarande helt höll sig till det gamla blytrycket, då de gav ut första numret av *Svenska Forskningsinstitutets i Istanbul Meddelanden.* När jag kom att efterträda Toll som sekreterare, hade jag bakom mig ett mångårigt sekreterarskap i Svensk Bokkonst, den institution som väljer ut Sveriges "vackraste" böcker. Jag kände därför till detta tryckeri men hade kanske helst velat arbeta med ett annat med större flexibilitet. Tryckeriet inköpte några turkiska trycktyper för att få behålla institutet som kund, vilket det också fick under ett drygt decennium.

Jarring hade nog från början inte trott, att hans och Tolls första nummer skulle få så många efterföljare att det kom att bli en institutionell årsbok. För denna utveckling tror jag att Jarring med sin förankring i Sydsverige och jag som stockholmare var ett bra team. I Lunds universitetsbibliotek satt Christian Callmer som förslagsgivare. Så länge som Jarring bodde i Stockholm och besökte Vitterhetsakademiens möten, kom även vinddrag från Uppsalas akademiska värld. Men när en femton årsböcker publicerats, önskade jag intensivt att få lämna ett redaktörskap som tog alldeles för mycket tid från mitt huvudintresse: kartografins historia. Jag blev då medveten om i vilken utsträckning Jarring hade vant sig vid mig som partner.

Under årens lopp hade en ömsesidig tillgivenhet vuxit fram, och jag hade blivit starkt influerad av hans djupa känsla för lojalitet och trofasthet.

Situationen 1977 hade till en början varit något säregen för mig. Arbetet med bibliografin hade varit så intensivt och fått mig att krypa in i en annans tankevärld – så långt det nu gick. Under 1978 var det nog fortfarande naturligt för Jarring att räkna med Toll som sin bibliograf. Men efter publiceringen av memoarboken *Åter till Kashgar* 1979 började jag att få ta emot särtryck och skrifter och jag förstod nu, att Jarring insett att jag ämnade fortsätta som hans bibliograf. Christopher Toll tog visserligen initiativet till den festskrift, *Turcica et Orientalia,* med vilken han uppvaktades på sin 80-årsdag. Men jag fungerade som redaktör för den och fick därigenom en både roande och stimulerande korrespondens med Jarrings gamla vänner och kolleger. Att sammanställa en kompletterande bibliografi i denna festskrift vållade egentligen inga bekymmer. I Tolls första manus 1977 hade han tagit med recensioner, vilka då för det mesta var hämtade ur facklitteratur. När det gällde 1987 års bibliografi, blev denna praxis lite mer betungande, eftersom Jarring under det gångna decenniet publicerat sina memoarer och dessa blivit recenserade i dags- och veckopress. Jag tackade då min lyckliga stjärna att ändå vara en professionell bibliotekarie.

Även jag hade som tonåring läst Sven Hedins reseskildringar och längtat bort mot Asien. 1991 fick jag tillfälle att följa Sidenvägen och komma till Kashgar. Jag fick då i uppdrag av Jarring att köpa två uiguriska böcker. Försiktigtvis började jag i Urumchi att fråga efter det som skulle vara ett lexikon men hänvisades till boquinisterna vid moskén i Kashgar. Vid ett första besök där fick jag samma negativa svar, men när jag kom en andra gång, märkte jag att jag var igenkänd. Jag vågade mig

då fram att fråga efter den andra boken, som skulle vara en högst brännbar historik om uigurerna. Det blev ett konspiratoriskt napp och jag fick följa efter en man i gränderna, vänta och sedan ta emot något insvept i tidningspapper. Med gester avskärande hals och händer visade mannen tydligt, att författaren hade råkat illa ut. Vid tullen på flygplatsen i Urumchi blev jag sedan glad att tullmannen visade så stort intresse för mitt folioverk om Kinas gamla kartor att han inte såg hur jag smusslade undan den uiguriska historiken. Lexikonet fick Jarring sedan helt officiellt. Genom detta uppdrag gavs min vistelse i Xinjiang en uigurisk inblick som jag annars inte skulle ha fått.

Jag skulle nog ha rest till Kashgar någon gång, även om jag aldrig lärt känna Jarring. Men Sven Hedin tycks ha varit en gemensam nämnare för oss båda. När jag höll på med bibliografin, som överlämnades på 90-årsdagen, besökte jag Justus Perthes geografiska förlag i Gotha. Bland Sven Hedins papper i förlagets arkiv fann jag brev skrivna av Jarring omkring 1940 gällande östturkestanska ortnamn. Min första reaktion var: tänk att han haft detta ämne i sina tankar i sextio år! Sedan kom jag att tänka på en vit papperslapp som smugit sig in bland papper som jag fått av Jarring i början av 1977. Papperslappen innehöll ingen text, bara avtrycket av något skrivet med hård penna. Jag hade då reflekterat över den press, disciplin som skribenten Jarring många gånger måste ha levt under. Att gå upp på morgonen, inte bara för att gå ut med hunden utan för att hinna med att skriva eller studera något inom ens filologiska fack, innan dagens diplomatiska id tager vid – det fordrar disciplin.

Intiativet till uppvaktningen på 90-årsdagen kom först från minister Fredrik Vahlquist. Trots att en så stor del av Jarrings skriftliga produktion gällt filologiska ämnen, märker man att

han ständigt vill hålla kontakt med utrikesfrågor. Det är kanske därför han föredrar titeln ambassadör i stället för professor. Underlaget till 1997 års bibliografi fick Jarring lämna själv. Nu visste han ju vad som väntade. Denna gång lät jag just hans diplomatiska sida överväga illustrationsmaterialet. Jag har dock redan mottagit den Skånebok som kommer att bli nummer 941 i nästa bibliografi. Nu vid 90-årsdagen måste jag ursäkta mig att jag inte lyckats få numren att bli 1 000 ...

Sufism och sufisk musik

Notiser från en konferens i Istanbul

SIGRID KAHLE

Istanbul en regnig vinterdag. "Folkloristiskt institut" står det alltsedan 1925 på ett hus där ett visst sufiskt brödraskap håller till; dess rätta namn *tekke* är officiellt förbjudet, liksom alla sufiska brödraskap. Gunnar Ekelöf brukade besöka brödraskapet när han var i Istanbul. På väggarna hänger fotografier av heliga män bredvid kalligrafier som bildar Allahs namn, ofta ett spegelvänt *hu*.[1] I en sarkofag i rummet intill vilar schejken som grundat denna sufiorden (*tarikat*). Det mystiska samkväm, *sema* (alt. *djem;* turk. stavn. *cem*), som jag är bjuden till börjar med eftermiddagsbönen i den tillhörande moskén och fortsätter med en musikalisk liturgi, *ayin* (alt. *mukabele*), avskild från men i anslutning till kvällsbönen. Kvinnorna ber på galleriet, varifrån även jag ser männen bedja.

Efter bönen bjuds vi otrogna på middag i matsalen, sittande omkring ett lågt, runt bord med sufibröderna. Vi kvinnor har håret och benen betäckta. Den nuvarande schejken inträder i ett angränsande rum, alla sätter sig omkring honom med korslagda ben, klädda i ordens vita mössa och gråa väst. Vi fåtal främlingar åtnjuter privilegiet att få sitta med i ett hörn. Notblad delas ut, och så begynner suggestiv, oerhört vacker vokalsång. Vid rummets motsatta vägg hetsar en orkester upp sig och församlingen till *hal*, ett upphöjt sinnestillstånd, med hjälp av *ney, tanbur* och *daf* – instrument med mystisk aura. Alla

[1] Stavelsen *hu*, "Han", eller bokstaven *h*, sista ljudet i ordet Allah, den sista sucken i *dhikr* (turk. stavn. *zikr*) "meditation".

sjunger med i refrängen, vaggar, börjar sin *zikr*, ropar *hu*.

Extasen ökar. Jag råkar vända mig om och vad får jag se? Virvlande dervischer snurrar omkring sin egen axel, med ena handen mot himlen, den andra mot marken, iklädda höga vita huvudbonader, deras bländvita kjolar står som solar omkring deras snurrande kroppar, de dansar så ljudlöst att jag inte märkte när de kom in. De har kastat av sig jordelivets svarta mantlar. Från min position mellan musikrummet och moskén kan jag iakttaga dervischernas fotarbete och ansiktsdragens stränga koncentration. I denna hierarkiskt ordnade virveldans är ingenting improviserat. Ceremonimästarens mörka blick övervakar dem, hans hatt är svart och hans mantel blå.

Trummornas rytm växlar ofta, tempot är rasande, det fortsätter i över en timme, i det andra rummet skallar *hu, hu, hu.* Schejken säger ett ord, musiken och virvlandet tar abrupt slut, dervischerna ikläder sig långsamt de svarta mantlarna, alla suckar *Allahu Akbar*, "Gud är Större", torkar svetten ur pannan. Apelsinklyftor, bananskivor och nötter bjuds omkring, alla språkar vardagligt med varandra. Efter en vilopaus inbjuder schejken oss främlingar till samtal, en tolk översätter simultant, sufierna lyssnar. Samtalet får en ekumenisk anstrykning. Så blir det midnatt och tid att bege sig hem genom de mörka gatorna förbi silhuetterna av Aya Sofya och Sultan Ahmets moské.

Denna upplevelse var kulmen på en konferens om *Sufism, sufisk musik och samhällsförändring* anordnad av Svenska Forskningsinstitutet och dess projektledare Elizabeth Özdalga. Konferensen ägde rum på den berömda tomt i Istanbul som Sverige har ägt sedan 1757, i ett hus som en gång varit dragomanbostad. I denna anda hälsades konferensdeltagarna välkomna på flytande turkiska, arabiska och hebreiska av Istanbulinstitutets föreståndare Bengt Knutsson. Hur betydelsefull su-

fismen och sufiska rörelser har blivit efter sovjetkommunismens fall och i islamiseringsvågens kölvatten kunde sedan musikhistoriker, musiketnologer och religionsforskare från tio länder[2] utomordentligt väl motivera i dagarna tre.

Hjärtats väg till Gud

Sufismen brukar kallas "islams andliga hjärta". Enligt sufismen är det vårt naturliga tillstånd att vara ett med Gud, och det kan endast förverkligas genom att vi utplånar det egocentriska jaget, det illusoriska "jag" som fungerar som en slöja mellan oss och vår ursprungliga natur. Sufismens väg till självförverkligande beskrivs ofta som "hjärtats väg". Genom att rena eller "polera" hjärtat når sufiern den fullständiga insikten om och förverkligandet av Guds Enhet. En väg att uppnå denna gudomliga enhet med Gud är musiken. Musiken är själens näring, säger sufiern.

Det var i Bagdad som sufierna började vrida sig omkring sin egen axel och den virveldans kom till vars liturgi skapades av Pir Adil Çelebi (1421–1460) i Konya, där Mevleviorden grundades av Sultan Veled. Denne var son till Mevlana Celaleddin Rumi, "persernas Shakespeare", vilken glömde vetenskapen när han börjat snurra omkring sig själv i takt med kosmos och

[2] Professor Cem Behar, Department of Economics, Bosphorus University, Istanbul. Mr. Evrim Binbaş, Middle East Technical University, Ankara. Dr. Natalie Clayer, CNRS, Paris. Professor Jean During, Institut de Turc, 22 rue Descartes, 67 000 Strasbourg, Anne Ellingsen, Inst. f. musik og teater, Oslo universitet. Professor Walter Feldmann, Asian and Middle Eastern Studies Department, Pennsylvania University. Anders Hammarlund, Sveriges Radio, Stockholm. Nedim Karakayalı, Department of Sociology, University of Toronto, Ontario. Professor Irene Markoff, York University, Canada. Professor Annemarie Schimmel, Lennéstrasse 42, 53 113 Bonn. Professor Edwin Seroussi, Department of Musicology, Bal-Ilan University, Ramat-Gan, Israel. Professor Amnon Shiloah, The Hebrew University, Jerusalem. Dr. Razia Soultanova, Goldsmith College, London. Dr. Orhan Tekelioğlu, Department of Political Science, Bilkent University, Ankara. Professor Dag Österberg, IMT, Musikkvitenskap, Postboks 1017, Blindern, 0315 Oslo.

skrev dikter om rörflöjten, som i varje ton uttrycker sin längtan till vassröret, som själen längtar till Gud; i hans diktverk *Mesnevi* hörs den sufiska ritens rytmer och handklappningar, försäkrade Annemarie Schimmel i sitt inspirerade och inspirerande inledningstal.

Inte förrän omkring 1700 började Mevleviordens musik glimtvis upptecknas och beskrivas. Walter Feldmann har i sin diakroniska och synkroniska forskning kommit fram till att ursprunget till Mevleviordens mystiska och cykliska *semai* kan sökas i 1400-talets osmansk-turkiska hov, med vars underhållningsmusik, *fasıl*, den har vissa punkter gemensamma. Medan den osmanska hovmusiken på 1500-talet övergav sina turkiska rötter och antog ett persisk-safavidiskt mode, följde denna mystiska *semai* turkiska sufisk-liturgiska mönster som förknippades med Sultan Veled. Den mångspråkige Feldmann, uppvuxen i rumänsk-judisk miljö i New York, kunde visa hur de turkisktalande anatoliska sufiernas enkla *semai* kunde finna sin plats i *ayin*-liturgins extremt sofistikerade musikaliska struktur och tjäna som extatisk final och kontrast mot den tyngre cykliska sektionen.

Den traditionella osmansk-turkiska musiken rationaliserades och standardiserades mellan slutet av 1800-talet och 1950-talet, då det mesta standardiserades och anpassades till västerländsk notskrift. Kuriöst nog blev ”liksom någonting över”: en grupp delvis försvunna osmansk-turkiska, liturgiska genrer utan fasta rytmiska mönster och tonarter, *usul*, som inte passade in i något rationellt mönster, däribland en vokal genre, *durak*, kanske en kvarleva från den grekisk-ortodoxa kyrkans sång.

Många anser *durak* vara det högsta konstverket inom turkisk musik, i synnerhet som det inte finns många kvar som kan sjunga den; man måste kunna ”durakstilen” och ha en inre

glöd. Cem Behars högeligen tekniska, passionerade föredrag blev förståeligt när vi konferensdeltagare verkligen fick höra en *durak*. Det var vid en sufisk konsert hemma hos Bengt Knutsson. Cem Behar själv spelade med. Sju musiker satt på sina stolar med sina instrument, koncentrerat allvarliga, då tystnaden plötsligt klövs av den unge duraksångarens toner som bröt fram ur hans orörliga, inåtvända ansikte. Man lyftes i denna *durak* till höga höjder, där rörflöjtens klagande ton, *daf*-trummans smattrande fingerrytmer och tanburans virtuosa solo höll en kvar tills musiken upphörde lika plötsligt som den börjat.

Centralasiatisk sufism

Flera forskare framträdde under konferensen och beskrev hur starkt sufismen lever i Centralasien, på Balkan och i den muslimska diasporan. I Uzbekistan försiggår en nationell renässans där sufismen spelar en viktig roll. Det är mestadels kvinnorna som har upprätthållit detta arv som kulturbärare. Vissa gamla kvinnor med epitetet *otinoji* (av *otin*, "bildad kvinna", och *oji*, "mor") anses sitta inne med visdom och är välkomna överallt. Dessa *otinojier* går omkring i husen och uppträder med urgamla musikaliska och poetiska riter i metaforens form, oftast vid ceremonier omkring födelse, bröllop och död och under helgdagar.

Före oktoberrevolutionen var alla *otinojier* hustrur till religiösa män som tillhörde sufiska ordnar. Razia Sultanova, som talade över detta tema på Istanbulkonferensen, berättade att en *otinoji* från hennes egen familj, mannens mormor, varit dotter till Said Qasim-qadi och hustru till stormullan Abid-qari i Nakshibendiorden (uzb. *Naqsjbandija*; se sv. Nationalencyklopedin, *Naqshbandiya*). Abid-qari sköts av den stalinistiska regimen 1938. Sådana avrättningar drabbade tusentals manliga

präster och koranrecitatörer, medan hustrurna fick leva. Dessa bevarade riterna som de varit vittne till i sina hem under männens levnad.

I vissa isolerade områden i Uzbekistan är de kvinnliga riterna starkast. Vid dessa riter klär sig *otinojier* i vita sjalar och läser från ett manuskript med uttrycksfull röst. De börjar med *Bismillah* och slutar med *Allahu Akbar*. De sitter på golvet omkring en stor duk med mat, *dasturkhon*, i hierarkisk ordning. För 20 år sedan var det farligt att vara *otinoji*, idag respekteras det mycket. I Ferganadalen går småflickor i skola hos en *otinoji* men slutar oftast som husmödrar. *Otinojierna* upprätthåller en uråldrig andlig och religiös kunskap som uttrycks poetiskt och musikaliskt på ett språk som endast få kan förstå. De är ättlingar och arvvingar till ett andligt samhällsskikt. Så fort en *otinoji* kommer in i ett hus, får livet där en andlig aspekt.

Från sitt fältarbete i Ferganadalen i östra Uzbekistan vittnade Razia Sultanova om en kvinnlig *zikr* i slutet av fastemånaden Ramadan. *Otinojier* i vita sjalar anlände i ett långsamt och pompöst tåg till Mutabarak-khan, en respekterad änka till förre kolkhozchefen. De var mycket behagfulla i rörelse och tal. De samlades omkring *dasturkhon* och förberedde sin *zikr,* medan de drack té. Alla medförde böcker med koransuror, religiösa och semireligiösa texter, islamiska myter, sufipoem av Ahmad Jassavij, Nadira, Uvajsi och andra. Ibland läste de egna dikter. Dessa sammankomster kallas ”läsning”, men texterna sjungs faktiskt, och efter texterna upprepar kören ofta *La illaha illallah*, ”Det finns ingen gud utom Gud”, först långsamt, sedan snabbare och snabbare, som en *zikr*.

Varje orden har sin egen *zikr* som dess grundare har skapat. I Ferganadalen är det Jassavijversionen och kallas ”högljudd zikr”. En *zikr* utan ledare anses meningslös. Mutabarak-khan

var denna gång ledarinna. *Zikr-i-khafi* (tyst *zikr*) växlar med *zikr-i-djali* (högljudd *zikr*). När den är över, försjunker alla i djup tystnad eller suckar *Allah, Allah*. Alla alldagliga bekymmer faller av kvinnorna och upplevelsen av denna *zikr* är djupt emotionell. Denna *zikr* leder inte till förening med det gudomliga, utan dess syfte är att rena hjärtat. Razia Sultanova visade videofilmer av gråtceremonier och förlåtelseceremonier, så som ofta sker i Profetens födelsemånad, vid en omskärelse, ett bröllop eller en födelse. En *otinoji* läser trosbekännelsen i örat på det nyfödda barnet och *djanaza* över en död, hon besöker sjuka och gratulerar bybor, vars söner kommit in vid universitetet och så vidare. Är detta sufism eller bara religiösa riter? Sultanova kallade det "reflekterad sufism".

Sufism på Balkan

I de fem balkanländerna, Albanien, Jugoslavien, Grekland, Bulgarien och Rumänien, betydde slutet på Osmanska riket att antalet muslimer minskade som en följd av massakrer, omvändelser och emigrationer efter krigen. Det medförde att de muslimska minoriteterna i de nybildade länderna fick en lägre social ställning, särkilt i de östliga delarna av halvön, där turkisktalande muslimer var i majoritet. Den största muslimska minoriteten blev kvar i Albanien och ex-Jugoslavien (Bosnien-Herzegovina, Kosovo-Metohija och Makedonien).

Kommunistregimerna fick allvarliga konsekvenser för all religiös verksamhet i de nya länderna. Många sufischejker och dervischer emigrerade till Turkiet, så att de nästan försvann från Rumänien, Bulgarien och Grekland. I Bosnien var deras närvaro försvagad från 1878, men de överlevde tills de förbjöds 1952. I Makedonien försvagades sufigrupperna i städerna och de turkiska byarna på 1950-talet genom utvandring. När jugoslaverna blev mera släpphänta gentemot islam på

1970-talet fick sufiaktiviteterna en nystart i Bosnien liksom i Kosovo och Makedonien, där de stärktes av zigenarna.

Det land som hade klar muslimsk majoritet var Albanien. En femtedel av alla albanier tillhör Bektashiorden, som blev en halvofficiell och sedermera helt officiell religiös gemenskap. Många icke-bektashier var medlemmar av andra ordnar, som Halvetija, Kadirija, Rifajje, Sadijje, Tidjanije etc. – tills all religion förbjöds i Albanien år 1967. Alla dessa ordnar använde musikinstrument i sina riter. Före 1944 pågick i Albanien liksom i Turkiet en skarp debatt om tradition och modernitet. Kung Zogs politik var ett mellanting mellan båda. En neoalbansk, halvorientalisk, halvoccidentalisk riktning blev resultatet. Man försökte anamma västerländsk musik och restrukturera ordnarna på nationell nivå. Banden med Turkiet försvagades efter 1925.

I sitt bidrag till Istanbulkonferensen klargjorde Nathalie Clayer hur sufimusiken slutligen albaniserades och nationaliserades genom att man anpassade den turkoarabiska musiken till albanska temata och komponerade helt nya musikstycken. Turkiska *nefeser* och *ilahier* (andliga sånger) översattes till albanska, och Bektashiordens "präster" komponerade patriotiskt klingande *nefes*. Vid *ashura*, den tionde dagen i månaden Muharram, uppförde man i Bektashiorden klagosånger (*mersiye*). Vid denna stora shiitiska högtid reciterades, liksom i Uzbekistan, sånger till minne av Imam Huseins martyrskap, då hans skaror förlorade slaget vid Kerbela mot umayyadernas kalif Yazid. Dessa *Hadikat üs-suada* adapterades 1842 från Fuzulis turkiska version. På så sätt har Bektashiorden spelat en mycket stor roll i det nationella albanska uppvaknandet.

Hur ser sufismen i Albanien ut efter att en hel generation ha levat under absolut förbud? I november 1990 rehabiliterades alla religiösa trosföreställningar, och *tekkes* öppnades igen,

särskilt Bektashi och Rifai. 1991 öppnades en *türbe* med att unga kvinnor sjöng de traditionella klagosångerna för religiösa *babas*. I byarna har traditionen helt öppet förmedlats vidare fram till 1967 och därefter privat. Tiranas officiella *Tekke Kryegjyshata* har firat återfödseln av Bektashigemenskapen. Vid ett besök år 1993 hörde Nathalie Clayer själv hur de sjöng *ilahier* där under måltiderna.

Alevism

Alevismen är en shiitiskt färgad riktning som vi har anledning att intressera oss för i Sverige, där många invandrade kurder och turkar utövar den. Deras musik finns tillgänglig på kassetter och spelas ofta här. De turkiska aleviernas historia är mycket intressant. De förföljdes av den osmanska regimen för att de rebellerade mot den osmanska enhetstanken och stödde de persiska safaviderna, vars Shah Ismail stärkte bandet till en heretisk sekt i Ardebil med ett intensivt shiitiskt budskap. Därefter har de övat rituell förtegenhet, *taqiya*, på shiitiskt vis.

Aleviernas historia belystes av Irene Markoff, specialist på de anatoliska aleviernas sekt i kanadensisk exil. Aleviernas gemenskap är uppbyggd på blodsband och slutna seanser; medlemskapet går från far till son. Man samlas inte i *tekkes* eller vid helgongravar för att söka en schejks stöd utan är mera som en släktförening med sociala mekanismer, stödsystem, kontroller och utjämnande åtgärder, vilka säkerställer solidariteten i gemenskapen. De har alltid varit nonkonformister och har dolt sina riter. Därför fick de dåligt rykte i det osmanska samhället. Man anklagade dem för att vara epikuréer och göra narr av ortodoxa sunnitiska doktriner. Denna misstänksamhet gjorde att de slöt sig inom sig själva, och detta gav upphov till ryktena om fri sexualitet, promiskuitet och dryckesgillen med sexuellt umgänge efter den så kallade ljussläckningsceremonin.

Deras heliga män kallas *dede*, *pir*, *baba*, och en *mürşit* övervakar deras riter och religiösa undervisning, som auktoriseras av (turk. stavn.:) Bektaşiordens *dervischtekke*. Deras gudstjänster kallas *cem* eller *ayin*, där de firar kultfiguren Alis välsignelsebringande utstrålning (*bereket*) i symboliska riter. Man förnyar sin tro i dessa ceremonier, medels koranrecitation, religiösa formler, böner och välsignelser som förbinds med mystisk poesi sjungen på dialekt och rituell dans, *sema*, ackompanjerad av *bağlama* (*saz*), en luta med långt skaft. Poesi, musik och dans är de uttrycksformer som anses vara oskiljaktiga i en *cem* där man åkallar helgonen och förstärker aleviernas legitimitet som deras ättlingar.

Detta tillfredsställer andliga behov i många samhällsskikt och bekräftar aleviernas värderingar och etik och bevarar deras trosformer och praktik. Ibland förekommer *zikr*. Spontan dans tillåts inte, allt är strukturerat och disciplinerat som i de tidigaste sufiordnarnas *semas*, interfolierade med böner enligt schejkens ledning.

Vid dansen skall män och kvinnor hålla avstånd från varandra och kvinnorna göra mindre rörelser än männen. Ingen kontakt får förekomma, och ingen får vända ryggen mot *ocak*, den rituella härden, vilket är ett zoroastriskt inslag. Man dansar i en ring. Rörelserna är långsamma, dansen härmar tranornas förberedelse till flykt. Den eleganta tranan är en välkänd bild i turkisk folkpoesi och var en viktig totem för de turkomongoliska folken i Centralasien. Här finns en länk till schamanistiska föreställningar om människor som förvandlas till flyende fåglar. De fyrtios dans används också vid aleviernas *semas* och går tillbaka på en legend om Muhammed och de fyrtio helgonen, där Profeten efter sin himmelsfärd såg den gudomliga verklighetens uppenbarelse i Ali, vilket var början till erkännandet av Ali som innehavare av helgonskapets martyrium.

Kavalspelare i Karakuş. Foto: Ann Eriksson.

Ali är den centrala figuren; han är det största helgonet, en stor vetenskapsman, en krigare. Den centrala riten ges i en årlig cykel kring Ali och omfattar predikningar, ritualer, böner, formler, sånger, legender och biläggande av konflikter under en *dedes* ledarskap – detta för att stärka den sociala solidariteten och integreringen mellan grannar, varvid också sunni-islamiska doktriner och inslag från Bektaşiorden och shiitisk islam anslutes.

Hur har då denna orden utvecklats i den turkiska republiken? Alevierna är sekularister, kringvandrande musiker, och stöds av massorna. Som sådana tolereras de i Atatürks stat, och de om några har fått tillfälle att sprida sina sånger och riter i bandupptagningar och kassetter. Den tilltagande religiositeten i republiken har gynnat deras framfart. År 1963 tillät den turkiska regimen en stor kulturfestival till ära av Hacı Bektaşı Veli, motsvarande den festival som hålls till Rumis ära i Konya varje år. Sedan dess möts alevierna varje år i dennes hemstad, Hacı Bektaş, ett vallfärdscentrum där Bektaşiordens centrala *dergah* (mötesplats) befinner sig.

Sufimusik som massmedialt fenomen

Den för sufismen typiska hemlighetsfullheten visar sig i dess musikaliska traditioner. Endast få invigda känner till musikens rytmer och uppbyggnad, som förmedlas från person till person och aldrig får komma till utomståendes kännedom. Hur kan hemlighetsfullheten, eller åtminstone känslan av hemlighetsfullhet bevaras i en tid då sufisk musik arkiveras och sprids över världen i bandupptagningar och kassetter, frågade Jean During i sitt föredrag på konferensen och gav själv svaret att många sufimästare lyckas bevara mysteriet i sin musik genom att bara avslöja en del men undanhålla det mesta.

Den karismatiske Ustad Elahis "Världens sånger" arkiverades och publicerades med ett sofistikerat tekniskt system (no noise) på 1980-talet. De hade bevarats av hans familj som en hemlighet i trettio år, innan Ustad Elahi släppte ut dem på kassettmarknaden. Vad som inte avslöjades var den *zikr* eller *sema* vid vilken dessa sånger sjöngs och denna musik spelades. During menar alltså att musikerna förstår att popularisera sin musik utan att avslöja den. Den pakistanska *qawalin* är ett annat exempel. Den är för länge sedan kommersialiserad, men dess inre helighet är bevarad.

Det är svårt att undvika de perversa effekter som tillflykten till medierna för med sig, vare sig det består i bandupptagningar och filmer eller i levande föreställningar inför publik; serverar man alltsammans på ett fat, avmystifierar man traditionerna och förvandlar andliga värden till kulturella värden, precis som Walter Benjamin sade för sextio år sedan i *Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit* (1920). I konstverkets historia finns det en glidning från kulturellt värde till expositionellt värde. I början gjorde kulturvärdets överväldigande inflytande konstverket till ett magiskt instrument och hindrade det från att erkännas som konst; "det är kulturvärdet som befordrar konstverkens hemlighållande". När detta värde går förlorat börjar man ställa ut det, och på samma sätt drabbas i reproduktionsteknikens tidevarv konstverkets aura. Med utskriften och bandupptagningen bleknar melodiernas och de muntligt nedärvda heliga skrifternas aura, och en av konsekvenserna är att de troende inte vill ålägga sig ansträngningen att lära sig dem, eftersom de redan har dem tillgängliga som objekt.

Men kanske har sufierna givit vika för denna transparens, för att de har förstått att den inte utmynnar i en verklig spridning av hemligheten, bara de inte utlämnar något annat än det

musikaliska objektet. Allt som är överföringsprocess, och inte bevarandet av ett föremål, finns inte med på bandupptagningarna, uppförandena och videon, så att de verkliga hemligheterna dock bevaras. Man måste vara dervisch för att spela *daf*-trumma som den skall spelas, och likadant är det med sången. Vad imitatörerna inte förmår gripa och reproduktionerna ej kan förmedla är det upplevdas natur och kvalitet, som avslöjas bakom de uppenbarade formerna i denna musik och utgör dess *aura*, sakens auktoritet som är intimt förbunden med dess "här och nu".

Det är bara i relationen mellan mästare och lärjunge, eller i en nära bygemenskap bland "hemlighetens folk", som man kan lära sig framställningskonsten. Det handlar inte om att lära sig musik utan om att bli musiker, och detsamma gäller för mystikern. Hur mycket man än må avslöja de riter, texter och hemligheter i *zikr* som är reserverade för de invigda, är det endast i den personliga kontakten med en *schejk* som man blir *dervisch*, och dessa tillbehör kan förses med mening och leda någonstans eller visa en riktning.

Hemligheten är inte det som är dolt. Hemligheten är tvärtom det utvärtes i dess rena form, något som alltid överskrider oss själva, som är starkare än vi och som ingen kan undanhålla eller innestänga. Hemligheten är inte ett innehåll, något som kan överföras och reproduceras; den är det nådens ögonblick som går förlorat i den tekniska överföringens process. Dessutom visar konfrontationen med reproduktion och mediaspridning att hemligheten, mysteriet, det heliga inte är instängt i reliker, föremål, ord, ljud eller böcker, utan att man samtidigt, i och med att man gör dess former och symboler tillgängliga, har utelämnat det andligas essens – en essens som i det ögonblick man tror att den har avslöjats redan har investerats i andra symboler och funnit andra sätt att bli effektiv.

Abstract

Sufism or Islamic mysticism (*tasavvuf*) has always played an important role in Islam. It has had a very significant impact on Osman society. The most renowned mystical orders (*tarikat*, "path") are the Mevlevi, the Nakshibendi and the Alevi-Bektaşi. Kemal Atatürk and his secularist ideology brought the Sufi orders with their *tekkes* (lodges) and *türbes* (sanctuaries) into ill repute as rebellious and reactionary. After revolts in East Anatolia all Sufi orders were forbidden by law in 1925.

After several decades of religious revivalism in the Muslim world, the interest in popular Islam and in Sufism has grown again even in Turkey. The present article highlights some of the lectures given at an international conference on *Tasavvuf, Music and Social Change in Turkey and the Middle East*, held at the Swedish Research Institute in Istanbul in November 27–29, 1997.

The Uzbek researcher Razia Soultanova, London, commented on Sufism in women's ritual in modern Uzbekistan. Natalie Clayer, Paris, lectured on Sufi music and social change in the Balkans since the beginning of the 19th century. Irene Markoff, York University, Canada, reported on Alevi identity and expressive culture in the context of the Islamic challenge. Jean During, Strasbourg, dwelt on the role of Sufi music and ritual in the mediatic era.

These and other lectures from the conference will be published by the Swedish Research Institute in Istanbul.

Samtal med en mürşit

Om Bektaşiordens trosföreställningar

ERIK CORNELL

Bektashism means to Bektashis different things. According to their capacity to understand, the truths are given. The apprehension of truth in the individual Bektashi will, therefore, depend both on his own ability to see the spiritual truth and on the quality of life and thinking of the one who has been his mürşit.[1]

1. Kort historik

Under sina vandringar från Centralasien västerut påverkades turkfolkens ursprungliga religiösa föreställningar – alltför ofta och enkelt etiketterade som schamanism – av religionerna hos de folk de mötte och blandades med buddhism, zoroastrism, islam och kristendom. När de till sist islamiserades skedde det i trakter där sufisk mysticism vunnit starka insteg. Kring enskilda mystiker hade lärjungar samlats och så hade ett antal religiösa brödraskap eller dervischordnar vunnit utbredning. Dessa uppvisade ett spektrum av trosuppfattningar, varav många heterodoxa som lade huvudvikten vid den religiösa erfarenhet som leder till omedelbar gudsupplevelse eller förening med Gud. Dessa fäste mindre vikt vid uppfyllandet av religiösa formkrav som regelbundna böner, fasta och pilgrimsfärd. I praktiken innebar detta att anhängarna icke ansåg sig strikt bundna av *sharia* (turk. *şeriat*), den islamiska lagen, varför de av bokstavstrogna och lagbundna sunniter uppfattades som kätterska. Grogrunden synes ha varit stark i Persien, där

1 Birge s. 101.

shia vann växande inflytande, och därifrån spreds lärorna med turkfolken in i Anatolien.

Till de intressantaste bland de liberalare ordnarna med ursprung i shiismen får man räkna Mevlana ("de dansande dervischerna") och Bektaşi. Den förstnämnda har varit mer orienterad mot stadsbefolkning, medan anhängarna till Bektaşiorden fram till republikens grundande huvudsakligen bodde på landsbygden. Ordens ursprung är ganska dunkelt men enligt traditionen sändes den blivande ordensgrundaren, Hacı Bektaşı Veli, på 1200-talet från Khorasan till Rum,[2] där han vann många anhängare.

Seldjuker och osmaner var statsgrundare och strävade efter kontroll över de turkiska nomadgrupper som följde dem i spåren. Turkstammarna som dominerade gränstrakterna mellan Persien och Osmanska riket utgjordes till stor del av s.k. *kızılbaş*, "rödhuvud[en]", efter huvudbonaden; en benämning som numera ersatts av *aleviter*, alternativt *alevier* för turkiska trosanhängare och *aleviter* för andra. Ovannämnde Hacı Bektaşı Veli erkänns som lärofader av flertalet alevier, vilka idag – åtminstone enligt uppgift från dem själva – utgör så mycket som bortåt en fjärdedel av Turkiets befolkning.

År 1502 fastställde Shah Ismail shia i en liberal tappning som statsreligion i Persien. Mellan honom och sultanen Selim ägde en kraftmätning rum om gränsdragningen mellan de båda imperierna, varvid shahen kunde stödja sig på sina trosfränder. Inför den avgörande kampen lät sultanen döda tiotusentals *kızılbaş*-alevier i Anatolien, vars efterlevande drog sig tillbaka till sina bergsbyar och undvek kontakt med den sunnitiska omgivningen och statsmakten. Ty sultanen lät kort därpå förklara sig som kalif, dvs. alla rättrognas ledare, vilket förutsatte

2 De av Bysans erövrade delarna av Anatolien kallades Rum; Mevlanaordens grundare hette t.ex. Celaleddin Rumi, dvs. Romaren Celaleddin.

en brytning med shiitiskt kätteri. I Persien dröjde det sedan inte länge förrän shahen inordnade statsreligionen under *sharia* och vid mitten av 1700-talet anses *kızılbaş* ha assimilerats av persisk/iransk shia.

Alevi och bektaşi

I Anatolien däremot överlevde de trots förföljelser och diskriminering, varvid deras karaktär som folklig variant av Bektaşiorden torde ha spelat in. Bektaşis roll är komplicerad och svårtolkad. Å ena sidan utgjorde orden ett skydd för *kızılbaş*-alevierna och vidareutvecklade mysticismen till en tolerant variant av islam med tydliga synkretistiska inslag, där inte minst kärleksbudet intar en framträdande ställning. Å andra sidan var bektaşi åtminstone under de tidigare seklerna religiöst militant och hade anförtrotts omvändelsen och uppfostran av de pojkar som regelbundet tvångsrekryterades i imperiets kristna delar för att bli janitsjarer och tjänstemän. Genom janitsjarkåren utövade bektaşi ett påtagligt inflytande på statsmakten ända tills kåren 1826 våldsamt krossades av sultanen på grund av sitt motstånd mot krigsmaktens modernisering efter västerländsk förebild. Därmed hade bektaşi förlorat allt inflytande som i stället övertogs av den ortodoxa och konservativa Nakshibendiorden (turk. stavn. *Nakşbendi*). Mot slutet av 1800-talet kunde bektaşi försiktigt aktivera sig igen och stödde de reformsträvande ungturkarna.

Dessa motsättningar sätter alltjämt sin prägel på landet. Atatürks skapande av Turkiska republiken innebar aleviernas frigörelse och integration i den nya sekulära staten. Undertryckandet av de religiösa ordnarna snarast bekräftade denna utveckling, då alevierna icke längre trodde sig behöva något skydd. Men ordnarna övervintrade och samtidens religiösa renässans är till dels ett uttryck för Nakshibendis återvunna in-

flytande. Aleviernas bristande tillämpning av *sharias* formkrav gör dem till kättare i islamisternas ögon. De innebränningar som pressen under 1970- och 90-talen rapporterat från Çorum, Karamanmaraş och Sivas har haft just alevierna som offer.

Termen *alevier* används således för att beteckna den landsbygdsbefolkning – sedan ett drygt halvsekel under inflyttning till städerna – som omfattar nämnda livsåskådning eller trosriktning, i vilken barnen automatiskt upptas och invigs i tonåren genom särskilda riter, varigenom de avancerar från *sharia* (lagen) till *tarikat* (vägen). Alevi blir man genom födsel. Traditionen har framför allt varit muntlig. Bektaşi syftar mer på dervischer eller lekmän som efter studier och prövning genom invigning upptagits i orden eller brödraskapet. Mystiker kan invigas i två högre grader, *marifet* (insikt) och *hakikat* (sanning), som leder till förening med Gud.

Bristfälliga källor

På grund av förföljelsen har läror, riter och trossatser hemlighållits och det är alltjämt svårt att få grepp om alevierna. Den företrädesvis muntliga traditionen har medfört att litteraturen är begränsad. Som följd av samhällsutvecklingen och aleviernas uppenbara behov av att tillkämpa sig en erkänd ställning börjar emellertid hemlighetsfullheten att släppa och ersättas av kamp för likaberättigande. Mot den militanta – både sunnitiska och shiitiska – islamismens dogmatiska krav på renlärighet och yttre former hävdar alevierna respekt för individens livsåskådning, avvisar slavisk respekt för yttre former och betonar betydelsen av det religiösa budskapet, enklast sammanfattat som kärleksbudet.[3]

3 För en utförligare redovisning hänvisas till relevanta avsnitt av min bok *Turkiet på Europas tröskel*, Lund 1997.

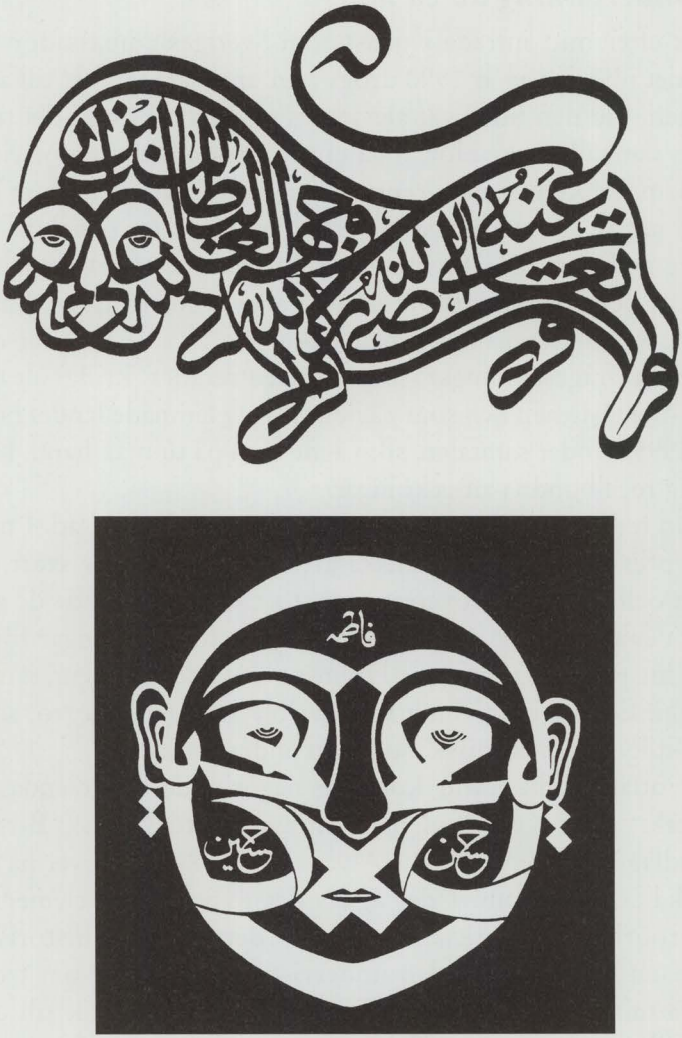

Figurativ kalligrafi av okända Bektaşikonstnärer. Samtliga illustrationer i denna artikel är ur Dierl; se litteraturlistan.

2. *Undervisning av en mürşit*

Strax efter mitt inträde i tjänst som Sveriges ambassadör till Turkiet i början av år 1990 drogs min uppmärksamhet till alevismen. Vid den tiden var aleviernas storlek och roll i det turkiska samhället icke blott föga uppmärksammad utanför vissa akademiska kretsar utan rentav förnekad.[4] Emellertid kom jag efter något år att som språklärare engagera en pensionerad högre ämbetsman. Det visade sig att han var en framstående bektaşi och följaktligen väl insatt i aleviproblematiken. Snart kom språkundervisningen helt i skuggan av diskussioner om religiösa frågeställningar som koncentrerades kring alevismen–bektaşismen och som pågick tills jag lämnade landet hösten 1995. Under samtalen, som ägde rum på tu man hand, förde jag regelbundna anteckningar.

Som redan påpekats är litteraturen i ämnet begränsad. I turkisk press förekom sporadiska artiklar som det var svårt att spåra och som måste översättas. I stort sett behandlade de endast aleviernas plats i samhället. Om trosföreställningar förekom knappast någonting, väl främst beroende på *taqiya*, rätten att i en fientlig omgivning icke avslöja sin egentliga tro, som följaktligen är helt misskänd bland andra turkar.

Av utländsk litteratur kom jag någorlunda tidigt endast i kontakt med Kehl-Bodrogis pionjärarbete (1988). Birges grundläggande verk från 1937 lyckades jag komma över på ett ganska sent stadium. I det ägnas det nyplatonska elementet vederbörlig uppmärksamhet. Men detta filosofihistoriska samband ingick icke i den undervisning jag erhöll om trosuppfattningar utan den sökte snarare en direkt länk till det

4 En fråga riktad till dekanus vid Ankarauniversitetets teologiska fakultet om förekomsten av icke-sunnitiska riktningar i Turkiet erhöll det karakteristiska svaret "Det finns inga".

gamla Egypten. Dierls nyare (1985) och mer beskrivande än vetenskapliga arbete kom under mina ögon först efter hemkomsten.

Den följande redogörelsen syftar till att visa hur trosuppfattningarna presenterades i ett individuellt fall, anpassat till lärjungens religiösa bakgrund och livserfarenhet. Avsikten är att i görligaste mån begränsa den till att återge lärarens, min *mürşits* ord, och inskränka hänvisningarna till olika författare. Den utgör ett första försök att systematisera erhållna upplysningar och ägnas huvudsakligen emanationskedjan. Detta innebär i praktiken en koncentration på arvet av nyplatonskt tankegods, medan utrymmet icke tillåter återgivning av undervisningens relativt omfattande hänvisningar till förekomsten av historiska och kulturella inflytelser från andra håll, främst schamanistiska element. Tolkning av ord efter bokstävers numeriska värde redovisas heller ej. Undervisningsmetoden syftade tveklöst till gradvis upplysning och endast till en viss nivå. Beskrivningen torde därför knappast kunna undgå att bli både ofullständig och ibland motsägelsefull eller motstridig.

Gudsuppfattningen

En naturlig utgångspunkt blir gudsuppfattningen, som i förstone var ganska ogripbar men där erfarenheter från utomeuropeiska civilisationer underlättade förståelsen. Det är redan i *Iliaden* uppenbart att gudarna inte är allsmäktiga. När Akilleus och Hektor skall utkämpa sin sista strid, håller Zeus upp sin gyllene våg och erfar att hans favorit Hektor kommer att dö; uppenbarligen fanns en högre beslutsnivå.[5] Fjärran Österns konfucianska samhällen anses sakna en gud. Dynastiskiftena i Kina uppfattades dock som manifestationer av Himmelens vil-

5 Homeros, *Iliaden* XXII:212.

ja, som människan hade att foga sig efter. Och Mao Zedong skall före sin död ha yttrat "...när jag snart går för att möta Gud...". I den gamla turkiska religionen förekommer en himmelsgud. I afrikanska samhällen, som nedlåtande brukar kallas animistiska, förekommer en helt klar uppfattning om Gud, som dock icke är personlig och icke befattar sig mer med människors öden än med de vilda djurens. Dessa trosföreställningar innehåller en uppfattning av Gud på skilda nivåer, en höggud bortom människans påverkan och smärre gudar/avgudar som kan nås med böner, offer och riter, något som ofta urartar till vidskepelse.

Bektaşismen syntes mig innehålla en uppfattning av Gud på skilda nivåer men ingen av dem föreföll kunna kallas en avgud. Det föreföll tveksamt om människan kunde påverka någondera nivån. Den högre nivån låg bortom räckvidd och begriplighet. Den lägre nivån var ett utflöde – *emanation* – av den högre gudsnivån och människan i sin tur ett utflöde av den lägre nivån. Människans förmåga att påverka föreföll tveksam. Dock skulle människan styras av inspiration från den lägre gudsnivån.

Reinkarnationsläran

Återfödsel nämns bara i förbigående av såväl Birge som Dierl[6] och då snarast på profetnivå som t. ex. Ali – Hacı Bektaşı Veli. Kehl–Bodrogi däremot nämner teorin 1001 reinkarnationer.[7] I min *mürşits* undervisning spelade återfödsel en viktig roll som själva den mekanism för människans förädling som är mänsklighetens uppgift och mål. Han insisterade på att de ägde rum vart 2000:e år.

6 Birge s. 131, Dierl s. 69.
7 Kehl-Bodrogi s. 19 & 142–3.

Utflöden eller emanationer

De olika nivåerna på utflöden från Gud återfinns hos Birge och Dierl.[8] Jag erhöll en likartad undervisning men gradvis och med hänvisningar till filosofin bakom de heliga skrifterna (Veda, Gamla och Nya Testamentet, Koranen) samt buddhismen. Det betonades att det bara finns en och samma religion och att varje kult vanligen urartar till att etablera ett prästerskap och hierarki, som utnyttjar sin verkliga eller förmodade och med tiden allt mer urvattnade kunskap till att kontrollera medmänniskor och samhällen i syfte att skaffa sig privilegier. Följaktligen uppträder nya profeter för att predika det ursprungliga budskapet, vilket i korthet kan sammanfattas som "älska din nästa".

Då undervisningen blandade vokabulär och namn från flera religioner, var den till att börja med ganska förvirrande och ibland motsägelsefull. Detta var troligen avsiktligt, först som led i en prövotid och senare på grund av att undervisningens beståndsdelar måste ges i en viss ordning, varvid nya element kunde ersätta tidigare. Den innehöll dock en tydlig utflödeskedja från universum och Gud till den andliga människan, jordemänniskan, djur, växter och mineraler.

Änglar

Men någonstans mellan Gud och människan fanns olika kategorier av änglar – ärke, ärkeänglar och änglar – som allteftersom undervisningen fortskred blev allt svårare att integrera i kedjan. Uppenbarligen hade de ursprungligen utgjort "människosläktet" i tidigare "världar" eller civilisationer, möjligen på andra planeter. Som andeväsen står de på en högre nivå än människan men å andra sidan representerar de misslyckade

8 Birge s. 116, Dierl s. 65–72.

"världar" och används därför som Guds budbärare eller för att hjälpa människan.[9] Med "misslyckad" menas att dessa varelser/människor från tidigare "världar" inte lyckades uppfylla Guds befallning eller plan att utveckla sin "värld" till fullkomlighet. Änglar på olika nivåer kan ha varit "fullkomliga varelser" (se nedan) i tidigare "världar". Andar av vanliga varelser från dessa "världar" kan alltefter sina karaktärsegenskaper också existera antingen som hjälpare eller som frestare och förleda människor till ogärningar. I alla händelser kan dessa olika änglar knappast tillhöra den direkta utflödeskedjan från Gud till mineraler i vår nuvarande värld. En hypotetisk förklaring till detta redovisas nedan. Både Birge och Dierl nämner änglar i samband med emanationskedjan.[10]

Emanationskedjan

Min lärares instruktioner om emanationskedjan och människans plats i denna skulle – med viss anknytning till Birges och Dierls schemata – kunna sammanfattas i följande nivåer:

1. Gud/Universum
2. Gud/Sanning

2b/3a. Fullkomlig människa

3b. Människa på andligt plan

– – – – – – – – – – – – – – – – –

På jorden: 4. Människa 5. Djur 6. Växter 7. Mineral

Nivåerna skall kommenteras i omvänd ordning: 5, 6 och 7 tarvar ingen särskild förklaring. En rörelse uppåt genom återfödsel tillhör så att säga systemet. Åtminstone djur skulle styras av "andliga jag" (se 3b nedan), inte för individerna men för

9 Jämför Guds befallning till änglarna att tillbe människan, vilket Lucifer vägrade.
10 Birge s. 117, Dierl s. 71.

arten – en upplysning som vid närmare eftersinnande dock framstår som systemfrämmande och kanske kan förklaras som ett led i den stegvisa undervisningen.

4. Jordemänniskan; mänskliga varelser som vi ser och känner dem på jorden tillhör denna kategori. De återföds alltefter sitt uppförande så som redovisas nedan under 3b. Om de icke fyller måttet kan återfödsel nedåt, till djur, äga rum. En ond människas öde kan bli att upplösas i atomer, som sprids bland mineral.

3b. Människan på andligt plan – andejaget; varje jordemänniska är ett utflöde av ett astralt, lysande eller andligt jag. Detta andejag är androgynt och sänder gång på gång ned till jorden en del av sig själv som jordemänniska med uppgift att förbättra sig själv i olika inkarnationer som man och kvinna, i olika sociala ställningar etc. för att därigenom utvecklas till att bli mer och mer fulländad. Förhoppningsvis skall varje återfödsel resultera i förbättring. Målet är att utvecklas till fullkomlig människa.

Det förefaller som om andejaget är Gud på den lägre nivån, till vilken jordemänniskan riktar sina böner. Andejaget förefaller vara samvetets röst, möjligen den kristna treenighetens Helige Ande; jämför Jesu ord att brott mot den Helige Ande är det enda som är oförlåtligt.

2b/3a. Den fullkomliga människan har uppnått vad en kristen skulle kalla frihet från synd. På denna nivå är jordemänniskan totalt förenad med sitt andejag och fullkomligt invigd. Att vara fullt invigd betyder att vara ett med Gud/nivå 2 men tydligen med möjlighet eller plikt att återfödas gång på gång (jfr mahayanabuddhism).

En fullkomlig människa är inte underkastad utan behärskar naturlagarna, något som skulle förklara exempelvis Jesu underverk. En fullt invigd kan obehindrat förflytta sig i tid och

rum (jfr schamanism). Andra exempel på fullkomliga människor är Abraham, Moses, Buddha, Muhammed och Ali. Även Pythagoras nämndes av min *mürşit.* Möjligen skulle denna nivå kunna motsvara den kristna treenighetens Son.

På jorden finns ständigt ca 300 fullkomliga människor (eller 366 motsvarande antalet dagar i ett skottår). Den okända perioden i Jesu liv förklaras med att han då genomgick undervisning och invigning i de "egyptiska templen".

Vissa fullt invigda synes leva ett avskilt och hemligt liv i celibat och undvika allt världsligt. Bibelns ordvändning om "pärlor för svin" avser nödvändigheten av att dölja de religiösa lärornas inre mening för de okunniga massorna, som saknar förmåga att tillägna sig den. Fullkomliga människor som Buddha och Jesus verkar bli kritiserade för att ha avslöjat för mycket.

Som tidigare påpekats, är det svårt att inrymma de olika änglarna i utflödeskedjan. De torde emellertid kunna ses som fullkomliga varelser från tidigare "världar". Som sådana skulle de ha uppgått i Gud, vilket också gäller för fullkomliga människor i denna värld. Följaktligen skulle de alla höra hemma på samma nivå i utflödeskedjan, nämligen 2b/3a.

2. Sanning är Gud så som jordemänniskan kan föreställa sig honom. Möjligen motsvarar denna nivå den kristna treenighetens Gud Fader och islams Allah.

1. Gud är ofattbar; han är Världsalltet, är överallt närvarande och är följaktligen orörlig.

Om det är en riktig tolkning att antalet utflödesnivåer är sju, skulle detta kunna sättas i samband med att vissa bektaşibyggnader är åttkantiga, möjligen antydande de sju imamerna plus Hacı Bektaşı Veli. De skildrade föreställningarna synes i stort sett snarare tyda på hemhörighet hos sju-imam- än tolv-imam-riktningen[11]. Att man nuförtiden inte verkar ifrågasätta

11 Jfr Dierl s. 26.

sin tolv-imam-hemhörighet skulle kunna bero på en till vana vorden *taqiya*, eftersom man fäst föga vikt vid religiösa formfrågor som av princip avvisas.

Treenigheten

Treenighetsbegreppet förekom genomgående i undervisningen. Kanske skulle det tydas som försök att underlätta förståelsen för en kristen lärjunge? I alla händelser framstod sammanhanget som föga klart och redovisas helt tentativt.

1. Gud – Fader (jfr nivå 2 ovan) förefaller vara en himmelsgud eller övergud och ingen personlig gud, som engagerar sig i enskilda jordemänniskors öde.

2. Gud – Son verkar motsvaras av den fullkomliga människan som uppgått i Gud, nivå 2b/3a ovan, vilken representeras av Abraham, Moses, Jesus, Mohammed, Ali och Buddha alltefter troslära. Är det fråga om helgon?

3. Gud – den Helige Ande verkar motsvaras av andejaget – samvetets röst, som styr jordemänniskan på hennes väg till fullkomning och förening med Gud. Kan frasen "jag är sanningen, vägen och livet" återspegla detta synsätt?

I det islamiska sammanhanget består treenigheten av Allah, Muhammed och Ali, varvid Ali spelar den främsta rollen – som Kristus för många kristna. För en bektaşi är Gud utom räckhåll och Muhammed överglänses av Ali. Muhammed verkar ofta identifieras med Ali och det är svårt att frigöra sig från intrycket att så sker för att över huvud taget finna en roll för honom. Kanske detta synsätt tillkommit för att passa in i ovangivna redovisning av treenigheten – men i detta avseende uteblev undervisning. Det skall därför inte uteslutas att jag övertolkat viss information för att skapa mig en sammanhängande bild – eller att ytterligare undervisning skulle ha gett en förklaring.

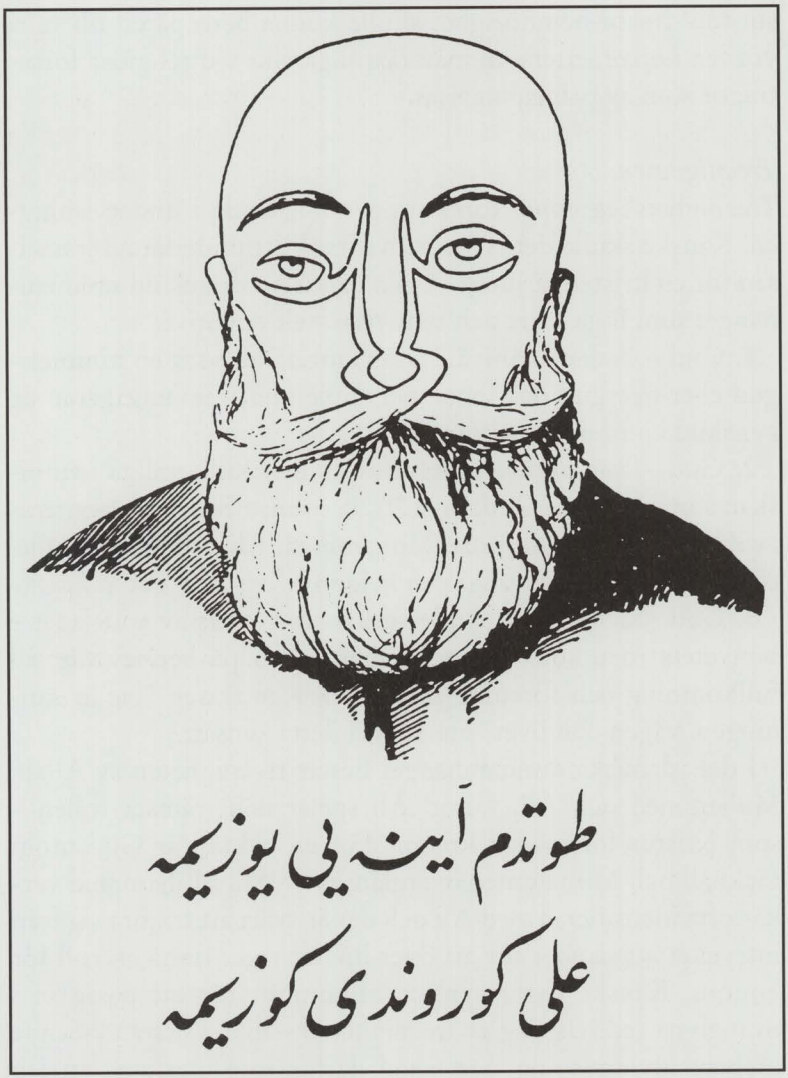

Bektaşisk kalligrafi. Ett ansikte där namnet Ali i spegelskrift tecknar öga, näsa och mustasch. Den osmanska texten under människohuvudet betyder: "Jag höll spegeln till ansiktet och Ali syntes för mitt öga."

Älska din nästa

Kärleksbudet är religionens kärna och det mått efter vilket mänsklig utveckling mäts. Dogmer och riter saknar mening och värde; Konfucius skall ha sagt att det är möjligt att förmå den okunniga massan att följa vägen men inte att förstå den. På samma sätt anses sunnism, liksom andra religiösa riktningars formkrav, tio Guds bud, regler rörande bön, fasta och förbjuden föda etc. vara lagen (*sharia*), som massan skall tvingas lyda. Att invigas i en högre grad av insikt genom att bibringas och anamma det verkliga religiösa budskapet medför att jordemänniskan icke längre blir bunden av dessa formkrav, som de gestaltas av t. ex. *sharia*. Hon är tillräckligt upplyst för att följa samvetets röst och på egen hand framskrida genom att uppfylla det religiösa budet att icke skada sina medmänniskor utan älska sin nästa. Denna lära inrymmer ett socialt bud att sträva för mänsklighetens allmänna välfärd, också på det politiska området. Det ankommer på var och en att arbeta på sin egen förbättring genom reinkarnationerna för att nå målet att bli en fullkomlig människa.

3. Alevi i dagens samhälle

Det bör återigen framhållas, att alevismen–bektaşismen är antidogmatisk och därför vare sig kan eller vill formulera någon fastställd trosbekännelse. Den utomstående besökaren till en sammankomst eller till det årliga pilgrimsmötet i vallfartsorten Hacı Bektaş välkomnas med öppna armar av både män och kvinnor därför att han eller hon med sin närvaro betygar en likasinnad världsåskådning. Det skall alltså uppmärksammas att män och kvinnor deltar på lika villkor.

Inbördes grupperingar

En i Frankrike verksam turkisk forskare, Faruk Bilici, urskiljer fyra huvudriktningar i samtida alevism, som försiktigt visar sina konturer i dagens Turkiet.[12]

Den första skulle främst företrädas av en sedan årtionden etablerad stadsbefolkning, som hör hemma i den politiska vänstern och som betraktar alevism snarare som en livsåskådning än en religion. "Samfundets" religiöst betonade rituella sammankomster spelar en framträdande roll liksom kulturföreningar uppkallade efter Pir Sultan Abdal. Människan sätts i centrum på sätt som framgick av broschyren för *Alevitiska kulturdagar* i Stockholm i mars 1997: "Gud är människan", en tes som torde förstås mot bakgrund av den ovan skisserade utflödesläran.

Den andra är mer inriktad på heterodox mysticism och står närmare Hacı Bektaşı Veli-brödraskapet. Gud, Alltets rot och orsak, är kärlek. Den helige Franciskus och Gandhi är bättre troende än mången muslim. Min lärares ovanrelaterade undervisning torde återspegla denna kategori.

Den tredje gruppen skulle mer se sig som muslimer och vara beredd att samarbeta med statsmakterna. Den bekänner sig till den sjätte imamens, Djafar as-Sadiqs väg. Dess gudsuppfattning skall stå närmare ortodoxa muslimers, men liksom de två förstnämnda grupperna anser den Koranen vara manipulerad av de första kaliferna för att eliminera Ali.

Den fjärde gruppen lär stå under aktivt inflytande från officiell iransk shia, vara uttrycklig anhängare av tolvsekten och förkasta bektaşismen. Den är *sharia*-trogen och ingen anhängare av sekulär statsmakt. Uppgifter på omfattning och styrka saknas.

12 *The Function of Alevi-Bektashi Theology in Modern Turkey*, föredrag vid Svenska Forskningsinstitutets i Istanbul seminarium, 25–27 november 1996.

Den nya utmaningen

Moderna tider innebär att alevierna lämnat sina byar och integreras i städerna men också att de muntliga traditionerna och trossatserna måste finna nya former för att vidmakthållas. Det går inte längre att fly upp i bergen för att undgå förföljelse utan man måste definiera och förklara vad man står för samt tillkämpa sig respekt av den sunnitiska omgivningen. Alevismen genomlever följaktligen en besvärlig omställningsprocess från muntlig till skriftlig tradition, från att skydda sig genom isolering till utsatt samhällsdeltagande. Det motstånd man möter från ortodoxt håll skall icke underskattas[13] och skyr som framgått inte naket våld. Man står inför utmaningen att samtidigt organisera sig för sitt eget skydd och överlevnad utan att fördenskull tappa sin själ genom att bygga upp en egen hierarki och etablera egna dogmer och egen rättrogenhet.

4. Om bektaşismens nyplatonska rötter

Det centrala temat i lärarens undervisning utgörs av utflödesläran och utvecklingen till fullkomlig människa genom återfödsel. Dessa föreställningar överensstämmer knappast med de monoteistiska religionernas kända bild av Gud/ Skaparen. Nu hävdades emellertid att Bibeln och Koranen skulle innehålla för den invigde tydliga hänvisningar till dolda budskap med denna innebörd. Dessa budskap blir påtagligt mindre dolda om man sätter in dem i deras närliggande sammanhang, nämligen den hellenistiska världsbild som förhärskade på den tid och plats där kristendomen och islam föddes och växte fram. Redan en summarisk överblick av de redovisade föreställningarnas förekomst i hellenistisk filosofi passar in alevismen–bektaşismen i ett intressant idéhistoriskt sammanhang.

13 Se t. ex. Bumke i *Bektachiyya* s. 115.

I sitt kapitel om bektaşismens förhållande till andra trosriktningar tar Birge upp landsbygdsalevism, sunnism, shia, schamanism, nyplatonism och kristendom.[14] Han framhåller att den mystiska filosofi som finns i bektaşismen såväl som allmänt i islam till stor del är ett arv från nyplatonismen. Han härleder traditionen via Ibn al-Arabi (1165–1240) och Ibn Sina (Avicenna; 980–1037) tillbaka till Plotinos och därifrån till Platon och Pythagoras. Det bör i detta sammanhang betonas, att man från sufiskt håll icke anser att det är fråga om arv eller tradition utan om en erfarenhet som varje enskild sufi personligen tillägnat sig.[15]

Den hellenistiska kulturen uppbars icke minst bland folken i det östra Medelhavsområdet och hörde till arabernas byte när de expanderade under islams fana. De antika filosofernas verk torde ha förelegat på syriska och översatts till arabiska för att sedan återvända främst via denna omväg till Västerlandet. Nyplatonismens förekomst i Anatolien på Julianus avfällingens tid betygas av Norwich, som också påpekar att den persiske kungen Chosroes entusiastiskt välkomnade de grekiska vetenskapsmän och filosofer som hamnat i Persien efter det att kejsar Justinianus år 529 stängt Platons akademi i Athen.[16] Traderingen av det antika kunskapsarvet även i Persien bekräftas av Hourani, som också betonar Ibn Sinas betydelse för utflödesläran och Ibn al-Arabis för teorin om den fullkomliga människan men också al-Birunis (973–1048) jämförelse av grekiskt och indiskt tänkande.[17]

Inspirationen kommer från Plotinos, som kallar alltets ursprung ”det absolut och oåterkalleligen Ena”[18] (det Goda),

14 Birge s. 210–18.
15 Idries Shah s. 161.
16 Norwich s. 94 & 228.
17 Hourani s. 60ff., 135ff. & 42.
18 Plotinos i Landquist s. 378–9.

varifrån världen framgår "liksom i koncentriska cirklar i avtagande klarhet, fullkomlighet och existens" och "mångfalden flödar ur enheten"[19]; även beskrivet som att "världen bildar en serie av avtagande andlighet".[20] Det bör framhållas att flödeskedjan är dubbelriktad – ett nedåtgående flöde från Gud och ett uppåtgående återflöde till Gud.

Aristoteles föreställer sig en serie eller kedja från den rena materian upp till den rena formen. Denna högsta princip är orörlig och identifieras med Gud, vars "verksamhet är tänkande över hans eget tänkande".[21] Denna aspekt förekom icke i *mürşit*-undervisningen men erinrar om Dierls beskrivning av Gud på den högsta nivån som i avsaknad av kunskap om sig själv. Guds vilja att lära känna sig själv tar formen av utflödeskedjan.[22] Hos Aristoteles återfinns vidare teorin om den fullkomliga människan, som skiljer sig från den moraliskt goda människan: "The most perfect human fulfilment is found to lie not in moral action ... but in intellectual contemplation".[23] Tolkat till det föreliggande sammanhanget skulle detta innebära dels att den fullkomliga människan genom tänkande förenas med Gud, dels att den moraliskt framstående människan är den som följer vägen (*tarikat*) medan den fullkomliga människan nått förbi dessa stadier till sanningen (*hakikat*).

Platon gjorde sig till tolk för återfödsel: "Den själ som fört ett förnuftigt, rent och rättskaffens liv och alltmer frigjort sig från det sinnligas slagg, uppstiger efter döden dit (dvs. idévärlden). Men den, som invevats i det sinnliga, måste genom många återfödelser renas, tills den är värdig uppstiga till sitt urhem."[24]

19 Ahlberg s. 204.
20 Landquist s. xi.
21 Ahlberg s. 156.
22 Dierl s. 66.
23 Aristoteles *Etik*; utgivaren J. Barnes' inledning s. 40.
24 Ahlberg s. 143.

Även till emanationsläran och till teorin om den fullkomliga människan finns tydliga förebud i *Faidros*.[25]

Själavandringsläran förs tillbaka till Pythagoras (500-talet f.Kr.), som förmodas ha hämtat den från Egypten eller Orienten.[26] På så sätt sluts cirkeln till min *mürşits* upprepade hänvändelser till trosföreställningarnas ursprung i de egyptiska templen. Därmed kommer man över på orientaliska och även schamanistiska inflytelser på alevismen–bektaşismen. Sådant går dock utanför ramen för denna framställning, som har inskränkts till att påvisa möjligheten eller sannolikheten av att nyplatonska idéer överlevt i Anatolien intill våra dagar, och då icke blott inom den mer intellektuellt betonade bektaşismen utan jämväl i den folkliga alevismen.

Litteratur

Ahlberg, Alf, *Filosofiens historia*, Stockholm 1952.

Aristotle, *Ethics*, utg. J. Barnes, Harmondsworth (Penguin Classics) 1976.

Bektachiyya. *Études sur l'ordre mystique des Bektachis et les groupes relevant de Hadji Bektach*, utg. A. Popovic & G. Veinstein, Istanbul 1995.

Birge, John Kingsley, *The Bektashi Order of Dervishes* (1937), London 1965.

Cornell, Erik, *Turkiet på Europas tröskel*, Lund 1997.

Dierl, A. J., *Geschichte und Lehre des anatolischen Alevismus–Bektaşismus*, Frankfurt a. M. 1985.

Fowler, H. N., utg., *Plato with an English Translation*, Loeb Classical Library, Cambridge, Mass. 1953.

Homeros, *Iliaden*, citerad uppl. Lund (Gleerups) 1946.

25 Platons *Phaedrus* i Fowler s. 471, 479 & 483.
26 Ahlberg s. 43.

Hourani, Albert, *De arabiska folkens historia*, 2:a uppl., Furulund 1996.
Kehl-Bodrogi, Krisztina, *Die Kızılbaş/Aleviten. Untersuchungen über eine esoterische Glaubensgemeinschaft in Anatolien*, Berlin 1988.
Landquist, John, utg., *De filosofiska mästerverken* (ref. till Plotinos), Stockholm 1953.
Norwich, J. J., *Byzantium: The Early Centuries*, Harmondsworth (Penguin Classics) 1990.
Shah, Idries, *The Sufis,* New York (Anchor Books) 1971.

Abstract

The article starts with a short review of the origins of *Kızılbaş* Alevism in Persia and the establishment of the Bektaşi Order in Anatolia. *Kızılbaş* Alevism is countryside popular, whereas Anatolian Bektaşism is more town oriented and intellectual, characterized by a philosophy of life which is antidogmatic and stresses what is considered to be the original message of all religion: "love thy neighbour". The Bektaşi Order was influential with the Janissaries and lost its influence with the crushing of the Janissaries in 1826. The establishment of the secular Turkish Republic meant liberation and integration for the Alevis. The religious renaissance of recent years means problems for the Alevis who are considered heretics and have been made victims of pogroms.

During the first half of the 1990's, the author of this article received instruction from a Bektaşi *mürşit* (teacher). The main elements of the instruction rendered consisted of a) the emanation chain, b) perfect man and c) reincarnation. According to the emanation chain, God is Universe and emanates as intelligible God, in his turn emanating into human souls, human beings, animals, plants and minerals. By passing through a number of reincarnations man's task is to become perfect man, whereby he becomes united with God. The human soul sends down to earth parts of itself sometimes as man

sometimes as woman and in different social positions etc., in order to improve itself. The human soul seems to be the God to whom human beings generally direct their prayers – it also seems to be the Voice of Conscience corresponding to God the Holy Spirit in Christian Trinity. God the Son should then correspond to Perfect Man, represented by i.a. Abraham, Moses, Buddha, Jesus, Muhammed and Ali. Hereby the Alevi slogan "God is Man" becomes intelligible.

Alevism in Turkey today has to be organized and structured in order to protect itself in a generally speaking hostile surrounding. It is to be hoped that this can be done without sacrificing its characteristic tolerance and lack of formal dogma.

The origin of Bektaşi philosophy can be traced over Ibn Sina and Ibn al-Arabi to Neoplatonism, to Plotinos, Aristotle and Plato and ultimately to Pythagoras. Through the latter an Eastern and Egyptian influence is likely. However, the article limits itself to observe the possibility or likelihood of Neoplatonic ideas having survived in Anatolia to the present day not only in intellectual Bektaşism but also in popular Alevism.

Fredrik Robert Martin

Orientalist, konstvetare, samlare

SVANTE HEDIN

Solen har just nått upp över bergen i öster. Den värmer landskapet och den lätta morgondimman lyfter sakta från floden Arnos dalgång.

Jag skriver dessa rader i Villa Il Quercione, "Den stora eken", belägen på en kulle några kilometer nordost om Florens. Från terrassen i villans övre våning har jag en magnifik utsikt mot staden. Jag ser Brunelleschis mäktiga domkyrkokupol höja sig över gyttret av hus. På flodens södra strand ser jag över morgondimman Michelangelos imposanta staty David, stadsmuren mot Forte Belvedere på sin klippa och det kompakta Palazzo Pitti.

I denna stora villa, någon gång under senmedeltiden byggd som ett av flera lantställen för den mäktiga familjen Strozzi, bodde under vårt sekels början den svenske orientalisten, konstvetaren och samlaren Fredrik Robert Martin (1868–1933). Här inrättade han sitt hem, sitt enda egentliga hem. Här fann han en fristad, nära världens konstcentra, men långt från storstädernas hektiska liv. Han var själv en del av detta, ständigt på jakt efter den stora upptäckten. Hela tiden sysselsatt med nya storslagna projekt. Villa Il Quercione på sluttningen upp mot idylliska Settignano var ett av alla dessa projekt. Här ville han skapa ett svensk-italienskt kulturcentrum, kanske efter förebild av Axel Munthes San Michele. Fredrik Robert Martin – han skrev sig alltid efter tidens sed F. R. Martin – kunde knappast ha valt en lämpligare plats. Florens, konstens huvudstad, ligger nästan på gångavstånd.

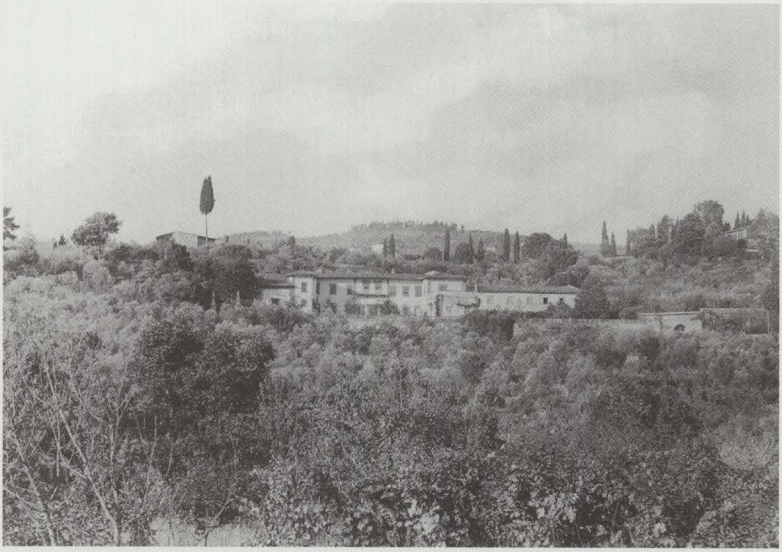

Villa Il Quercione, nordost om Florens, dit Fredrik Robert Martin ville förlägga ett svensk-italienskt kulturcentrum. Fotografi från 1920-talet. Reprofoto: ATA (T.J. Arnes arkiv, vol. 63).

Det blev tyvärr inget kultur- och konstnärscentrum i den gamla villan. Under förödmjukande former fick Fredrik Robert Martin lämna sitt hem under tidigt 1930-tal. Böcker och konstskatter skingrades. Själv begav han sig åter ut på en lång resa. Men villan, miljön och den magnifika utsikten finns kvar. I det övre våningsplanet bor nu en ung familj. Signora stänger dörren om barnen för att jag ostört skall få berätta om villans förre ägare.

Barn av bättre familj

Fredrik Robert Martins föräldrar var magistratssekreterare rådmannen Wilhelm Martin och Emilia Helena Carolina Braun. Vid tiden för Fredrik Roberts födelse var familjen bosatt vid Regeringsgatan 66. Han var den yngste av fyra bröder.

Familjen var mycket välbärgad och umgicks i stadens "finare" kretsar. Man hade täta kontakter med vetenskapsmän inom skilda discipliner, förmedlade genom bland andra morbrodern, riksantikvarie Hans Hildebrand. Till den allra närmaste bekantskapskretsen hörde även den store upptäcktsresanden Adolf Erik Nordenskiöld. Man kan förmoda att den tolvårige Fredrik Robert tog starkt intryck av berättelserna om Nordenskiölds upptäckt av nordostpassagen och dennes triumfatoriska återkomst till Stockholm med skeppet Vega den 24 april 1880. Då fanns Fredrik Robert ombord på ett av de många mötande fartygen ute vid Vaxholm. Redan som yngling förvärvade han i dessa kretsar, och i Beskowska skolan, en mindre vanlig världserfarenhet och goda språkkunskaper. Bland skolkamraterna fanns Gustaf Nordenskiöld och de några år äldre Sven Hedin och Cosswa Anckarsvärd.

Efter en medelmåttig mogenhetsexamen våren 1887 skrev Fredrik Robert in sig vid Uppsala universitet, där han också avlade en fil. kand.-examen. Studierna varvades med ett flertal uppdrag. I omedelbar anslutning till sin examen utsågs han den 14 oktober 1890, på förslag av riksantikvarien, "såsom extra biträde utan arvode vid vården af de under Vitterhetsakademiens inseende ställda statssamlingarna". Som medarbetare vid den relativt unga institutionen Statens Historiska Museum verkade han fram till den 30 november 1902. Under större delen av denna tid var han på resor till fjärran platser, särskilt till Främre Orienten och Ryssland, i ett alltmer hektiskt tempo. Att förebilderna var Adolf Erik Nordenskiöld och Louis Palander af Vega är uppenbart. Det var också Nordenskiöld som gav den unge, vetgirige och äventyrslystne Fredrik Robert den första puffen ut i världen. Först dock, mitt i studierna, ett betydelsefullt uppdrag på hemmaplan.

Orientalistkongressen i Stockholm 1889

Vid nyss fyllda 21 år utsågs Fredrik Robert Martin till biträdande sekreterare vid den internationella orientalistkongressen i Stockholm. Han fick uppdraget av kongressens generalsekreterare Carlo Landberg, framstående orientalist och också De Förenade Rikenas generalkonsul i Egypten. Säkert hade morbrodern Hans Hildebrand, ledamot av organisationskommittén, ett finger med i utnämningen. Kongressen drog till sig en brokig blandning av professorer, amatörforskare och charlataner. Säkerligen fick uppdraget stor betydelse för Fredrik Roberts inriktning mot orientalisk konst och konsthantverk, inte minst genom att han fick personlig kontakt med många betydande forskare. Han stortrivdes och berättade gärna, med glimten i ögat, att han fick vara kongressens "Mädchen für alles"; hyra frackar åt tyskarna, låna upp ordensdekorationer åt fransmännen och skaffa intima adresser åt dem som så önskade.

Kongressen tilldrog sig ett mycket stort intresse, både från forskare från hela världen och från allmänheten. Om man får tolka tidningarnas ingående rapportering om allt från Oscar II:s öppningsbal på Drottningholms slott till den avslutande resan till Kristiania, Trollhättan och Göteborg, så var kongressen årets händelse. Ett av de mest uppmärksammade inslagen var Adolf Erik Nordenskiölds utställning av sin stora samling kartor, huvudsakligen asiatiska från slutet av 1400-talet och 1500-talet.

Forskare i världen

Fredrik Robert Martins första stora, självständiga resa gick till Sibirien. Han ansågs väl kvalificerad att genomföra "en resa i geografiskt och etnografiskt syfte till nedre Ob och Jenisej".

Vid sammanträde inom Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi SSAG den 21 november 1890 tilldelades han hela det prestigefyllda Vegastipendiet.

Den strapatsfyllda, åtta månader långa resan blev en stor framgång. I sin helhet skildrade han den i en lång reseberättelse i tidskriften *Ymer* 1892 med rubriken *En resa i vestra Sibirien*. Han behandlades som en "ämbetsman på tjänsteresa", vilket gav honom företräde framför vanliga resande, snabb tillgång till hästar och service. Han företog omfattande museistudier och deltog i utgrävningen av forntida bosättningar. Han hemförde också betydande samlingar, sammanlagt ett par tusen föremål. Därtill ett antal skelett och kranier samt flera hundra fotografier. Större delen av samlingarna tillfördes Statens Historiska Museum. Allt detta gav förebud om samlaren Fredrik Robert Martin, ständigt på jakt efter det bästa och mest sällsynta föremålet.

Resan gjorde mycket starkt intryck på de styrande i SSAG, och han invaldes i sällskapets styrelse. Där ingick hans tillskyndare Adolf Erik Nordenskiöld och Hans Hildebrand, professorerna Oscar Montelius, Gustaf Retzius och Per Gustaf Rosén, Salomon August Andrée, Louis Palander af Vega m.fl. Fredrik Robert Martin, ännu ej fyllda 25 år, umgicks i de rätta kretsarna och fick rätt skolning och stöd för sin fortsatta verksamhet.

Som ytterligare resultat av resan till Sibirien utgav han 1893 sin första bok *L'âge du bronze au musée de Minoussinsk Photographies et texte*.

Resan till området kring floden Jenisej kvalificerade Fredrik Robert Martin för ännu ett uppdrag genom SSAG, i detta sammanhang dock en parentes. Envisa rykten gjorde gällande att de 1897 försvunna Andrée-männen och ballongen Örnen varit synliga i västra Sibirien. Martin genomkorsade området kring

floden Jenisej sommaren 1899, som vi vet utan resultat. Med sig hem till Stockholm hade han dock en stor mängd föremål, som bland annat visade på ett starkt inflytande från Persiens islamiska kultur, liksom med kinesisk påverkan.

Konst- och Industriutställningen i Stockholm 1897

Resandet blev för Fredrik Robert Martin en livsform. Under åren 1894–1895 gjorde han en längre resa i Ryssland, Kaukasus och Centralasien och under vintern 1895–1896 ännu en stor resa, denna gång till Egypten, Mindre Asien och Turkiet. Han korresponderade flitigt med svenska och internationella forskare. Några av dessa brev, ofta svårtydda, finns bevarade, och genom dem kan man delvis följa hans resväg. Han tecknade och beskrev knivar, spjutspetsar och yxor. Under sina resor samlade han mängder av föremål. "Sänder med post två armeniska manuskript från 1400-talet. Ordinerad att tillbringa vintern i Egypten", skrev han den 17 augusti 1895 till Sven Söderberg i Lund. Samlingarna från resorna i Orienten var betydande, kvalitativt och kvantitativt.

För en större allmänhet presenterades dessa samlingar på Konst- och Industriutställningen i Stockholm 1897, där Fredrik Robert Martin hade en egen paviljong i orientalisk stil. I två våningar exponerade han tusentals föremål. Där fanns bohag och konstföremål i alla material och tekniker. Av hans egen beskrivning av utställningen framgår några huvudområden; bronserna, textilierna, särskilt mattorna, fajanserna och kalligrafin. Under hela sitt verksamma liv ägnade Martin dessa områden sitt huvudsakliga intresse. Om kalligrafin skrev han bl.a.: "Den tidigaste kufiska skriften, hvaraf det magnifika koranmanuskriptet på pergament utgör ett sällsynt prof, nådde snart en utveckling, så att den nästan fullkomligt upplöste sig i ornament. På 1300-talet efterträddes den af en annan skrift,

s. k. neschki, med sina höga staplar och vackra rundningar. I alla Konstantinopels moskéer finner man de härligaste fajansfriser i dylik skrift utförda af 1500-talets berömdaste kalligrafer. Dessa ägnade dock ej sin tid blott åt sådana stora uppgifter, utan nedlade ett otroligt arbete på kopierande af den orientaliska litteraturens mästerverk, i synnerhet koranen. Ett af mina koranmanuskript, som torde vara ett af de vackraste och praktfullaste man känner, visar illumineringskonsten drifven till sin höjdpunkt."

I anslutning till utställningen gav Fredrik Robert Martin ut sex praktband över *Sammlung F. R. Martin*. Dessa böcker publicerades i såväl en tysk som en svensk upplaga. I första hand vände han sig till en internationell läsekrets, forskare och samlare. Den första av dess böcker hade titeln *Thüren aus Turkestan*, och skulle i något omarbetad form leda till att han promoverades till fil. dr vid universitetet i Wien 1901. Avhandlingen ventilerades för den lärde orientalisten Karbacek. Kontakterna med tyska och österrikiska vetenskapliga kretsar var utomordentligt goda.

Ytterligare ett betydelsefullt resultat av utställningen i Stockholm blev att Fredrik Robert Martin år 1898 med stöd av Kungl Maj:t fick möjlighet att i Ryssland och Turkiet söka spår av Karl XII:s "vistelse i dessa trakter". Ett av resultaten av dessa resor blev det 1899 utgivna praktverket *Svenska kungliga gåfvor till ryska Zarer 1647–1699*. Boken illustrerades med Martins egna avbildningar i det vackraste ljustryck. År 1900 utkom även denna bok i tysk upplaga.

Från och med år 1900 utvidgades uppdraget till att omfatta sökandet efter svenska minnen i flera europeiska länder. Till detta beviljade riksdagen ett årligt anslag till och med 1903. Martin återfann och fotograferade en stor mängd ytterst betydelsefulla föremål, möbler, tavlor, miniatyrer m.m. i Ryssland,

Österrike, Danmark, England, Frankrike, Holland, Tyskland och Turkiet. Överallt knöt han värdefulla kontakter.

Försöket att i Konstantinopel få ta del av Karl XII-korrespondens i Gamla Seraljens arkiv misslyckades, men fynden av orientalisk konst blev desto rikare.

Dragoman vid beskickningen i Konstantinopel

I slutet av år 1902 begärde Fredrik Robert Martin att bli befriad från sin befattning vid Statens Historiska Museum i Stockholm. Under den 12 år långa oavlönade anställningen hade han varit på ständiga resor i Europa, Sibirien och Främre Orienten. Vid flera tillfällen hade han varit i Konstantinopel, i första hand för att samla orientalisk konst och konsthantverk.

Det var en gammal svensk tradition från 1700- och början av 1800-talet att till beskickningen knyta en forskare för att stärka de kulturella banden och stödja vetenskapen. Fredrik Robert Martin ansågs väl lämpad för denna uppgift. Att det var en lockande anställning, som gav honom möjlighet att ytterligare fördjupa sig i Orientens kultur och konst, var uppenbart.

Efter konselj på Sofiero den 10 juni 1903 fick Martin följande brev: "På befallning har jag äran meddela, att Kungl. Maj:t behagat förordna Eder att vara attaché med den tjänstgöring, som af Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärenden kan komma att bestämma, dock utan att Ni genom denna anställning må anses hafva förvärfvat rätt till befordran i diplomatisk tjänst. På grund häraf har Hans Excellens bestämt att Ni skall tillsvidare tjänstgöra vid Kungl. Maj:ts beskickning i Konstantinopel, där Ni har att anmäla Eder senast den 20 d. m. Ramel"

Med iver tog sig Fredrik Robert Martin an sina nya uppgifter att bl.a. vara en förmedlande länk mellan besökande svenska forskare och affärsmän och deras kolleger i Orienten med dess väsensskilda kultur, seder och bruk.

Utnämningen till dragoman (el. drogman) dröjde dock till nyåret 1904, då Martin befann sig i Stockholm på enskild resa. Den 15 januari meddelades legationen i Konstantinopel att Martin anställts som drogman "med uppbärande av två tredjedelar av en drogmans lön". Beslutet hade fattats den 31 december 1903.

Av den mycket omfattande dossier, som finns i Riksarkivet i Stockholm, får man en känsla av att Fredrik Robert Martin under mycket långa perioder var ensam tjänsteförrättande i Konstantinopel under de tider ministern var på resa eller tjänstledig. Däremellan var Martin själv ofta på resa i enskilda ärenden eller sjukskriven. I snart sagt varje brev till departementet klagade han över den tunga arbetsbördan, på sin dåliga hälsa och svaga nerver.

Under Martins tid i Konstantinopel skiftade man minister där tre gånger. Efter hand blev förhållandet till tjänstgörande minister alltmera spänt. Som ämbetsman måste han, av officiella handlingar att döma, ha visat sig vara mindre lämpad. I en handling från juni 1906 bedömer beskickningschefen honom som "fullständigt oförmögen att sköta något kansli och lämnar alla papper med sina ofta odaterade och nästan alltid oläsliga koncept i det mest orediga skick". Sedan Cosswa Anckarsvärd, hans skolkamrat från Beskowska skolan, blivit beskickningschef i november 1906, sökte Martin allt längre tjänstledighet "för hälsans vårdande". I ett underdånigt brev till konungen den 5 juni 1908 anhöll Fredrik Robert Martin att få bli entledigad från tjänsten i Konstantinopel, vilket beviljades den 13 juni.

Det är dock uppenbart att den diplomatiska tjänsten gav honom rika möjligheter att närmare utforska den orientaliska konsten och konsthantverket. Han köpte mängder av värdefulla böcker, tavlor, mattor, keramik och andra föremål, som

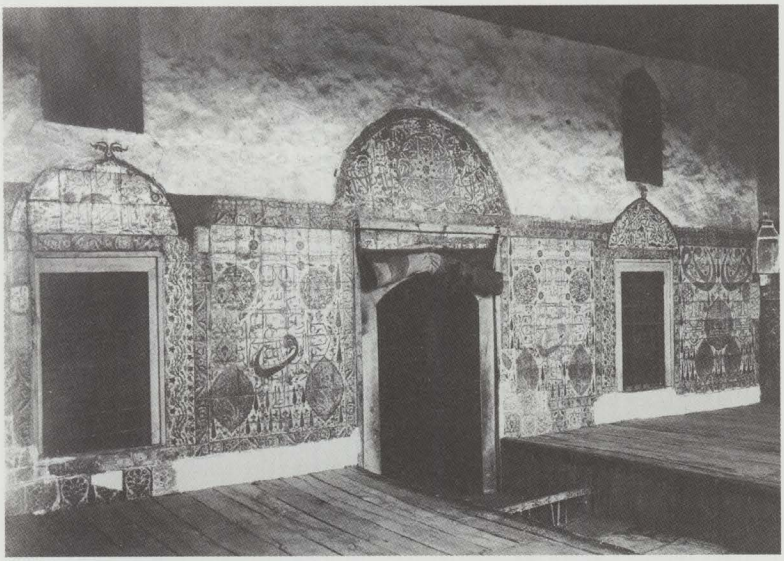

Fredrik Robert Martin bemödade sig om att finna bilder från ovanliga interiörer. Här vestibulen i Eşref Rumi Camii, Iznik, fotograferad kring sekelskiftet 1900 av Guillaume Berggren. Original i Konstfackskolans bibliotek. Reprofoto: Bertil Olofsson, Krigsarkivet.

förmedlades till bibliotek, museer och privata samlare runt om i världen.

Vistelsen i Konstantinopel resulterade också i det epokbildande arbetet *A history of oriental carpets before 1800*, utgivet i två planschband och ett textband i stor liggfolio 1906–1908. Det bedömdes vid denna tid som ett av de vackraste bildverk som tryckts i världen, och det omdömet står sig ännu.

Med sina dokumenterat goda kunskaper om den orientaliska konsten och konsthantverket samt väl etablerade kontakter med konsthandlare och vetenskapsmän i Främre Orienten, Tyskland och Österrike var Fredrik Robert Martin ytterligt lämpad för uppdraget att vara kommissarie för den stora mu-

hammedanska utställningen i München 1910. Kejsar Wilhelm hävdade tyska intressen i Främre Orienten, särskilt Turkiet, och utställningen i München fick högsta möjliga prioritet. Martin lyckades också få låna en oskattbar samling persiska mattor från det österrikiska kejsarhuset. Dessa hade aldrig tidigare visats offentligt. Väsentliga delar av utställningen kom från Martins egna samlingar. Vid 42 års ålder stod han på höjden av sin karriär. Utställningen dokumenterades i tre praktvolymer med titeln *Die Ausstellung von Meisterwerken muhammedanischer Kunst in München 1910*, författade av Friedrich Sarre och Fredrik Robert Martin. En ny utgåva kom 1985.

År 1912 kom ytterligare ett stort arbete i två volymer, *The miniature painting and painters of Persia, India and Turkey from the 8th to the 18th century*. Detta blev Fredrik Robert Martins sista stora vetenskapliga arbete i en lång serie. Några mindre uppsatser och böcker skulle följa, men den egna skaparkraften avtog snabbt.

Villa Martin "Il Quercione"

Det ständiga resandet tärde hårt på den bräckliga hälsan. Efter tiden i Konstantinopel och den stora utställningen i München började han också se sig om efter en lämplig plats för sina omfattande samlingar av manuskript, böcker, konst och konsthantverk. Mycket hade funnit vägen till olika museer och privatsamlare över hela världen, men åtskilligt fanns i hans ägo, lagrat på skilda platser.

Omkring 1912 kunde han förvärva den stora senmedeltida villan med dess enastående vackra läge. På kullarna ovanför villan ligger den lilla "staden" Settignano. Närmaste granne några hundra meter bort längs den slingrande bygatan den mycket stora Villa Strozzi, en gång ännu ett av familjen Strozzis lantställen. Från sin villa hade Martin fri utsikt över åkerfält och

fruktträdgårdar ner mot floden Arno och Florens. Här ville han inrätta ett kulturcentrum, ett nordiskt konstinstitut, ett forskningshem, "dit svenska konstnärer, konst- och kulturforskare skulle inbjudas att bedriva studier på klassisk mark". Villan är sedan början av 1980-talet uppdelad i åtta (!) större lägenheter med tillhörande trädgårdar och ekonomiutrymmen.

Fredrik Robert Martin satte genast igång med att föra hit sina samlingar, bjöd sina vänner och kolleger på en första presentation av sitt storslagna projekt. Så föll skottet i Sarajevo och första världskriget bröt ut. Som för så många andra innebar kriget och den efterföljande svåra krisen att hela hans tillvaro förändrades. Hans resande begränsades. Tidvis hölls han närmast i husarrest, då hans verksamhet misstänkliggjordes av polis och militär.

Martin hade aldrig kunnat handskas med pengar, och den isolerade tillvaron tärde hårt på hans ekonomi. Efter hand tvingades han sälja flera av sina värdefullaste böcker. Tavlor och andra konstföremål ersattes med kopior. Han hade fortfarande stora planer för kommande böcker, men hans tidigare instinktiva känsla för det äkta, det rätta, hade lämnat honom och omdömet sviktade.

I den stora villan levde han ensam, uppassad av sin trogne tjänare Moro (Palmiro Ragioniei) och dennes hustru. Moro fick sköta det mesta i det dagliga arbetet med hus och trädgård, tog emot besökande och följde med på resor till Paris och London. Med tiden blev han oumbärlig för sin husbonde. I Martins självbiografiska bok *Sett, hört och känt* (1933) blev Moro närmast helgonförklarad. Han avled på hösten 1930 under ett besök i Faenza på andra sidan bergen ett tiotal mil öster om Florens. Som ett äreminne över sin trogne tjänare donerade Martin större delen av sin keramiksamling till Museo internationale delle ceramiche i Faenza. Samlingen bestod, enligt en

senare katalog, av mer än 3 500 pjäser och fem miljoner (!) fragment av muselmanskt krukmakargods. Martin var knappast blygsam när han bl.a. skrev till sin vän Ture Arne: "Det blir något mycket ståtligt. Samlingen kommer att revolutionera keramikhistorien genom alla de fullkomligt okända fynd som jag har hållit fullt hemliga under de sista åren." Samlingen fanns tidigare i 46 vitriner i en 20 meter lång sal med namnet Sala Moro men är i det ombyggda museet inrymda i en stor Sala Martin.

Vid denna tid kände sig Fredrik Robert Martin alltmer jagad av sina fordringsägare, sina "fiender". Han besökte bland annat Stockholm för att utverka ett förskott vid försäljningen av hela sin konst- och boksamling. Då passade hans fordringsägare på att försätta honom i konkurs och utverkade en försäljning av villan, konsten och böckerna. De officiella handlingarna om Villa Martin "Il Quercione" är ej tillgängliga för forskning. De begravdes i floden Arnos grågröna lera vid den katastrofala översvämningen 1966.

Fredrik Robert Martin stod åter hemlös. Han begav sig ut på nya resor i Europa och Främre Orienten. De stort upplagda planerna för kommande praktböcker sysselsatte honom fortfarande, bl.a. en om islamisk konst. Han gjorde flera resor till Egypten och Turkiet men kände sig svag och "usel": "Är det farligt att resa till Ryssland? Jag skulle vilja resa för att tala med dem om saker de vet bättre än andra och få se hvad de utställdt. I maj reser jag till mitt älskade Napoli, sen kan jag lägga mig i grafven."

Han reste till Napoli, men också till Konstantinopel för forskning rörande persernas, arabernas och turkarnas dekorativa konst. Han insjuknade svårt och förflyttades till Wien för specialistvård. Där tillfrisknade han så pass att han kunde företa en sista resa till Egypten, där han avled i Kairo den 20 april 1933.

Fredrik Robert Martins oroliga ande fick äntligen frid, och hans kropp fick vila i den orientaliska myllan.

Något om de Martinska samlingarna

Som jag tidigare nämnt var Fredrik Robert Martin under hela sitt vuxna liv rastlöst på jakt efter föremål av kultur- och konsthistoriskt värde. Samlandet var för honom en livsform, en lidelse och en last. Samlandet var också liktydigt med att köpa och sälja. Köpslåendet, det ofta hänsynslösa köpslåendet, var en del av hans vardag.

I samband med att han tvingades lämna villan utanför Florens skingrades hans privata samlingar. Dessa var dock en ringa del av allt det han samlat under mer än 40 år. Det mesta hade funnit vägen till bibliotek, museer, offentliga institutioner och privatsamlare. Jag har redan nämnt de hundratals föremål, skelett och kranier han tillförde Historiska museet i Stockholm från sina resor i det ryska kejsardömet, särskilt Sibirien, under åren 1892, 1894 och 1896. Föremålen ingår i museets komparativa samling från järnåldern.

Donationen till keramikmuseet i Faenza är säkerligen den största, men inte den enda. Efter Konst- och Industriutställningen i Stockholm 1897 tillfördes Nationalmusei konsthantverksavdelning ett femtiotal keramikfat. Till museet kom ytterligare en stor samling islamisk keramik, huvudsakligen skärvor, som senare överförts till Medelhavsmuseet.

Åtskilliga keramikföremål finns även i Folkens Museum Etnografiska i Stockholm. Till museet förmedlade han närmare två tusen föremål från de mest skiftande områden såväl geografiskt som material- och formmässigt.

Ett av Fredrik Robert Martins stora intresseområden var den textila konsten och hantverket, bl.a. väl företrätt i utställ-

ningarna 1897 och 1910. Till Nordiska museet i Stockholm förmedlade han huvudsakligen vitbroderier ("engelskt broderi"), liksom också till Röhsska Konstslöjdsmuseet i Göteborg. Där finns även en omfattande samling föremål från Kina och Japan, registrerade 1906 och 1924.

Under hela sitt liv samlade Martin manuskript, böcker och bokband. Redan 1895 sålde han till Uppsala universitetsbibliotek 435 arabiska, persiska och armeniska handskrifter, alla bundna i timuriska bokband.

Jag har tidigare antytt hans stora intresse för praktfulla bokband, inte minst för de egna böckerna. Hans närmaste och trognaste affärskontakt var hovbokbindarna Gustaf och Arvid Hedberg, som också förmedlade manuskript och böcker till bibliotek, institutioner och samlare över hela världen.

Av särskilt intresse är den Martinska Bildsamlingen i Konstfacks bibliotek. Efter förebild i de stora biblioteken i Europa samlade han under 40 år konstbilder, representerande olika ämnen, epoker, stilar, tekniker etc. Tillsammans mer än 100 000 bilder, ordnade i 500 stora folianter. Med stöd från flera kulturpersoner kom samlingen 1916 i Svenska Slöjdföreningens ägo, varifrån den senare överfördes till Tekniska skolan (nuvarande Konstfack). Samlingen har använts i undervisningen och har under hela tiden varit tillgänglig för allmänheten. Till denna bildsamling hör även originalskisser till guldsmedsarbeten, italienska arkitekturstudier i akvarell och en samling japanska böcker.

I Lunds universitetbibliotek finns cirka 500 konstbilder i olika tekniker; kopparstick, laveringar, akvareller, träsnitt och litografier. De tillfördes bibliotekets handskriftsavdelning i anslutning till Martins död.

På följande uppslag vägledningsplanschen över Martinska Bildsamlingen på Konstfackskolan, Stockholm. Foto: Bertil Olofsson, Krigsarkivet.

MARTINSKA B

VÄGLEDNING FÖR BEGA

1 Arkitektur

Nutida

1 Svensk, i allmänhet.
5 Stockholms rathus.
7 Stockholms Enskilda Bank.
10 Utländsk, i allmänhet.
14 Hyreshus.
16 Villor och villastader.
18 Lantgårdar.
20 Varuhus och butiker.
22 Fabriker.
24 Metallarkitektur (utom broar).
26 Broar.
28 Husinredningar, skandinaviska.
30 tyska.
31 engelska och amerikanska.
32 Dekorationer.
34 Kakelugnar och spisar.
36 Brunnar.

omkr. 1800

Empirestil

40 Sverige.
43 Portar i Stockholm.
44 Danmark.
46 Österrike.
48 England.
48 Frankrike.
48 Italien.
48 Ryssland.
50 Vägg- och takdekorationer.
51 Dto i gravyrer och teckningar.
52 Dörrar.
54 Kakelugnar och öppna spisar.
56 Brunnar.

1700 o. 1600-talen

Rokoko och barock

60 Sverige.
61
62
63 Portar i Stockholm.
64 Danmark.
66 Tyskland.
66 Österrike.
67 interiörer.
68 England.
68 Holland och Belgien.
68 Ryssland.
70 Frankrike.
71 Italien.
72 takdekorationer.
73 dekorativa detaljer.
74 Kakelugnar och öppna spisar.
76 Portaler.
76 Dörrar, fönster o. andra detaljer.
78 Samtida arkitekturstick och teckningar.
79 Dto väggar och tak.
80 Dto triumfbågar.
36 Brunnar.

1500-talet

Renässans

84 Sverige.
86 Danmark.
88 Tyskland.
89 interiör och detaljer.
90 Holland och Belgien.
91 England.
92 Frankrike.
93 Italien.
94 från kantonen Ticino.
95 villor.
96 inredningar och detaljer.
97
98 Kaminer och spisar.

Medeltida

100 Sverige.
102 Tyskland.
103 Belgien.
104 England.
105 Frankrike.
106 Italien.
107 dekorativa detaljer.

1 Arkitektur

Antik

108 Senantik.
109
110 Romersk.
111 i barockgravyrer.
112 Pompejansk.
113 Kapital- och kolonnordningar.
114 Grekisk.
116 Egyptisk.
117
118 dekoration och skulptur.

Asiatisk

Turkisk.

Arabisk.
Kinesisk.
Japansk.

120–128
130
132
134

Kyrkor

Nutida

140 Sverige.
142 Utlandet.

1800–1500-talen

144 Sverige.
146 Europa i allmänhet.
148 Italien, (empire, rokoko o. barock).
149 (renässans)
150 portaler.

Medeltida

154 Sverige.
156 Tyskland, gotiska.
158 romanska.
160 Frankrike, gotiska.
162 romanska.
164 England.
164 Portugal.
166 Italien, gotiska.
167 portaler.
168 kapital.
170 romanska.
171 (Sicilien).
172 portaler.
173 kapital.

Gammalkristna

175 Italien.
176 portaler och dörrar.
177 kapital.
178 Dalmatien.

Byzantinska

180 Syriska, grekiska och turkiska.

Kloster

183 Nutida och renässans.
184 Medeltida.

Gravmonument o. kyrkogårdar

188 1800-talet.
190 1700–1500-talen.
192 Medeltida.
194 Asiatiska och förhistoriska.

Trädgårdsarkitektur

196 1700–1500-talen.

Teaterdekorationer

198 Olika tider.

2 Mönster och ornament

200 Grottesker.
201
204 Troféer.
206 Kartuscher.
208 Fyllningar.
210 Friser, arkitektoniska detaljer.
212 Vaser, urnor, bägare.
214 Blommor.
215 naturliga.
216 Djur.
218 Diverse.

3 Möbler jämte Belysning

Nutida

230 Sverige.
240 Danmark.
242 Tyskland.
244 Österrike-Ungern.
246 England och Amerika.
250 Frankrike.
251 Ryssland.

omkr. 1800

Empirestil

Olika typer och länder. 255

1700-talets slut

Gustaviansk stil

258 Ladmöbler.
260 Bord.
262 Sitt- och liggmöbler.

1700-talet

Rokoko

264 Ladmöbler.
266 Bord.
268 Sitt- och liggmöbler.
269 Speglar (stora).

1600-talet

Barock

271 Ladmöbler.
273 Bord.
274 Sitt- och liggmöbler.

1500-talet

Renässans

276 Ladmöbler.
278 Bord.
278 Sittmöbler.
280 Ladmöbler, Italien o. Spanien.
281 Bord, sittmöbler

Medeltida

283 Olika typer.

Särskilda slag

284 Allmogemöbler.
285 Korgmöbler.
286 Ramar, 19–1500-talen.
287 Italien, 1500-talet.
288 1400-talet.
289 Klockor.
290 Musikinstrument
292 Beslag, intarsia

Utomeuropeiska

294 Turkiet och Persien.
296 Japan, skärmar.
297 lackarbeten.

3 Möbler jämte Belysning

Kyrkliga

300 Altaren, 17–1500-talen.
302 medeltida.
303
305 Korinredningar, 17–1600-talen.
306 1500-talet.
307 15–1400-talen.
308 medeltida.
310 Orglar.
312 Predikstolar, 17–1500-talen.
314 medeltida.
315 Dopfuntar o. vigvattenskärl.

Trä- och korgarbeten

316 Diverse.

Belysning

318 Kandelabrar, olika tider.
320 Lampor o. lyktor.
322 Ljuskronor.
324 Ljusarmar.
326 Ljusstakar.
328 Elektrisk armatur
330 Orienten.

4 Metaller

Järn

Gallerverk

335 Balkonger.
336 Balustrader.
337 Fönstergaller.
338 Staket.
340 Portar, grindar, 19–1600-talen.
342 15–1200-talen.
344 Portklappar, nycklar, lås.
345 Skyltar.
346 Eldhundar, Eldgafflar o. d.

Vapen

347 Blanka, i allmänhet.
349 asiatiska (inkl. Ryssland).
350 Japan och Kina.
351 förhistoriska.
352 diverse.
354 Eldvapen, kanoner.
356 gevär, pistoler.
357 Ryssl. (inkl. pistolhölster o. krutpungar).
359 Rustningar.
361 antika.
362 Orienten.

Brons och mässing

364 Nutida.
366 18–1600-talen.
368 15–1400-talen.
370 Ryssland.
371 Bronsåldern.
373 Orienten, kannor.
374 skålar och bäcken.
375 brickor.
376 vaser, urnor, diverse.

Tenn och bly

380 Olika föremål.

Silver och guld

Kärl och redskap

384 Nutida.
386 1800-talet.
388 1700-talet, borduppsats, klockor.
389 karl.
390 bestick, dosor.
391 1600-talet, borduppsatser, skrin.
392 fat och skålar.
394 kannor.
395 bägare och pokaler.
397 Nautiluspokaler.
15- och 1400-talen.
399 borduppsatser o. skrin.
401 fat.
402 kannor.
402 bägare och pokaler.
402 bestick.
404 nicller.
405 1300-talet och tidigare (gotisk, romansk och antik stil).
408 Orienten.

4 M

Kyrk

412 Monstran
414 Kalkar oc
416 Biskopsst
418 Kors.
420 Reliksskri
421
422 Altaren.
424 Figurrelik
425 Rokelseks
427 Ljusstaka
428 Akvaman

430 Europa, i
430 Ryssland,

S

434 Nutida o.
435
436
438
440
441
443
445
446
447
447
449
452 1800-talet
454 1700-talet
456 1600-talet
458 1500-talet
458 14–900-t
mansk
462 Ryssland.
464 Förhistori
465
järnåld
466 Asiatiska.
467
468 Diverse.
469
470

Me

p

473 19–1700-
475 16–1400-

477

480

482 **In**

5 K

485 Porslin oc
490 Sten- och

Ol

505 Sverige.
495 Danmark.
496 Tyskland.
496 Österrike.
500 England.
502 Ryssland.

LDSAMLINGEN
NANDET AV SAMLINGEN

taller

metallkonst

patener
ar.

rier.
ch -kronor.
r.

maljer
–1100-talen.
Orienten.

aycken
00-talet, Armband.
Halsband, colliers.
Hängsmycken.
Örhängen.
Medaljonger.
Diadem, hårpryd-
nader, kammar.
Spännen.
Broscher.
Ägretter.
Ringar.
Diverse.
Början (empirestil).
rokoko).
barock).
renässans).
en (gotisk och ro-
il).

a.
från Nordens

ndien.

egalier

Sigill

aljer och
aketter
llen.
llen.

Mynt

Ur

trument

ramik

Nutida
ajans.
rgods.

kr. 1800

5 Keramik

1700-talet
505 Sverige.
510 Tyskland.
515 Frankrike.

1600–1500-talen
520 Italiensk majolika.
522 Tyskt stengods.
524 Okänd, olika tider.

Asiatisk
526 Kina.
530 Japan.
532 Orienten, fajans och stengods.
534 kakel.

Förhistorisk
537 Lergods.

6 Glas
538 Nutida.
540 Äldre, slipade.
545 blästa.
550 Bergkristall.

7 Textilkonst

Tryckta tyger
552 Olika länder och tider (även batik).

Vävnader
554 Nutida svenska.
556 utländska.
558 17–1500-talen.
560 14–1000-talen.
562 Allmoge, svenska.
564 norska.
565 även skandinaviska.
567 Turkiet och Persien.
568 Övriga Orienten.
568 Japan och Kina.

Vävda tapeter
570 Nutida.
572 17–1600-talen.
574 1500-talet, Flandern.
578 Italien.
580 15 1300-talen, Flandern.

Mattor
584 Europa.
586 Orienten.
587
588
589
590
591 Teknik.

Sömnad
594 Nutida, svensk.
596 utländsk.
597 1700 1300 talen.
600 Allmoge.
602 Orienten.
604 Fanor och baner.

Kyrklig textil
606 Kyrkliga dräkter.
608 Kåpor och masshakar.
610 Mitror.
612 Altardukar.
614 Antependier.
616 Dekorationer m. m.
618 Kalkkladen.
619 Bokdynor m. m.

7 Textilkonst

Spetsar och genombrutna sömnader
622 Nutida och 1800-talet.
625 1700-talet, spetsar.
626 genombrutna sömnader.
627 1600-talet.
629 15- och 1400-talen.
631 Monsterböcker, 1600-talet.
632 1500-talet.
633 Allmogespetsar.
633 Diverse.

8 Dräkter
635 Nutida.
636 1900 1840.
638 1840 1800.
640 1700-talet.
641
642 1600-talet.
643
644 1500-talet.
645
646
647
648
650 Medeltida.
651
653 Antika.
654 Folkdräkter, Europa.
655 Turkiet.
656 Asien,
657 Afrika, Amerika.
658 Uniformer.
660 Teaterdräkter.
662 Frisyrer.
663 Solfjädrar.
664 Skodon.
665 Kåppar.
665 Paraplyer och parasoll.
Kyrkliga dräkter se TEXTILKONST, Kyrklig.

9 Skulptur
668 Nutida och 1800-talet.
670 1700-talet.
671 1600-talet.
673 1500-talet.
674
675 Italien.
676
676 Frankrike.
678 1400-talet.
679 Italien.
680
681
682
683
684
687 1300-talet.
689 Italien.
690 12 1100-talen.
691 10 900-talen.
692 8 300-talen. (Bysantinsk och gammalkristen.)
693
694 Antiken.
695 gravyrverk.
696
697 Egypten, Assyrien.
698 Turkiet, Persien, Indien.
700 Kina och Japan.
702 Hällristningar.

Särskilda slag
Ben och elfenben
703 17 1500-talen.
705 14 500-talen.
706 Äldre kammar o. indiska kistor

Läderarbeten
708 Olika tider.

10 Mosaik
709 Figural.
710 Ornamental.
711 Orienten.

11 Måleri

Tavlor
712 1900 1600-talen.
714 1500–1300-talen.
716 1500-talet, Italien.
717 1400-talet.
718
720 1300 1200-talen, Italien.

Väggmålningar
730 1900- 1500-talen.
732 1400-talet.
734 Medeltida, Norden.
736
738 Italien.

Glasmålningar
742 1900- och 1800-talen.
744 1600-talet.
745 1500-talet.
747 1400-talet.
750 1300 1100-talen.

Miniatyrer
755 1800- och 1700-talen.
758 16- och 1500-talen.
760 Medeltida, figurala.
761
762 initialer.
764 Orienten, Persien.
765

12 Grafik
770 Träsnitt.
771 Kopparstick.
772 Litografier.

13 Bokhantverk

Skrift
778 Nutida (inkl. adresser)
780 Äldre.

Boktryck
782 Titelsidor, nutida.
784 1800-talet.
785 1700-talet.
786 1600-talet.
787
788 1500-talet.
789 1400-talet.
790 Bokomslag.
792 Sidor.
795 Stilprov och alfabet.
798 Initialer.
799
800
801
802
803
804
805

13 Bokhantverk
810 Vignetter.
811
812
813
814
815
816
817
822 Ramar och lister.
823
826 Illustrationer, nutida o. 1800-tal.
829 17 1600-talen.
831 16 1400-talen.
833
835 Tryckar- och förlaggarmarken.
840 Exlibris, nutida.
842 äldre.
843
844

Accidenstryck
850 Diplom och adresser.
851 Bjudningskort, biljetter.
853 Program.
853 Matsedlar.
855 Jul och nyårskort, brevkort.
856 Visitkort.
857 Brevprydnader, monogram.
858 Affischer, annonser.
860 Reklamkort, -märken.
861 Etiketter och kartonger.
862 Affärstryck, diverse.
862 Banksedlar.

Bokbinderi
863 Bokband, nutida och 1800-talet.
864 1700-talet.
865 1600-talet.
866 1500-talet.
867 medeltida.
867 Orienten.
869 Försättspapper.

14 Seder och bruk
870 Fester i allmänhet.
872 Ceremonier.
873 Idrott, jakt och fiske.
874 Spel, nöjen och lekar.
875 Yrken.
876 Heraldik.
877
878

15 Transportväsen
885 Automobiler.
890 Flygmaskiner och luftskepp.
894 Järnvägar.
898 Fartyg.
901 Barstolar.
902 Sladar.
904 Vagnar.

Med sina goda kontakter bör han ha varit en förmedlande länk även till andra museer, institutioner och privata samlare än de ovan nämnda.

* * * * *

Solen börjar sänka sig över staden i väster och skuggorna blir längre. Cypresserna kring Villa Strozzi skjuter som forntida spjut mot den mörknande skyn. Cikadorna har börjat sin kvällskonsert. Långt borta vid Piazzale Michelangelo kan jag se att några entusiaster håller på att fylla sina varmluftsballonger med hastigt uppflammande gasbrännare. Den evigt unge David sträcker upp sin vänstra hand mot hakan i stum hänförelse. Från Villa "Il Querciones" varma terrass kan jag följa hela sceneriet. Jag hoppas att villans forne ägare, orientalisten, konstvetaren och samlaren Fredrik Robert Martin någon varm vårkväll fick frid att sitta ner och njuta av allt detta.

Jag erinrar mig några ord i professor Andreas Lindbloms bok *De gyllene åren*, där han med stor värme och välgörande distans tecknar porträttet av "den märkvärdigaste museiman jag någonsin mött". Martins liv slutade i armod och förfall, hans insatser förringades och hånades av yngre konstförståsigpåare, men Andreas Lindblom såg till helheten och bedömde hans samlade gärning med orden: "Han var troligen den finaste konnässör som Sverige haft efter Carl Gustaf Tessin".

Abstract

Fredrik Robert Martin, Doc. Phil. and Orientalist, was born in Stockholm in 1868. All through his life he travelled between art cities, constantly searching for the most exquisite objects: paintings, engravings, manuscripts, books, ceramics, carpets etc. His main interest was oriental art. At the exhibition in Stockholm in 1897 he participated with an oriental pavilion of his own.

From 1903 to 1908 F. R. Martin was a dragoman at the Swedish (1903–1905 also Norwegian) legation in Constantinople. In 1908 he published his epoch-making piece of work, *A history of oriental carpets before 1800,* in three exclusive bindings. He published about 40 scientific books, all with exquisite illustrations and bindings. In 1910 he became managing curator for the great oriental exhibition in Munich.

In his villa Il Quercione, "The Big Oak", nearby Florence he planned a Scandinavian art centre, but his poor health and finances thwarted his plans. His enormous collection can now be seen in many museums, libraries and institutions in Sweden, Europe and the U.S.

F. R. Martin, one of Sweden's greatest connoisseurs and collectors of fine arts, died in Cairo in 1933.

Författarporträtt

Necati Cumalı – vardagsskildrare

Den turkiske poeten, roman- och pjäsförfattaren Necati Cumalı föddes år 1921 i staden Florina i Grekland. Efter det turkiska inbördeskriget, vilket slutade med den turkietturkiska republikens födelse, utvandrade familjen till Urla nära Izmir. Sina universitetsstudier bedrev Cumalı i Ankara, där han tog en juridisk examen år 1941 för att sedan under drygt två decennier arbeta som advokat i Urla och Izmir (1945–1957), pressattaché i Paris (1957–1959) och redaktör på Istanbuls radio (1959–1963). Därefter övergick han till ett liv som författare på heltid.

Bland hans mest kända diktsamlingar kan nämnas *Kızılçullu Yolu* (1943; "Vägen till Kızılçullu"), *Harbe Gidenin Şarkıları* (1945; "Sånger för den som drar ut i krig"), *Mayıs Ayı Notları* (1947; "Anteckningar i maj månad"), *Güzel Aydınlık* (1951; "Det underbara ljuset"), *Denizin İlk Yükselişi* (1955; "Första gången havet höjdes") och *Yağmurlu Deniz* (1968; "Det regntunga havet"), för vilken han tilldelades den turkiska språknämndens (Türk Dil Kurumu) poesipris 1969.

Samtidigt som han skapade sig ett namn som poet, skrev Cumalı noveller och slutligen också romaner och teaterpjäser – eller med författarens egna ord: "Alltsedan jag började skriva dikter, har jag även skrivit noveller. Lika starkt som behovet att skriva poesi och att förklara min tillgivenhet för en älskad vän har jag känt ett behov av att berätta om de händelser jag engagerat mig i. Ofta har en historia kommit till genom att olika händelser interfolierats med tillräckligt likartade aspek-

ter hos de personer jag berättar om."

Cumalı använder ett rakt och enkelt men samtidigt kraftfullt språk, som vittnar om en förmåga att observera känslolägen och stämningar likaväl som yttre skeenden.

År 1957 fick Cumalı Sait Faik-priset för novellsamlingen *Değişik Gözle* (1956; "Med andra ögon"). Andra novellsamlingar är *Susuz Yaz* (1962; "Sommar utan vatten") och *Ay Büyürken Uyuyamam* (1969; "När månen blir full kan jag inte sova"), vilken valdes till 1970 års mest framgångsrika bok.

Han har skrivit romanerna *Tütün Zamanı* (1959; "Tobakens tid"), *Yağmurlar ve Topraklar* (1973; "Regn och jord"). Några av hans verk har även filmatiserats.

Följande novell, *Aklım arkada kalacak* ("Mina tankar dröjer kvar"), här fritt översatt till "Min barndoms gata", är från år 1955 och finns publicerad i ovannämnda *Değişik Gözle*.

Lena Ullman

Min barndoms gata

NECATİ CUMALI

Vårt hus ligger längst ned på gatan. Från fönstret i mitt sovrum kan jag se hela gatan, från ena änden till den andra. Om en timme åker jag min väg. I resväskan har jag packat olika små ting från mitt rum. Just som jag blivit klar med det, hördes barngråt från gatan och jag drogs till fönstret.

Jag klarar inte av att höra barn gråta. Jag blir så illa berörd. Barn gråter inte utan orsak. Ju mindre barngråt, desto mindre elände här i världen – sanna mina ord. Engagerar man sig i ett barns gråt, blir man påmind om hur ruttet allting är; man blir deprimerad.

När jag tittade ut genom fönstret, fick jag se äldste sonen till vår granne mitt emot, Nuri från Bosnien, ligga och gråta framstupa framför porten, barfota och utan byxor.

Som sagt, barn gråter inte utan orsak. Grabben kan inte vara mer än på sin höjd tre år. Hans mor var, enligt vad jag hört, ett lättfärdigt stycke. Hon var mycket yngre än Nuri. Nuri är dagsverkare och arbetar hela dagarna ute på fälten. Nu fanns det också en som hette Hakkı, en karl med håret hängande över ögonen och kavajen slängd över axeln. Så fort Nuri gått hemifrån, uppenbarade sig denne Hakkı där. I grannskapet skvallrades det om Hakkıs förhållande med kvinnan. Nuris lille son, han som grät alltså, liknade Hakkı, och folk påstod att kvinnan hade detta barn med honom. Det påstods också att Nuri visste om hustruns snedsprång. Han visste om det men hade ingen hand med kvinnan. Så, för omkring två år sedan, försvann hon och lämnade alla – sina tre barn, Nuri och även Hakkı. Detta gav upphov till olika slags rykten. Det sades att

hon hade rymt med en karl från Akhisar som varit på besök hos sin svåger. "Hon har gett sig av till Aydın", hävdade andra, medan åter andra trodde sig veta att hon hamnat på horhus i Izmir. Vart hon nu än tagit vägen, så blev Nuri kvar med en femårig dotter, som var det äldsta barnet, och två små söner, två respektive fyra år yngre än systern. Och nu är det alltså Nuris stora flicka som får vara barnvakt. Grannarna brukar förse barnen med gamla avlagda kläder, och man turas om att bära över skålar med lagad mat allt emellanåt. De hjälper till med än det ena än det andra, men en mor kan de ändå aldrig ersätta.

Storasyster kom springande. Hon tog tag under armarna på pojken och fick honom på fötter. Sedan slog hon armarna om honom, som om hon hade omfamnat en stor docka, och lyfte upp honom. Hon satte sig med pojken på tröskeln till porten och började vagga honom.

Jag kan inte säga att jag minns Nuris fru särskilt väl. Det är inte mycket jag kommer ihåg om henne. Man kunde se en skymt av henne, när hon gick ut eller in genom dörren till sitt hus. Hennes ögon glittrade och hon såg alltid glad ut. Redan på morgonen brukade hon köra ut ungarna på gatan. Ibland hörde jag henne sjunga. Det är allt ...

Är det inte underligt! Ibland vet man inte ett dugg ens om sin närmsta granne. Om Nuri vet jag, till exempel, bara det att han om morgonen gick hemifrån med en hacka på axeln och med geten springande efter sig och att han om kvällen kom hem med hackan på axeln, ett knippe hö under armen och geten efter sig. Råkade vi mötas någon gång, brukade han säga: "Hur står det till, herrn? Vad skriver man om i tidningen?" Om en person, som aldrig någonsin tagit en tidning i sin hand, och som varken kan läsa eller skriva, frågar en vad som står i tidningen, vad svarar man då? Jag kunde aldrig komma på

något lämpligt att säga, så det blev bara helt kort: "Lite av varje." Då skakade han allvarsamt på huvudet och utbrast, med sin bosniska brytning: "Va', är det inget krig på gång?", och jag svarade: "Neej, det är inget nytt krig på gång. Det var ett i Abessinien, men det har tagit slut." Helt förbluffad sköt han fram hakan, skakade på huvudet och upprepade: "Va', nog krigas det väl nå'nstans. En värld utan krig finns inte."

Balkankriget slutade just när Nuri hade lämnat barndomen bakom sig. Efter den osmanska arméns nederlag hade nästan alla muslimer i Serbien flytt upp i bergen. Man hade satt ett mausergevär i händerna på Nuri också. Denna mauser hade han sedan, utan att förstå hur det gick till, oavbrutet haft i sin hand i närmare tio års tid, såväl vid fronten i Syrien som i Galizien och Kaukasus.

Ja, jag minns hur Nuri förvånades när jag påstod att det inte var något krig på gång. Det var som om han under alla dessa år ute på slagfältet ständigt grubblat över hur saker och ting hängde ihop, dock utan att komma till någon klarhet. Han kunde bara skaka på huvudet igen och säga: "Konstigt!"

Tja, det är allt jag minns om Nuri!

Är det bara Nuri och hans hustru som jag har så fragmentariska minnesbilder av? Vilka är det egentligen som kommit och gått på denna gata ...? En sak minns jag, och det är att det längst bort på gatan fanns en som vi barn – jag var så där en fem sex år – var oerhört förtjusta i. Vi brukade samlas i dörren till hans verkstad och storögt titta på, medan han arbetade. Ibland kröp han, utrustad med skiftnycklar och andra verktyg, in under någon bil som körts fram till hans verkstad. Han mixtrade och höll på och kröp sedan fram, samtidigt som han torkade svetten ur pannan med baksidan av handen. Efter en stund kunde vi höra hur han frågade mannen som kommit dit med bilen: "Blir det bra så här?" Och kunden svarade: "Det är

bra, Halit *usta**, jag litar på dig."

Halit var först ungkarl och levde ensam. Så en dag skymtade i fönstret till hans hus ett mörkhyat kvinnoansikte. Jag minns hur kvinnorna i kvarteret under långa vinterkvällar samlades i vardagsrummet hos varandra, där de bakom framdukade kaffekoppar och fat fyllda med frön och nötter dansade och hade roligt. Sådana kvällar ville jag inte gå och lägga mig, hur mycket mamma än tjatade på mig. Den nya kvinnan var, i motsats till de övriga, liten och spenslig. Det brukade inte dröja länge förrän hon sade: "Kom, så leker vi Gömma koppen." Jag blev överlycklig. Hon och några kvinnor till ställde sig i ett hörn av rummet, där de täckte över sina huvuden och kaffebrickan med en duk. De tog in mig emellan sig och så gömde vi en ring under en av kopparna. Sedan fick jag vara med henne hela kvällen.

Ortens elektricitet stängdes av klockan tolv. När klockan närmade sig tolvslaget, brukade lyset släckas och tändas snabbt tre gånger efter varandra. Då skrattade alla kvinnorna: "Mualla *hanım*, nu kallar Halit *bey* på dig!" Men hon ryckte bara på axlarna: "Han får vänta. Jag har ju inte rymt!"

Vi visste att, om Mualla satt kvar en halvtimme till, så skulle elektriciteten ändå inte stängas av, även om klockan passerat midnatt. I stället skulle Halits signaler återkomma och bli allt intensivare. Ibland kunde han låta strömmen vara frånslagen i över en minut för att sedan slå på den igen. Till sist brukade gästerna under stoj och stim resa sig och gå, var och en till sitt.

En annan gång, när vi var ute och lekte, såg vi att en buss stod vid hörnet av Halits hus och tutade. Dörren som ledde till

---

* *Usta* betyder "mäster". Epitet som *usta, hanım,* "fru", *bey,* "herr", *teyze,* "moster", "tant", *abla,* "storasyster" (kan användas även för äldre kvinnlig vän som inte är ens syster), *nine,* "(gamla) mor", vilka förekommer i denna novell, placeras efter förnamnet på turkiska. Ö.a.

övervåningen var öppen, och där kunde man se Halit *usta* och Mualla *teyze* stå tätt omslingrade med läpparna som fastklistrade i varandra. Busschaufförен väntade en stund och började sedan tuta igen. De såg ut att ha släppt taget om varandra, men så vände Mualla tillbaka, och de kastade sig i armarna på varandra igen. De överöste varandras ansikten och ögon med kyssar och stod åter igen mun mot mun. Jag, militärläkarens dotter Feriha och en rad andra barn flockades runt dörren. De märkte oss inte. Just när Mualla *teyze* beredde sig att gå ut, fick hon syn på oss. Båda två skrattade. Halit *usta* sade: "Skriv, så fort du kommer fram!" Mualla *teyze* svarade: "Kom efter du, på en gång, så att jag slipper vänta!" Busskonduktören sade: "Seså, skynda på nu." Chaufförен tutade. Mualla *teyze* vinkade åt oss och gick bort mot bussen.

När vi senare lekte, sade Feriha jämt och samt till mig: "Du får vara Halit *usta*, så är jag Mualla *teyze*." Bussen skulle förstås vara på väg att köra; ett av de mindre barnen fick tuta och låtsas vara signalhorn. Vi kramades, Feriha och jag. Sedan visste vi inte hur vi skulle bära oss åt. Jag tryckte mina läppar hårt mot hennes. Efter ett tag kändes det som om vi skulle kvävas, och då sade Feriha: "Vänta, ta det lugnt. Så, så där, ja." Vi släppte taget om varandra och så slog hon armarna om mig igen. I slutet av leken sade jag varje gång till Feriha: "Skriv, så snart du är framme ...", och hon svarade: "Dröj inte du heller! Kom snart!"

Jag försöker minnas mer om Halit *usta*, Mualla *teyze* och Feriha. Men förgäves! Det jag minns av Halit är ett par mycket blå ögon och en oljefläckad overall, och av Mualla hennes vågiga svarta hårsvall. Av Feriha minns jag de röda kinderna och en doft lik den av torrt hö som man kan känna om sommarkvällarna.

Längre ned på gatan, i det vitkalkade envåningshuset med

fönsterluckor målade i ljusblått, bodde Melahat *abla*. Hon var enda barnet och sina gamla föräldrars ögonsten. Melahats rum vette mot gatan. Framför fönstren låg en dyna längs hela väggen. Dynan var klädd med ett vitt, spetsprytt överdrag utan den minsta skrynkla, och ovanpå låg det kuddar med spetsbårder som Melahat själv hade virkat. Nötta, slitna men glänsande golvtiljor, och framför dynan en liten kilimmatta, även den bländande ren. På de ständigt nykalkade väggarna hade hon satt upp vykort och minnen från folkskolan ... På ett träbord täckt med en vit, broderad duk stod en spegel av det billigare slaget och rosor av crêpepapper.

Under mina första år i skolan brukade Melahat *abla* ta hand om mig. Hon gjorde mina uppgifter till slöjden och hjälpte mig med de andra läxorna. Jag tog alltid av mig skorna vid dörren till hennes rum. Sedan slog jag mig ned hos henne på dynan framför fönstret och tittade på medan hon arbetade med sina flinka fingrar.

Mitt emot Melahats hus fanns infanteribataljonens stall, och där stod officerarnas ridhästar och maskingevärskompaniets mulor.

En kapten där hette Hayri *bey*. På eftermiddagarna, strax efter det att jag slutat skolan för dagen och kommit hem till Melahat *abla*, brukade han stå nere hos stallknekten, när denne ryktade hans häst. Sedan ledde han bort hästen till den öppna platsen vid sidan av stallet och hade linlöpning med den i minst en halvtimme.

Medan jag gjorde mina läxor, såg jag hur Melahats blick ideligen drogs till fönstret. Jag tittade också ut. Jag märkte hur hon rodnade och slog ned blicken, när hennes ögon mötte kaptenens. Sådana gånger strök hon mig över håret med lätt darrande händer, och hennes bröst hävdes av häftiga andetag.

En eftermiddag, när jag kom hem från skolan och vek in på

Novellsamlingen "Med andra ögon"
av Necati Cumalı.

vår gata, såg jag kaptenen stå och rykta sin häst igen. När jag närmade mig stallet, öppnades dörren till Melahats hus och hon kom ut. Hon hade borstat ut sitt midjelånga hår. Hon var klädd i vit blus och blå kjol, och i handen höll hon en bok. Blygt sträckte hon fram boken mot kaptenen:

– Tack för lånet! Den var väldigt bra!

Kaptenen tog leende emot boken:

– Jag var rädd att den skulle tråka ut Er.

Melahat *abla* tittade förläget upp:

– Åh, nej, då! Slutet var väldigt sorgligt, men den var verkligen bra!

– Jag blev också mycket gripen när jag läste den, sade kaptenen.

– Jag med, var allt Melahat *abla* kunde säga. Sedan drog hon sig tillbaka och ställde sig i porten.

Då fick kaptenen syn på mig:

– Se goddag, unge man! Tänker man inte hälsa, då?

Jag stannade och bockade. Kaptenen frågade Melahat *abla*:

– Er lilla vän, eller hur?

Utan att vänta på hennes svar, satte han sig på huk framför mig, tog ett lätt tag om mina armar och lyfte sedan upp min haka lite grand, så att han kunde se mig i ansiktet.

– Vad kan du tänkas heta då?

– Saim, mumlade jag.

– Vilken klass går du i?

– I tvåan.

– Håhå! Då har du inte långt kvar! Vad ska du bli, när du blir stor?

Jag sneglade åt stallet till. Åh, vad jag önskade att jag hade en så'n där häst ...

Kaptenen letade i sina fickor. Till slut drog han upp en visselpipa och sade leende:

– Saim, skulle du vilja ha den här?

Jag rodnade ända upp till öronen av lycka och nickade.

– Då så, ta den då ...

Visselpipan var min! Jag blev alldeles till mig och ville springa iväg med detsamma. Men kaptenen sa:

– Vänta, låt se om du kan vissla först. Se'n släpper jag dig ...

Jag blåste i pipan för allt vad jag var värd, och kaptenen skrattade förtjust. Han strök mig över håret och sade:

– Sådär ja, nu får du gå. Marsch iväg!

När jag gick iväg, hörde jag honom säga till Melahat *abla* något i stil med "den där, han har huv'et på skaft".

Samma år, inte så lång tid därefter, flyttade infanteribataljonen till en annan stad och med den även kapten Hayri. Jag minns inte om Melahat sörjde mycket över att han flyttade, men hon satt aldrig mer på dynan framför fönstret, som hon brukat göra. Till och med jag tyckte det var trist att se stallets stängda gallergrind. Många gånger sade jag till henne: "Melahat *abla*, jag ska också bli officer", men jag undrar, om hon förstod vad det var jag ville ha sagt med det – att jag skulle bli officer och gifta mig med henne. Hon var arton år på den tiden. Jag var åtta ...

Närmare oss, i ett hus där väggarna saknade rappning och fönstergallren lämnats omålade och därför börjat ruttna, bodde Hatice *nine*. Framåt våren brukade pappa på kvällarna ge mig fem kuruş och säga: "Gå över till Hatice *nine* och köp lite färsk lök och ett par salladshuvuden." Jag protesterade och sade att fem kuruş var för lite, för jag tyckte synd om gamla tant Hatice. Hennes son var soldat och hon skötte ensam om sin trädgård. Då fick jag fem kuruş till, och sedan sprang jag raskt över till tant Hatice. Jag slängde mig på klockrepet nere vid gårdsporten och ropade andfådd:

– Hatice *nine*! Hatice *nine*!

Den gamla gumman kom ut ur sitt fallfärdiga hus, vars gård var omgärdad av ett trästaket.

– Mamma hälsar. Jag tänkte köpa sallad.

– Det går bra det, sade hon med sin hesa röst. Kom in i trädgården och plocka själv, du.

Jag gick över hennes stenlagda innergård och kom ut i trädgårdslandet. I kvällsskymningen drog jag upp sju, åtta lökar och två salladshuvuden ur den nyvattnade jorden. Sedan sträckte jag fram tio kuruş till gamla tant Hatice. Som vanligt sade hon då:

– Va' lite du har tagit, tordes du inte dra upp mer?

– Det räcker så här, svarade jag bestämt.

Hon föste mig tillbaka:

– Ni är många i familjen, och det är mycket pengar du har betalat. Gå nu och plocka lika mycket till.

När jag lite senare gick ut genom porten, brukade hon säga:

– Hälsa mamma att hon inte behöver skicka med pengar varje gång. Vi har ju varit grannar i så många år.

Sedan var det İsmet *abla* och hennes mor, som bodde ännu närmare oss. İsmet, med hår och ögonfransar blekta av solen, finns i mitt minne som sinnebilden för en dag i juni. Det berättades att flickan blivit överfallen av en man som släktingarna hade utsett åt henne men som hon vägrade att gifta sig med. Han hade lurpassat på dem, när hon och modern kommit hem efter ett besök hos grannarna och just höll på att dra fram madrasserna för att gå till sängs.

Jag återsåg aldrig İsmet *abla* efter detta. Det dröjde flera år innan man berättade för mig att hon hade förblött på väg till sjukhuset. I många år trodde jag sedan, att det satt mördare med knivar i händerna gömda bakom de stora lerkrukorna som stod utplacerade på gårdarna och inne i köken. I åratal ringde i mina öron hennes förtvivlade rop på hjälp, som hade

fått hela gatan på fötter: "Hjälp, skynda er, jag dör!"

Av de övriga grannarna vid vår stillsamma gata minns jag bara några liknande korta möten. Är det inte bedrövligt; allt det jag känner till om människorna på vår gata är inte mer än så här! Är du en som söker spänning i tillvaron? Se, här är den, rakt framför näsan på dig! Tag första bästa hus du ser efter denna gata. Det räcker med att du är nyfiken och vill lära känna människorna som bor där inne! Vad ska du då långt bort i världen och göra?

Ja, man borde börja med den här gatan. En gång i tiden utgjordes hela min värld av detta hus och det jag kunde se genom dess fönster. När jag var stor nog, tog jag mig ut och började leka med de andra barnen på en ödetomt några hus bort. Så småningom lämnade jag denna gata och begav mig ut på ortens huvudgata och andra gator, och i sinom tid for jag in till stan och därifrån till andra städer ...

I skolor, under resor, på kaféer, på gator, på ämbetsverk, i kaserner, på sjukhus, överallt har jag trängts med människor. En del av dem minns jag bara vagt, som dem här hemma på gatan. De flesta har jag glömt namnen på, och jag vet inte hur jag ska bära mig åt för att de inte ska märka det, när jag möter dem igen.

Det verkar inte vara nog för en människa att bara hålla sig på ett enda ställe, en enda gata. Innan man ens hunnit ta reda på vad som finns runt omkring en, är det dags att flytta till ett annat hus och en annan gata. Eller så tror man att lyckan står att finna i en annan stad. Jag är dock övertygad om att det skulle ta hela livet att lära känna sin närmaste omgivning – ett enda hus eller en enda gata.

Om en timme åker jag min väg. När som helst kommer de att ropa på mig där nerifrån. Den här gången kunde jag inte

stanna längre än en månad i min fars hus. Och hur har den månaden förlupit? Om jag hade kunnat stanna åtminstone fyra fem månader till, skulle jag ha haft en chans att lära känna – om än bara lite – den nye bilmekanikern, dem som köpt Melahat *ablas* hus, Hatice *nines* son och hans fru och de andra grannarna. Vår gata ser stillsam och tråkig ut bara för den som inte känner den. Jag skulle definitivt inte bli uttråkad, och när jag sedan reste härifrån, skulle jag i alla fall ha mera ro i sinnet vid tanken på min barndoms gata ...

Övers. Lena Ullman

Recensioner

Erik Cornell, *Turkiet på Europas tröskel.* Studentlitteratur, Lund 1997. 136 sid.

Erik Cornell, Sveriges ambassadör i Ankara 1990–1995, har författat en bok om Turkiet. Syftet är att informera och klarlägga. Cornell är ute i gott ärende. Den svenska standardbilden av Republiken Turkiet är kunskapsmässigt diffus, värdemässigt mera negativ än positiv. Ja, det finns företrädare för det officiella Turkiet som menar sig möta i Sverige inte bara okunskap utan rentav fientliga attityder så snart Turkiet kommer på tal.

Turkiet på Europas tröskel vill ge en historisk och samhällsvetenskaplig bild av Republiken Turkiet, av strukturer, aktörer, låsningar. En blick på innehållsförteckningen – den legendariske Lundaprofessorn Hilding Pleijel brukade säga att man kan "läsa" en bok i innehållsförteckningen – visar ett panorama av relevanta element: "Det Heliga Romerska riket av Islamsk nation" (en finurlig formulering, som ger en fingervisning om djupet i Erik Cornells författarskap; min anm. BK), "Turkisk inrikespolitik under republiken", "Inrikespolitiska frågeställningar", "Epoken Özal", "Krigsmaktens roll i turkisk inrikespolitik", "Författningsskydd kontra medborgarrätt", "Mänskliga rättighetsproblem i historisk belysning", "Om religiösa förhållanden", "Aleviterna – en särpräglad turkisk religiös grupp", "Det olösliga kurdproblemet", "Gerillakrigets villkor", "De nya turkrepublikernas uppkomst", "Turkiet, Kaukasus och Centralasien", "Turkiet och Armenienfrågan" samt "Turkiets väg till EU".

Redan omslaget till boken antyder Erik Cornells tidsperspektiv. En tredelad bild visar ett Hadrianustempel, Sultan Ahmets moské i Istanbul och Atatürks mausoleum i Ankara, symboliserande, i tur och ordning, den förosmanska perioden, den osmanska och den efterosmanska. Boken är nätt till formatet, 136 sidor, inkluderande Inledning, Förkortningar och uttalsregler, Sammanfattning och utblick, Litteratur, Bilagor och Register. Även utan Studentlitteraturs

logo på omslaget skulle man ana – svartvita bilder på blekgul botten och stram typografi – att denna bok riktar sig till en specialpublik.

Förstahandsintrycket bekräftas av genomläsning. *Turkiet på Europas tröskel* är en, i ordets allra bästa bemärkelse, akademisk bok. Ja, mer än det. Hade den varit försedd med notapparat, kunde man lätt ha fått intrycket att det är en akademisk avhandling man har i händerna. Därmed är också sagt att det inte är en bok man slukar; den fordrar tid och eftertanke.

Det vetenskapliga intrycket förstärks av att Erik Cornell driver vissa teser. Dit hör att den europeiska identiteten tog form i konfrontationen med islam. Tanken har framförts förr; få har gjort det mer övertygande än Muhammad Asad i boken *The Road to Mecca*. Till saken hör emellertid att varje självständigt tänkande historiker – en sådan är Erik Cornell – oberoende kan komma fram till samma slutsats.

Akademiska framställningar är av olika slag. Det finns skrivbordsprodukter och det finns fältforskningsprodukter. Erik Cornell förenar teoretisk kunskap med insikter vunna genom – om uttrycket tillåtes – deltagande observation. Detta ger särskild tyngd åt Erik Cornells framställning. Han bollar skickligt med aktörerna. Som Sveriges representant i Ankara under fem års tid har han träffat större delen av Turkiets tongivande politikeretablissemang, han känner huvudaktörerna personligen och har haft tillfälle att med var och en diskutera Turkiets inrikes- och utrikesproblem.

Äran av att i vårt land ha lyft fram aleviterna – eller *alevierna*, som den turkiska varianten av denna trosriktning också brukar kallas – tillkommer i icke ringa grad Erik Cornell. Han var tidigt ute. I en skrivelse från Ankara, daterad den 4 november 1991 och ställd till Sveriges dåvarande utrikesminister Margaretha af Ugglas, gav han en initierad bild av Turkiets aleviter. Titeln var *Aleviter – en tredjedel av Turkiets befolkning tillhör en religiös minoritet*. När Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul fem år senare – 25–27 november 1996 – anordnade en internationell konferens om aleviterna, var Erik Cornell en självskriven deltagare. Konferensens tema var *Religion, Cul-*

tural Identity and Social Organization Among Alevi in Ottoman and Modern Turkey; Erik Cornells bidrag bar titeln "Alevi in the Balkan during the Ottoman Empire." Det skall tilläggas att Erik Cornell redan 1993 framkastade idén om en alevikonferens vid SFII. Det är därför följdriktigt att Erik Cornell ägnar ett specialkapitel åt aleviterna i sin bok.

Det är m.a.o. inte bara förstahandsinformation man får utan integrerad kunskap; möjligen måste man ha levt i Turkiet under någon eller några av de tidsperioder som Erik Cornell skildrar för att till fullo uppskatta framställningen. Att Erik Cornell skaffat sig ett rykte som Turkietkännare även i Turkiet framgår av att Turkiets TV-kanal 1 – TRT 1 – icke sällan förhör sig om hans uppfattningar. Detta sker tekniskt genom TRT 1:s Stockholmskorrespondent Gülseren Ergün Engström.

Några anmärkningar i marginalen. Förkortningslistan skulle ha vunnit på om det fullständiga namnet bakom förkortningen angetts. Dels är det i sig intressant att veta, dels är det lättare att minnas förkortningarna så. Till exempel finner vi "ANAP" följt av den svenska översättningen "Moderlandspartiet". Det är visserligen bra att Erik Cornell översätter till svenska. Men det hade varit ännu bättre om bokens läsare också fått veta att "ANAP" står för *Anavatan partisi*. Samtidigt kan man beklaga att Erik Cornell endast gått halva vägen i återgivning av specifikt turkiska fonem – och grafem. För den turkiskkunnige kan det kännas irriterande att möta formen *Yilmaz* och inte *Yılmaz*, med ett "bakre i" utan prick.

Titeln på boken, slutligen, *Turkiet på Europas tröskel*, är mångtydig. En tröskel är något särskiljande, en gränslinje mellan tvenne rum. "Turkiet på Europas tröskel" kan tolkas som konstaterandet av ett faktum: Turkiet står på tröskeln till Europa och är på väg in. Satsen kan också tolkas koncessivt och defaitistiskt, *fastän ... så icke*: Turkiet står visserligen på Europas tröskel men kommer inte längre.

Sammanfattningsvis kan sägas att *Turkiet på Europas tröskel* är en bok i klass med det allra bästa på den internationella marknaden. Något som bär syn för sägen är att boken snart också kommer ut på

både engelska (Curzon Press, Richmond) och turkiska (Cem Yayınevi, Istanbul)! Denna bok kommer att studeras av svenska regeringsmedlemmar och diplomater och sannolikt bli ett standardverk på våra statsvetenskapliga institutioner, för att inte tala om ämnen som Mellanösternkunskap och turkologi.

Bengt Knutsson

Ingvar Svanberg (red.), *Turkiet: Bro eller barriär mellan Europa och Asien*. Bokförlaget Arena, Stockholm 1997. 144 sid.

Den svenska facklitteraturen om Turkiet är inte särskilt omfattande och nyutkomna böcker som uteslutande behandlar Turkiet är verkligen sällsynta, detta trots att det svenska Turkietintresset på många områden definitivt är i växande och trots att det på många sätt pågår en process av närmande mellan Turkiet och Europa. Denna brist på relevant Turkietlitteratur har motiverat utgivningen av föreliggande volym, som i antologiform behandlar olika aspekter av Turkiet, med tonvikt på historia, politik och religion. Redaktör är etnologen Ingvar Svanberg, tidigare känd som flitig utgivare av intressanta antologier, bland andra *Majoritetens Islam: Om muslimer utanför arabvärlden* (1994).

Idén att ge ut en bok kring ett land som Turkiet med företrädare för olika fackområden är intressant och borde i bästa fall kunna bjuda läsaren på en mångsidig belysning av aktuella frågor och problem. Enligt Svanberg själv (sid. 8) är syftet att "... mot en historisk bakgrund teckna landets utveckling fram till i dag". Dessvärre kommer nog de som i ljuset av denna programförklaring förväntar sig en allsidig analys av turkisk historia och samhällsliv att bli besvikna på resultatet. Den historiska bakgrund som skall utgöra en bärande del

av boken är alltför skissartad, och de analyser som presenteras är i vissa fall väl så ensidiga, stundtals – om kurdfrågan och kristna minoriteter – till och med besvärande osakliga.

Bokens första kapitel är skrivet av redaktören själv och fungerar som en allmän inledning med historiska fakta och korta kommentarer om grundläggande etniska och religiösa förhållanden. En anmärkning som man kan göra här är att den känsliga termen "fundamentalism" används väl oförsiktigt; Svanberg borde tydligare ha understrukit skillnaden mellan begreppen fundamentalism och (moderat) islamism, något som är väsentligt för förståelsen av inte bara Turkiet utan den muslimska världen som helhet.

Bokens andra kapitel har titeln "Landet mellan öst och väst. En historisk-politisk översikt". Det är skrivet av Halil Magnus Karaveli, statsvetare och ledarskribent, känd som initierad och kunnig bedömare av framförallt turkisk nutidspolitik. I föreliggande bidrag ger Karaveli först en historisk bakgrund. Det är den svagaste delen av artikeln. Med summariska och svepande omdömen tangerar Karaveli ibland det parodiska, som när han delvis försöker förklara motsättningarna mellan Turkiet och vissa arabländer med att turkarna, som han uttrycker det, (sid. 46) "...hatar ... araberna för att det var dessa som en gång prackade islam på turkarna i Centralasien". Karaveli är på betydligt fastare mark i den del av artikeln som behandlar nutida turkisk politik. Mest intressant är hans analys av det islamistiska Välfärdspartiet och dess väg till regeringsställning, där han framhåller svårigheten med att avge något entydigt omdöme om detta sammansatta parti och konstaterar att partiet närmast kan betraktas som en bred ideologisk koalition, där de "hårdföra" islamisterna snarast utgör en minoritet.

Bokens tredje kapitel är skrivet av statsvetaren Åsa Lundgren och behandlar det problematiska förhållandet mellan Turkiet och den europeiska unionen. I detta mycket välbalanserade och föredömligt objektiva kapitel går Lundgren igenom de vanligaste argumenten för och emot ett eventuellt turkiskt EU-medlemskap ur både europeisk och turkisk synvinkel. De grupperingar i Turkiet som motsätter sig

ett ytterligare närmande till Europa sammanfattas dock något schematiskt under beteckningarna "islamister" och "vänsternationalister". Den senaste tidens politiska utveckling i Turkiet har t.ex. visat att den förstnämnda gruppens motstånd mot vidare europeisk integrering inte längre är lika självklart.

I det fjärde kapitlet behandlas ett annat brännande aktuellt och intressant problemkomplex, nämligen kurdfrågan. Författare till kapitlet är Omar Sheikhmous, statsvetare och själv kurd av syrisk härkomst med ett flertal böcker och artiklar om kurdernas situation bakom sig. I detta bidrag gör Sheikhmous en kort exposé över kurdiska organisationssträvanden sedan 1900-talets början samt analyserar den nutida situationen. Kapitlet blir emellertid ytterligare en bekräftelse på svårigheten att skriva objektivt i denna fråga; Sheikhmous vacklar på sina ställen betänkligt mellan analys och slagordsmässiga uttryckssätt, som i följande citat (sid. 74): "Turkiet dömde avsiktligt Kurdistan till underutveckling och efterblivenhet för att legitimera sin nationalistiska och chauvinistiska ideologi."

Antologins femte kapitel, skrivet av religionshistorikern Carl-Martin Edsman, handlar om de kristna minoriteterna i Turkiet med tonvikt på nestorianer och syrisk-ortodoxa i sydöstra Anatolien. Edsman lyckas bäst med den historiska överblicken och redogörelsen för dessa kyrkors moderna organisation i den första delen av sin artikel. I artikelns andra del, med titeln "Förtrycket av kristna i dagens Turkiet", tar sig Edsman däremot vatten över huvudet. Med stöd av ett okritiskt urval av våldshandlingar som drabbat kristna målar författaren upp en något skev bild av deras situation i Turkiet. Det våld som drabbat dessa minoriteter borde sättas in i ett större sammanhang, där det skulle framgå tydligare att detta i stor utsträckning också drabbat andra folkgrupper i dessa områden.

Antologin avslutas med ett kapitel som heter "Sunnism och alevism som folkreligion i Turkiet" och är skrivet av religionsvetaren İlhan Ataseven från Lund. Artikeln är hållen i en väl teoretisk och högtravande stil. Mellanrubriker som "Den idealiska religiositeten", "Olika religiösa dimensioner" och "Teoretisk substruktur" gör sig

nog bättre i den religionspsykologiska avhandling av vilken detta kapitel gissningsvis utgör ett lätt bearbetat avsnitt. Detta hindrar dock inte att det görs en del intressanta observationer, som att den aleviska religionsformen är specifikt turkisk, något som skulle vara mycket intressant som föremål för en närmare analys.

Till de invändningar om antologins innehåll som gjorts ovan kunde läggas några anmärkningar beträffande bokens rent formella disposition; man kan t.ex. fråga sig varför de mycket små kristna minoriteterna fått mer än dubbelt så mycket sidutrymme som den mångdubbelt större och mindre kända aleviska minoriteten.

Mats Müllern

Ingvar Svanberg (red.), *Tradition och nyskapande. Turkiska språket och kulturen.* Studentlitteratur, Lund 1997. 183 sid.

Tradition och nyskapande er et verdifullt forsøk på å lage en oversikt over noen av de mest sentrale aspekter innenfor den tyrkiske kulturkrets, og er samtidig en mønstring av en del av de aktiviteter relatert til den tyrkiske verden som drives i Sverige for tiden. De fleste av bidragene er skrevet av forskere med tilknytning til svenske universiteter, og er av vekslende kvalitet og dybde. Boken begynner med Ingvar Svanbergs kapittel "Turkiska folk och språk", som kanskje er det mest originale fordi det gir en oppdatert oversikt over tyrkiske folkeslag det ikke er særlig lett å finne noe annet sted, og dessuten en oversikt over turkologisk forskning og studier, spesielt i Sverige. Imidlertid skjemmes hans artikkel svært av trykkfeil (f.eks. "tataer" s. 25) og mangelen på et konsekvent transkripsjonssystem: Hvorfor er f.eks. ustemt frikativ skrevet *sj* i *basjkir* (s. 21), men *sch* i *mischär* (s. 21), og *sh* i ordet *Qushqa'i* (s. 19)? Hvorfor er ustemt affrikat skrevet med *ch* i *urjangchaj* (s. 35) når den ellers er skrevet *tj* (f.eks.

kiptjak s. 12), og hvorfor er (post)velar *k* plutselig markert med *q* i ord som *qasemlu* og *Qashqa'i* (s. 19) når den ellers er skrevet med vanlig *k*?

Roberta Micallefs kapittel om "Turkisk folklore och folklitteratur", er en instruktiv oversikt, men også her har jeg filologiske bemerkninger: Forfatteren skiller ikke ordspråk (*atasözü*) fra idiomer (*deyim*). Man kan godt si at uttrykket *karnı burnunda* "hennes mage når upp til näsan" er et meget treffende uttrykk för "hun er høygravid", men noe ordspråk blir det ikke av den grunn. Videre er det endel språklige unøyaktigheter i artikkelen; det heter ikke *iki ayağını bir pabuca sıkmak* (s. 56), men ... *sokmak; üzüm üzüme baka baka kararır* betyr ikke "en druva blir rutten av att titta på en annan" (s. 56), men at den blir svart. Det at utrykket brukes om personer som er i dårlig selskap de blir påvirket av, er en annen sak. Videre betyr *gökyüzü* (s. 57) ikke "skyar", men "himmel", noe som også fremgår av at den sammenlignes med blå silke.

I Anders Hammarlunds artikkel "Mellan Mehmet och Mozart: Den turkiska musiken", som gir en god oversikt og inneholder mange interessante opplysninger, er det også skjemmende språkfeil som hadde latt seg luke vekk ved en enkel gjennomgang av en tyrkiskkyndig person, som f.eks. *dini musikisi* for *dini musiki* (s. 74 og 79), men *türk san'at musiki* for *türk san'at musikisi* (s. 75 og 79); det står riktig på s. 77) osv.

Elżbieta Święcicka og Tuula Kojos kapittel "Den turkiska litteraturen" er en samvittighetsfull gjennomgang av utviklingen av den tyrkiske litteraturen i Anatolia med noen forbemerkninger om den preislamiske litteraturen i Sentralasia. De aller fleste viktige genre er representert, og kapittelet kan godt brukes som en referanseartikkel for studenter. Spesielt dette kapittelets bruksnytte forsterkes ved personregisteret bakerst i boken. Forfatterne beklager at "åtskilliga namn av utrymmesskäl saknas", men det er jeg ikke enig i. I mange tilfeller kunne det ha vært ønskelig med færre navn men heller mer stoff om de enkelte forfatterne, for av og til får artikkelen et katalogaktig preg. Trolig ville artikkelen også ha blitt mer leservennlig og

stoffet mer attraktivt om noen av de utallige anekdotene som finnes om enkelte forfattere var blitt gjengitt, som historien om Nefi som ble forvist av Sultanen fordi lynet slo ned ved siden av ham akkurat mens han leste en av Nefis satirer; at grunnene til at Halide Edib Adıvars romaner er oversatt til svensk, slett ikke er deres litterære kvaliteter, men at forfatterinnen selv lagde engelske versjoner av dem, osv.

Birgit N. Schlyters bidrag "Från osmanska till turkietturkiska" legger naturlig nok hovedvekten på det 20. århundre og de forskjellige reformbestrebelsene før, under og etter Atatürk. Et aspekt ved alfabetreformen forfatteren ikke tar opp, og som også forøvrig svært sjelden kommer frem i andre arbeider om språkreformen, er det ganske oppsiktsvekkende i at en hel nasjon skifter alfabet i løpet av rekordtid. Man kan bare tenke seg hvordan det ville gå om den norske regjeringen plutselig skulle befale at norsk fra nå av skulle skrives med arabisk skrift! Man glemmer imidlertid ofte at det på grunn av den høye analfabetismen bare var en begrenset del av befolkningen som hadde noe alfabet å bytte ut i det hele tatt, og dessuten at svært mange av dem som kunne lese, allerede kunne det latinske alfabetet fra fransk, som var svært utbredt som undervisningsspråk. Dette må ha lettet overgangen betraktelig.

Ewa Balicka-Witakowskas artikkel "Den turkiska konsten" er en utmerket gjennomgang av spesielt osmansk arkitektur, keramikk, metallhåndverk og miniatyrmaleri. De tradisjonelle tyrkiske folkekunstarter som teppeknytning får svært liten oppmerksomhet, og det påstås at teppeproduksjon i dagens Tyrkia (etter at grekerne og armenierne forsvant fra Anatolia) bare spiller en ubetydelig rolle. Dette kan ikke stemme; i de aller fleste provinssentra finnes det idag institutter for teppeknytning med forskjellige utdannelsestilbud for unge mennesker, og både tepper og kilimer er en viktig eksportvare idag. Tyrkisk malerikunst etter at den kom inn under innflytelse av den franske rundt 1850 er avspist med svært liten plass fordi "en analys av dessa konstverk är här överflödig". Interessante emner som orientalismen i tyrkisk malerkunst med Osman Hamdis fantastiske

tablåer burde her hatt viktigare plass, helst med gjengivelsen av et av hans malerier.

Bernt Brendemoen

Aziz Nesin, *Satiriska sagor.* Förord av Günter Wallraff. Efterord av Tahir Alangu. Översättning från turkiska av Claire Kaustell. Lindelöws bokförlag, Göteborg 1995. 157 sid.

Den turkiske författaren Aziz Nesins produktion är omfattande och varierande. Han har skrivit romaner, noveller, dikter, teaterpjäser – för att inte nämna hans journalistik. Hans sagor – kanske kan de också kallas legender eller fabler – är ur konstnärlig synpunkt i regel mer intressanta än hans vanliga humoristiska och satiriska noveller. Därför var det en bra idé att introducera Aziz Nesins verk i Sverige just genom sagorna.

Sagorna i föreliggande bok är valda ur två volymer utkomna 1958 respektive 1960 (Turhan Kayaoğlu var behjälplig vid urvalet). Nesin har i en stor del av sitt författarskap använt element ur den turkiska folkloren – sagor, berättelser eller folkteater. Men i sagorna i dessa böcker förekommer sago- och berättarelement konsekvent som medvetet litterärt grepp.

Den turkiska sagotraditionen består i princip av två områden – traditionella folksagor som berättas främst av kvinnor, samt *meddah*-traditionen. *Meddah* var ett typiskt inslag i den osmanska stadsbilden. Egentligen brukar man räkna *meddah*-uppträdanden till folkteatergenrerna – ett slags enmansteater där den manlige berättaren "spelade" olika gestalter och härmade skilda accenter som fanns hos rikets många olika folkslag. Deras repertoar omfattade ett antal genrer, men kännetecknande för *meddah*-berättelserna var att de speglade dagsaktuella ämnen, ofta med ett satiriskt inslag. Aziz Nesin

utnyttjade element ur båda sagotyperna. Men han gjorde det inte genom en passiv imitation utan vidareutvecklade de möjligheter till fabulering som finns i muntligt berättande.

Ett utmärkande drag i muntlig sagotradition är nonsensramsor (*tekerleme*) samt fixerade formler – främst i berättelsens början och slut. Deras funktion är att göra klart för lyssnaren att man förflyttar sig in i en overklig sagovärld. Även under berättandets gång används sådana fasta formler karakteristiska för muntligt uppförande; berättaren vänder sig med direkt tilltal till lyssnarna. Aziz Nesin tillämpar sådana traditionella stående uttryck eller skapar sina egna.

Det finns en tendens att i Aziz Nesin se en författare som försvarade de fattiga och förtryckta mot förtryckarna. Naturligtvis stämmer det. Men i just sagorna framgår det som tydligast att han inte heller hade några illusioner om "de vanliga människorna" som spelade huvudrollen i alla hans verk. Att han blev så folkkär (han dog 1995), trots att han inte skonade de grupper som läste honom från sin skarpa satir, beror på att han gjorde det utan nedlåtande och alltid utgick från det vanliga folkets perspektiv. I flera av sina sagor uttrycker han – ofta med groteska medel – sin övertygelse att ingen människa borde tro sig vara bättre än andra. I sagan "Varför, hurså, vadå?" går en man med sin hustru på en fin restaurang. Han börjar känna ångest och ser med avsmak och förakt på andra gäster, och i sin överlägsenhet börjar han växa till en jätte. Då blockerar han utgången och börjar hotfullt ansätta de skräckslagna människorna med frågor som "Varför?", "Hurså?", "Hurdå?", vilka ingen kan svara på. Då kommer någon på tanken att fråga honom om praktiska och konkreta saker från människornas dagliga arbetsliv. Han kan inte svara. Då börjar han krympa igen och blir som vanligt.

Aziz Nesins sagor är snarare bittra och pessimistiska än roliga. De berör allmänmänskliga frågor och leder läsaren till eftertanke. För vem känner sig inte träffad av hans skarpa iakttagelse av mänskliga svagheter förklädda i form av djurfabler eller burleska sagor?

Jitka Zamrazilová-Jakmyr

Aziz Nesin, *Finns det inga åsnor i ert land?* Urval och översättning från turkiska av Ulla Lundström. LeanderMalmsten, Lund 1997. 208 sid.

"Är det en översättning kan ni lämna den här, men turkiska romaner tar vi inte emot, de säljer inte", snäser en turkisk förläggare till en "succéförfattare" i en av Aziz Nesins noveller. *En succéförfattare* är en av de femton noveller som Ulla Lundström valt ut och översatt till svenska under titeln *Finns det inga åsnor i ert land?* Ett välkommet tillskott både när det gäller Aziz Nesins författarskap och utbud av turkisk litteratur i Sverige över huvud!

I Sverige var Aziz Nesin länge mest känd för sin kamp mot fundamentalismen och det politiska sönderfallet i Turkiet. Striden mellan Nesin och Salman Rushdie fångade världens uppmärksamhet då tidningen *Aydınlık* publicerade utdrag ur *Satansverserna* utan Rushdies tillstånd. En annan incident inträffade 1993, när islamisternas mordbrand på ett hotell i Sivas kostade 37 människor livet. Nesin undkom med knapp nöd och kunde med sina självironiska texter fortsätta provocera herrarna.

Aziz Nesin är en folkkär författare inte bara i Turkiet. Han är älskad i alla länder där det finns åsnor, nyfikna grannar och en obegriplig byråkrati gömd i den dåraktiga statsapparatens labyrinter. Iranier verkar till exempel aldrig få nog av hans satiriska virke; de vet att en kvinna som passerat de sjuttio faktiskt kan bli efterlyst för vapenvägran. Det är ju bara "en ren formsak", som Nesin konstaterar i en av sina noveller.

Ulla Lundströms översättning är lättläst med många påhittiga uttryck. Hennes urval av dessa socialkritiska satirer passar utmärkt för den svenska läsekretsen, som med förvåningens finger i häpnadens mun undrar vad som hänt med det kära folkhemmet. Man hade dock gärna läst även ett kort förord samt närmare information om novellernas ursprung. Ty Aziz Nesin (f. 1915) fattade pennan redan på 1940-talet. Under årens lopp arbetade han bl.a. som bokförare, specerihandlare, fotograf och journalist. Nesin hann lämna efter sig

mer än sjuttio titlar – både prosa, dikter och pjäser – innan han den 6 juni 1995 avled på ett hotellrum i Çeşme.

Nåå, finns det några åsnor i Sverige?

Tuula Kojo

Disa Håstad, *Arvet från Timur Lenk: Centralasiatiska öden.* Norstedts förlag, Stockholm 1998. 274 sid.

Våren 1996, då jag vandrade på Tasjkents gator, syntes överallt vimplar med den ryska texten *nesomnenno nasj*, "utan tvekan är han vår". Den "han" som åsyftades var Timur Lenk (1336–1405), grundaren av det timuridiska storväldet, och dem han påstods tillhöra var uzbekerna eller möjligen någon större krets av centralasiater som Uzbekistan ansåg sig representera. Landet firade det året med pompa 660-årsminnet av Timur Lenks födelse. Samma text fanns även på uzbekiska (*sjubhasiz bizniki*) på liknande vimplar, men att läsa den på ryska kändes särskilt ironiskt och samtidigt så talande för centralasiaternas belägenhet; på ett språk som man nu efter Sovjetunionens upplösning vill betrakta som utländskt men som man i decennier har stått i ett politiskt och kulturellt beroendeförhållande till påtalas en historisk förankring som av formuleringen att döma inte förutsätts vara självklar utan måste hävdas.

Vilket arv efter Timur Lenk skulle det då finnas att förvalta bland de centralasiatiska människoöden som skildras i Disa Håstads nya bok? Det får vi inget svar på. Nej, det är ett annat arv som står i fokus, och boken borde ha hetat något annat. De sovjetiska kärnsprängningarna i Kazakstan – enligt uppgift totalt 526 stycken (sid. 53) och med konsekvenser för generationer framåt – är inget arv efter Timur Lenk. Inte heller det kazakiska folkmordet på 1930-talet eller bomullsskandalen i Uzbekistan på 1980-talet. Den omfattande russi-

fieringen av språk och kultur jämte den kvardröjande sovjetsocialistiska byråkratin i Centralasien har mycket litet med Timur Lenk att göra. Att den gamle mongolen idag mer än tidigare blivit något av en maskot och kanske till och med en ställföreträdande kultfigur hos vissa centralasiater är icke desto mindre ett intressant fenomen.

Disa Håstad, mångårig Moskvakorrespondent för *Dagens Nyheter* och numera också kännare av det som på senare tid blivit uppmärksammat som det före detta sovjetiska Centralasien, har efter en mängd besök och möten i regionen skrivit en initierad och tankeväckande reseskildring som speglar dagens förvirring och vedermödor i de nya centralasiatiska staterna. Reportageformen ger boken dess fräschör; det är egna intervjuer och upplevelser som författarinnan reflekterar över – ett värdefullt komplement till alla faktaböcker om Centralasien som kommit ut under de senaste åren.

Boken är disponerad efter en topografisk tudelning av det centralasiatiska området, vilken sedan genom den skildring som ges – med ständiga associationer till historiska och dagsaktuella fakta – även får kulturhistorisk och politisk relevans. I stäpp- och bergslandskapet i norr finns Kazakstan och Kirgizstan med traditioner där det nomadiska och naturreligiösa draget är starkare än det sedentära, islamiska och med en öppenhet som för bokens författarinna gör den postsovjetiska omorienteringen mer lättbegriplig än den i de södra slätt- och ökenrepublikerna Uzbekistan och Turkmenistan. Mellan dessa båda sfärer befinner sig den femte republiken Tadzjikistan, som ett "varnande exempel" på okontrollerad opposition och rivalitet mellan olika politiska krafter.

Kazakstan och Uzbekistan är de två starka makterna som tävlar om den politiska tungvikten i regionen, och det är dessa två som Håstads skildring främst handlar om. Som vanligt när det gäller nutidshistoria, behandlas förhållanden som snart kan vara förändrade eller som det kan finnas delvis motstridiga uppgifter om. De uzbekiska språklagarna har ändrats sedan Håstad skrev sitt manus. Den allnationella rörelsen Azamat i Kazakstan framstod till en början som ett lovande försök till politisk opposition. Idag verkar bilden

redan vara en annan. Presidentens grepp om makten är i det här landet liksom annorstädes i det f.d. sovjetiska Centralasien en bromskloss för alla former av alternativ politik. Och folk i gemen har för övrigt annat att bekymra sig om än ideologiska diskussioner. Bomullsodlingen, som blivit ett ekonomiskt gissel och som lett till en så omfattande miljöförstöring, dominerar fortfarande samhällslivet påtagligt i stora delar av Centralasien. Liksom tidigare körs studenter mitt under terminerna ut till bomullsplockningen, där de i veckor bor i primitiva baracker och sliter under långa arbetspass ute på fälten.

Oomtvistat förblir dock Aralsjön en av de största ekologiska katastroferna i modern tid. Håstad frågar till slut hur människor står ut. Den enkla sanningen är nog att de står ut, med eller utan förtröstan på högre makter, för att de inte har något val. Med missbildade barn och egna sjukdomar är det inte lätt att migrera till regioner med gynnsammare levnadsvillkor, och var skulle förresten sådana finnas?

Disa Håstads skildring har genomgående negativa förtecken. I Turkmenistan möter författarinnan "i stället för liv och rörelse bara ... smuts och misär" (sid. 262). I Tasjkent är allt dyrt och svårfunnet. Hotellnätter i Nukus eller en tågresa till Namangan är inget att stå efter för utlänningen. Förvisso är det så; jag vet av egen erfarenhet. Samtidigt bör man hålla i minnet att det är en kort abrupt brytningstid som skildras ur en av många möjliga infallsvinklar. Det traditionella muslimska livsmönstret som överlevt sovjettiden och den religiösa nyväckelse som breder ut sig i regionen påtalas men berörs inte närmare i boken.

De människor som Håstad samtalar med är huvudsakligen sovjet- och ryskutbildade centralasiater, vilka besitter de två sociala och lingvistiska egenskaper som mer än något annat symboliserar antipoden till de nya identiteter som dessa nyblivna stater säger sig vara på jakt efter. Kanske lindrar det att få höra talas om Timur Lenk som den store anfadern, men nog kommer han lite väl sent för denna sista sovjetgeneration, som har all anledning att känna sig snuvad på minst halva livet. Å andra sidan har de centralasiatiska republikerna bara

7–8 år efter Sovjetunionens upplösning redan en ny skolmogen generation. För dessa barn råder från första början en annan världsbild, där ryska språket och kyrillisk skrift kan komma att bli ett bland andra frivilliga tillvalsämnen i framtidens skola, och då med det sovjetiska kulturarvet på betryggande avstånd.

Birgit N. Schlyter

Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul

Institutets organisation

Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul upprättades 1962. Det har till ändamål att främja svensk, företrädesvis humanistisk forskning rörande Främre Orienten, huvudsakligen Turkiet. Istanbulinstitutet är en ideell förening och leds av en styrelse med säte i Stockholm. Dess vetenskapliga verksamhet administreras av en föreståndare stationerad i Istanbul. Ett forskarkollegium med valda medlemmar och egen styrelse finns knutet till institutet. En stödorganisation till institutet är Föreningen Svenska Istanbulinstitutets Vänner, som bildades 1988. Den arrangerar egna kulturprogram.

Istanbulinstitutet utdelar stipendier för kortare forskningsuppehåll i Turkiet och Främre Orienten och ett större ettårigt stipendium för egna studier och assistentarbete vid institutets forskningsbas i Istanbul. Rum för forskningsvistelser kan hyras i institutets hus i Istanbul.

Information om stipendier, bokning av rum i Istanbul samt medlemskap i institutets forskarkollegium och vänförening tillhandahålles av Istanbulinstitutets kansli i Stockholm, Kaptensgatan 12, 2 tr., 114 57 Stockholm, tel.: 08-662 75 70, fax: 08-665 31 33.

Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul

c/o Consulat général de Suède, P.K. 125, Beyoğlu,
TR 80072 İstanbul.
Gatuadress: Palais de Suède, İstiklâl Caddesi 497, İstanbul.
Tel.: 00990-212-252 41 19. Fax: 00990-212-249 79 67.

Kansli i Sverige: Kansliet för de Svenska Instituten i Rom, Athen och Istanbul, Kaptensgatan 12, 2 tr., 114 57 Stockholm.
Tel.: 08-662 75 70. Fax: 08-665 31 33.
Kanslist: Lilian Hedman-Björling.
Sekreterare: Docent Karin Ådahl, Medelhavsmuseet,
Box 5428, 114 84 Stockholm. Tel.: 08-519 553 85.

Istanbulinstitutets styrelse 1998

Avd.chef Rütger Croneborg, *skattm.*
Professor Pontus Hellström, *v.ordf.*
Professor Jan Hjärpe
EU-parlamentarikern Maj-Lis Lööw, *ordf.*
Ambassadör Jan Nordlander
Professor Jan Retsö
Professor Jan Olof Rosenqvist
Docent, avd.dir. Birgit N. Schlyter, *red.*
Docent Karin Ådahl, *sekr.*

Revisorer
Aukt. revisor Bo Lindén
Departementssekr. Susanne Moberg
Professor Carl Nylander

Revisorssuppleanter
Departementssekr. Gunnar Backman
Departementssekr. Peter Johansson
Bibl.rådet Folke Sandgren
Godk. revisor Lars Ljungh

Föreståndare i Istanbul
Docent Bengt Knutsson

Hedersledamot
Ambassadör, professor Gunnar Jarring

Istanbulinstitutets årsberättelse 1997

Styrelsen för Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul får härmed i enlighet med stadgarna avgiva berättelse för verksamhetsperioden 1 januari–31 december 1997.

Styrelsen bestod fram till årsmötet i april 1997 av följande ledamöter: Maj-Lis Lööw, ordf., Pontus Hellström, vice ordf., Karin Ådahl, sekr., Rütger Croneborg, skattmästare, Ulla Ehrensvärd, Jan Hjärpe, Lars Johanson, Folke Josephson, Johan Mårtelius, Jan Retsö, Lennart Rydén, Birgit N. Schlyter och Christopher Toll. Företrädare för samarbetsnämnden för de klassiska institutionerna var Peter Liljenstolpe och Allan Klynne.

Vid årsmötet den 7 april 1997 bildades en ny styrelse i enlighet med de ändringar i stadgarna som fastställdes av regeringen den 20 mars 1997. Enligt de nya stadgarna skall styrelsen bestå av en ordförande, liksom tidigare tillsatt av regeringen, och åtta ledamöter, varav sex utses av forskarkollegiet, samt två ledamöter för administrativa och ekonomiska frågor utsedda av styrelsen. Styrelsen utser inom sig sekreterare och skattmästare. Institutets karaktär av ideell förening har uttryckligen fastställts.

Den nya styrelsen består av följande ledamöter: Maj-Lis Lööw, EU-parlamentariker, ordf., Pontus Hellström, professor, vice ordf., Karin Ådahl, docent, sekr., Rütger Croneborg, skattmästare, Jan Hjärpe, professor, Jan Nordlander, ambassadör, Jan Retsö, professor, Jan Olof Rosenqvist, professor, och Birgit N. Schlyter, fil.dr, redaktör.

Styrelsen kan till sig adjungera företrädare för samarbetsnämnder och doktorander.

Revisorer är Bo Lindén, Birgitta Lindencrona och Nils E:son Gyllenstierna med suppleanterna Lars Ljungh och Gunnar Backman.

Styrelsens arbetsutskott utgörs av Maj-Lis Lööw, Pontus Hellström, Karin Ådahl och Rütger Croneborg.

Till ledamot av publikationsutskottet har utsetts Birgit Schlyter, som även är redaktör för institutets nya årsskriftsserie *Dragomanen,* som från 1996 ersätter *Meddelanden.* Skriftserien utges i samverkan mellan forskningsinstitutet och dess vänförening.

Institutets ledamöter i Labraundakommittén var fram till årsmötet 1997 Pontus Hellström och Lennart Rydén, efter årsmötet enbart Pontus Hellström, sedan Lennart Rydén lämnat sitt uppdrag i styrelsen.

Valberedningen utgörs av professor Bo Utas och professor Bo Gräslund.

Föreståndare för verksamheten i Istanbul är docent Bengt Knutsson. Vid institutet tjänstgör därutöver en lokalanställd sekreterare på heltid. Vid det för Medelhavsinstituten gemensamma kansliet i Stockholm tjänstgör på deltid en av forskningsinstitutet anställd kanslist.

Styrelsen har under 1997 hållit ordinarie årsmöte den 7 april 1997. Forskarkollegiets höstmöte hölls den 3 november. Styrelsemöten har hållits den 26 februari, 7 april, 12 maj, 5 september och 3 november. Arbetsutskottet har sammanträtt den 24 januari, 19 juni, 28 augusti och 3 oktober.

Forskarkollegiet bestod vid verksamhetsårets utgång av 51 ledamöter samt en hedersledamot. Vid höstmötet 1997 fick forskarkollegiet en egen styrelsen bestående av professor Carl-Gustaf Andrén, ordf., professor Bo Utas, vice ordf., och professor Johan Mårtelius, sekr.

Vid årsmötet i april talade professor Elisabeth Özdalga om

sitt uppdrag som projektledare för projektåret 1997 under temat *Islams kultur*.

Innehavare av det stora stipendiet om 75.000 kr har under året varit fil.mag. Falah Moussa, doktorand vid institutionen för Orientaliska språk, Göteborgs universitet. Innehavare av vårterminens stipendium à 12.000 kr var fil.kand. Ronzbeh Parsi, doktorand vid Historiska institutionen vid Lunds universitet. Höstterminens stipendium om likaledes 12.000 kr tilldelades fil.kand. Simon Malmberg, Institutionen för Antikens kultur och samhällsliv, Uppsala. Styrelsen delade 1997 även ut ett resebidrag om 6.000 kr till fil.kand. Anders Troedsson vid Statsvetenskapliga institutionen vid Lunds universitet.

Dragomanen nr 1, 1996–1997, innehöll artiklar av FD Jitka Zamrazilová-Jakmyr, FD Carina Jahani, professor Ulla Ehrensvärd, FD Birgit Schlyter, Sevgi Soysal, professor Jan Retsö. Docent Paavo Roos skrev In Memoriam om Alfred Westholm (1904–1996).

Under verksamhetsåret har forskningsinstitutets lokaler i Istanbul, det s.k. Dragomanhuset, varit i fullt bruk. Forskare, gästföreläsare och stipendiater har bott vid institutet. Seminarier, konferenser och föreläsningar har hållits där.

Projektet "Islams kultur" som leds av professor Elisabeth Özdalga, Ankara, har i det väsentligaste genomförts under året och inbegripit tre konferenser och seminarier i Istanbul med deltagande av både svenska och utländska forskare. Resultatet av delprojektet "Civil Society in the Muslim World" har publicerats i institutets skriftserie *Transactions* (nr 7) under redaktion av Sune Persson och Elisabeth Özdalga. Publikationen har utgivits med stöd av HSFR.

Professor Tord Olsson, Lund, har av styrelsens engagerats som ledare för 1998 års projekt "Kulturell kontinuitet i Östra Medelhavsområdet". Projektarbetet har inletts.

Under ledning av professor Bo Utas, Uppsala, hölls den 9–12 april ett språkseminarium i Istanbul med deltagande av 23 inbjudna gästföreläsare över temat "Types of evidentiality in Turcic, Iranian and neighbouring languages".

På Medelhavsmuseet i Stockholm hölls den 20 oktober en hedersföreläsning med anledning av Gunnar Jarrings 90-årsdag. Professor Lars Johanson, Mainz, talade för ett stort antal åhörare om Jarrings språkforskning under titeln *Upptäcktsfärder på den turkiska språkkartan.*

Förhandlingarna med Statens Fastighetsverk har fortsatt under året angående tillbyggnaden i Dragomanhuset av ett auditorium. Det är styrelsens förhoppning att arbetet skall kunna inledas och avslutas under år 1998. Möjligheten att i ett nytt auditorium kunna arrangera föreläsningar för ett större deltagarantal skulle betyda mycket för verksamheten. Auditoriet skall även i den dagliga verksamheten kunna användas som forskarläsesal.

Förvaltningsberättelsen för 1997 kan rekvireras från institutets kansli.

Stockholm i augusti 1998.

För styrelsen för Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul

Maj-Lis Lööw *Karin Ådahl* *Rütger Croneborg*

Föreståndarens verksamhetsberättelse för år 1997*

Institutets personal och stipendiater

Föreståndare: Doc. Bengt Knutsson, Lund.
Projektledare I: Professor Elisabeth Özdalga, Ankara.
Projektledare II: Professor Tord Olsson, Lund.
Tf. sekreterare (under Sidsel Braatens mammaledighet) 1 jan.–30 nov. 1997: Förskolepedagog Kari Çağatay, Istanbul.
Sekreterare 1–31 dec. 1997: Cand. mag. Sidsel Braaten, Istanbul.
Lokalvårdare: Fru Ayten Yaver.
Det mindre stipendiet: Fil. kand. Rouzbeh Parsi, Lund, för våren 1997; fil. kand. Simon Malmberg, Uppsala, för hösten 1997.
Det större stipendiet: Fil. mag. Falah Mousa, Göteborg, för år 1997.

Allmänt om verksamheten

Tempora mutantur... Efter knappt två års tjänstgöring vid Sveriges Generalkonsulat i Istanbul var det dags för generalkonsul Ingemar Börjesson och hustru Birgitta att dra vidare till ambassadörsposten i Zagreb. Ny svensk generalkonsul från den 1 september 1997 är förre Washingtonambassadören Henrik Liljegren med hustru Nil och dotter Nilden. SFII:s föreståndare tackar Ingemar och Birgitta Börjesson för fin samverkan och önskar samtidigt Henrik, Nil och Nilden Liljegren välkomna till Svenska Palatset. SFII:s föreståndare

*) Intresserade kan till självkostnadspris rekvirera föreståndarens rapport i oförkortat skick, med bl.a. ett fylligare kalendarium, en förteckning över gäster i Dragomanhuset och avisering av aktiviteter.

har snabbt övertygats om att kultur- och vetenskapssamarbetet mellan SFII och GK kommer att flyta som vanligt.

... *nos et mutamur in illis*. Generalkonsulsbytet föregicks av totalrenovering av Svenska Palatset med ny möblering i kansli och tjänsterum. Som en följdverkan kunde också SFII "förändra sina tider" genom inköp av utbytta men värdefulla möbler. Här kan nämnas skrivbord av hederlig gammal svensk modell – bl.a. generalkonsulns praktskrivbord – golvlampor av mässing och generalkonsulns soffgrupp. Allt bidragande till att göra Dragomanhuset till ett ännu trivsammare och ännu mera ändamålsenligt forskarhem. "Tidernas förändring" har också tvingat fram inköp av en ny kontorsdator av märke IBM, allt för att möjliggöra bruk av samma ekonomiska redovisningsprogram i Istanbul och på Medelhavsinstitutens kansli i Stockholm.

Satis superque. Verksamhetsmässigt präglades året av SFII:s islamprojekt följt av ett i övrigt rikt progamutbud av konferenser, seminarier, kurser och exkursioner. Resultatmässigt blev året en framgång för i synnerhet professor Elisabeth Özdalga – projektledare av *Islams kultur* – men också för SFII. Välorganiserade konferenser arrangerades, besökta av forskare från när och fjärran. Därigenom har SFII, sannolikt mer än någonsin tillförne, placerats på den internationella vetenskapskartan. Resursmässigt kämpade SFII:s ordinarie personal – föreståndare och en sekreterare – en ojämn kamp för att inom existerande ekonomiska ramar möta legitima förväntningar på service. Lösningen var enkel. Föreståndaren – samtidigt arbetsledare – tilldelade sig själv en extratjänst som honorär andre sekreterare.

Föreståndaren

Konsultativt. Måndagen den 6 januari ingav föreståndaren, doc. Bengt Knutsson, som "oberoende orientalist", remissvar på ambassadör Lars Lönnbacks förslag till ett svenskt Alex-

andriainstitut. – Fredagen den 17 januari: Utlåtande till Harriet Lindh, SI, om Sverigebroschyr på arabiska. – Torsdagen den 23 januari: Den Istanbulbaserade amerikanske journalisten John Ewing ber BK om vägledning för en artikel han tänker skriva om "Turkey and identity." – Torsdagen den 30 januari: Störtdykning i fonetiken. En svensktalande turkiska, som läser engelska på distans, vill veta varför *a* i "ago", *e* och *a* 2° i "afterwards", *e* 2° i "ever", *e* i "brother" o.s.v. inte behåller sitt "nominella värde" i uttal (en fråga av större vetenskaplig räckvidd än vad man vanligen föreställer sig). – Måndagen den 18 augusti: BK skickar sitt bidrag till doc. Karin Ådahls tolkningsdiskussion kring inskriptionen på en s.k. "granat". (Prof. Christopher Toll var den som slutgiltigt löste problemet.) – Måndagen den 15 december: För nytryckning av en handbok i förhandlingsteknik lämnar BK begärda textförbättringsförslag till Ayşen Savcı, chef för Svenska Handelskammaren, Istanbul. Ämne: Turkiet, mentalitet, seder och bruk. – *Pedagogiskt utvecklingsarbete.* I syfte att för SFII:s räkning skapa en multikulturell standardkurs att erbjuda skandinaviska lärare och andra intressegrupper – s.k. uppdragsutbildning – utarbetar BK i samråd med prof. Tord Olsson en modell kallad *Istanbul – kulturmötenas stad* (se nedan under kurser och exkursioner). – *Föreläsningar och anföranden.* Fredagen den 28 februari: Engelskspråkigt föredrag om "Kalabaliken i Bender" på İsveç Dostluğu Derneği, Svenska vänskapsföreningen. – Inom ramen för SIV-kursen *Att behärska mångfald – utsikter och insikter i Istanbul* 13–20 sept., SFII-kursen I*stanbul – Kulturmötenas* stad 3–12 okt. och Björn Efraimsson-kursen *Islams språk, historia och kultur* 25 okt.–2 nov. gav BK följande föreläsningar: "Karl XII och Svenska legationen i Konstantinopel – en bakgrundsteckning till Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul" (14 sept. resp. 4 okt.); "Istanbuls

mångfald i historia och nutid" (14 sept. resp. 4 okt.); "Inländskt och utländskt – turkiska språket som sinnebild för heterogen samexistens" (17 sept.); "Topkapı – symbol för osmansk allmakt och intrig" (19 sept.); "'Arabisk' islam – islams kärna fångad i arabiska dekaler, skyltar och inskriptioner" (6 okt.); "Den Syrisk-Ortodoxa kyrkan – urkyrka med rötter i sydöstra Turkiet" (8 okt.); "I turkisk språkstruktur, varken indoeuropeisk eller semitisk, samsas turkiska, arabiska, persiska, franska och engelska byggstenar" (26 okt.); "Vad är Islam?" (29 okt.) – *Public relations.* Onsdagen den 5 mars intervjuas BK av den danska tidningen *Information.* Fråga: militärkupp i Turkiet eller ej? – Lördagen den 8 mars 1997: Möte med DN-journalisten Rolf Broberg. – Torsdagen den 14 till lördagen den 16 augusti: BK representerar SFII och GK under ärkebiskop KG Hammars delegationsresa till Istanbul (se nedan under *Kalendarium*). – *Arbeten under förberedelse: Arabiska visdomsord* resp. *Kan historien desarmeras?* med underrubrik *Islam–Västerlandet och andra historiemönster i Mellanöstern.*

Projektledare I

Professor *Elisabeth Özdalga*, Middle East Technical University, Ankara, fortsatte det år 1996 påbörjade och under år 1998 avslutade SFII-projektet *Islams kultur.* EÖ anordnade under aktuella verksamhetsår tre konferenser, varav två låg inom projektledarskapet (se nedan under *Konferenser och seminarier.*) – Inom ramen för SFII-kursen *Istanbul – Kulturmötenas stad.* 3–12 okt. gav EÖ föreläsningen "Religion, samhälle och politik i det moderna Turkiet" (7 okt.); i Björn Efraimsson-kursen *Islams språk, historia och kultur* 25 okt.–2 nov. medverkade EÖ i momentet "Dagens Turkiet" (31 okt.) – EÖ har under året publicerat följande arbeten: *The Veiling*

Issue, Official Secularism and Popular Islam in Modern Turkey, NIAS Reports, No. 33, Curzon Press 1998; "Womanhood, Dignity and Faith, Reflections on an Islamic Woman's Lifestory" i *European Journal of Women Studies*, Nov. 1997; "A Secularism in Need of Secularization" i *Newsletter of the Turkish Area Study Group*, No. 45, Nov. 1997; "Political Islam – An Anomaly of Liberal Democracy" i *Contrasts and Solutions in the Middle East*, eds. Ole Høiris and Sefa Martin Yürükel, Aarhus University Press, Oxford 1997; "Civil Society and its Enemies, Reflections on a Debate in the Light of Recent Developments within the Islamic Student Movement in Turkey" i *Civil Society, Democracy and the Muslim World*, eds. E. Özdalga and S. Persson, Swedish Research Institute in Istanbul, *Transactions No. 7*, Curzon Press, London 1997; "Tasavvuf Bahçelerinde Dolaşan Bir Milli Kahraman: Necip Fazıl Kısakürek" (omarbetad version av artikel i *Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul, Meddelanden*, 19/1994) i *Toplum ve Bilim*, Ankara 1997.

Projektledare II

Den 1 september 1997 inledde professor Tord Olsson, Religionshistoriska avdelningen, Lunds universitet, ett nytt SFII-projekt betitlat *Kulturell kontinuitet i Östra Medelhavsområdet*. Befattningen är, analogt med projektledartjänst I, en halvtidstjänst och sträcker sig fram till 30 juni 1999. Första halvåret ses som förberedelsetid. TO gav likväl viktiga bidrag till SFII:s verksamhet redan under hösten 1997. Mellan torsdagen den 16 till tisdagen den 21 oktober ledde TO seminariet *Religiösa traditioner och ritualer*. Deltagarna var doktorander från Stockholms universitet, som också finansierade seminariet. Inom ramen för SFII-kursen *Istanbul – Kulturmötenas stad* 3–12 okt (för vars uppläggning TO varit rådgivande) gav

han följande föreläsningar: "'Turkisk' islam" (6 okt.); "Sufiordnarna" (6 okt.); "Dhikr och Sema" (ritualföreläsningar 6 och 9 okt. i anslutning till studiebesök i Halveti Cerahi-ordens *tekke*, officiellt kallat Türk Tasavvuf Musikîsi ve Folklorunu Araştırma ve Yaşatma Vakfı). – I Björn Efraimsson-kursen *Islams språk, historia och kultur* 25 okt.–2 nov. medverkade TO i momentet "Dagens Turkiet" (31 okt.) – Under hösten arbetade han tillsammans med Elisabeth Özdalga som redaktör av *acta* från Alevikonferensen i november 1996.

Storstipendiaten

Fil. mag. Falah Mousa, Arabiska institutionen, Göteborgs universitet, var SFII:s storstipendiat under 1997. FM, magister i såväl slaviska språk som arabiska, är doktorand med prof. Jan Retsö som handledare. Ämnet för FM:s doktorsavhandling är en litterär genre kallad *awāʾil*-texter. *Awāʾil* är ett arabiskt ord med betydelsen "det första av någonting". Sålunda består *awāʾil*-texterna av anekdoter och berättelser om människor som gjorde någonting för första gången i historien. Syftet med FM:s forskningsarbete i Istanbul var att samla handskriftsmaterial för doktorsavhandlingen. Genom speciellt forskartillstånd från de turkiska myndigheterna (T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü) fick han tillgång till de ofantliga handskriftssamlingarna i följande bibliotek: Süleymaniye Kütüphanesi; Beyazıt Devlet Kütüphanesi; Köprülü Kütüphanesi; İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi (inklusive biblioteket vid İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi); Hacı Selim Ağa Kütüphanesi; İslam Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi; Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi; Islamiska konferensens Research Centre for Islamic History, Art and Culture – känt under förkortningen IRCICA; İslam Araştırmaları Merkezi; al-Furkan Scientific

Research Center. Genom vetenskapligt allvar och goda manér vann FM förtroende och good-will hos de ledande personerna vid ovannämnda institutioner, såsom: Dr. Nevzat Kaya, chef för Süleymaniye Kütüphanesi, och Dr. Abdulkerim Sekman, bibliotekarie vid samma bibliotek; Dr. Mohamed Tamimi, ledamot av styrelsen för IRCICA, och Dr. Shahidi Örnek, expertbibliotekarie vid IRCICA; Cemal Toksoy, dokumentationsexpert vid İslam Araştırmaları Merkezi; och Mustafa Kara, chef för al-Furkan Scientific Research Center. Sällan har en storstipendiat gjort mer av sitt stipendium, sällan har en storstipendiat haft större utbyte av sitt stipendium än Falah Mousa.

Korttidsstipendiaterna

Fil. kand. doktoranden Rouzbeh Parsi, Historiska Institutionen, Lunds Universitet, var SFII:s korttidsstipendiat våren 1997. Han vistades i Istanbul mellan 24 april och 24 juni. Ärende: 1. Schemabundna studier i turkiska vid Tömer; 2. Studium av samspelet mellan religion och modernitet i ett samhälle fotat i såväl Asien som Europa; 3. Kontakt med personer bosatta i Turkiet, som kan ge – med RP:s egna ord – ”insikter, svåra att förmedla och mottaga bokvägen”.

FK doktoranden Simon Malmberg, Institutionen för antikens kultur och samhällsliv, Uppsala universitet, var SFII:s korttidsstipendiat hösten 1997. Han vistades i Istanbul mellan 2 november och 3 december. Ärende: Att som ett led i avhandlingsarbetet studera Konstantinopels bysantinska kejsarpalats. Genom extensivt och intensivt sökande lyckades SM lokalisera palatsen och kartlägga deras nuvarande tillstånd. Ett betydande kontaktnät skapades med forskare vid Tyska Arkeologiska Institutet, Arkeologiska Museet och andra institutioner i Istanbul.

Kalendarium

Exempli gratia kronologiskt ordnade axplock från SFII:s vardag:

Onsdagen den 5 mars. Tillsammans med generalkonsulsparet Ingemar och Birgitta Börjesson till Armeniska Patriarkatet. Mottagning med anledning av midfastotid. Fastan, förklarar en armenier för SFII:s föreståndare, varar sju veckor; tre och en halv vecka har nu förlupit. Med elektriciteten bruten och stearinljus på borden skapades mystik.

Fredagen den 11 april. Holländska kapellet. Konsert av Lidingö Motettkör under ledning av Ingegärd Franzén. (På lördagen repris i Anglikanska kyrkan.) Sverigereklam av klass. Arrangemang: generalkonsul Ingemar Börjesson.

Torsdagen den 17 april. Ekonomie stud. Louise Tamm – med Istanbulförflutet – och en grupp Lundastudenter besöker SFII. I gruppen fanns D. Tolstoi, vars anfader var ryskt sändebud i Konstantinopel under Karl XII:s tid (och som gjorde sitt bästa för att sabotera försöken till svensk-turkisk samverkan).

Tisdagen den 22 april. Anika Beclijevski, SRT, ringer. I en samproduktion mellan SRT och AGATON Film & Television ("som gjort filmerna om Birka") planeras ett program om *Konstantinopel och vikingarna*; i slutet av maj kommer filmteamet till Istanbul. AB önskar information. SFII:s föreståndare docerar: Konstantin Porfyrogenetos och Djeperforsarnas namn på grekiska, rusiska och slaviska; problematiken med namnet rūs; Ibn Faḍlāns berättelse; bysantinska och islamiska mynt från vikingatiden i Myntkabinettet. Föreståndaren lovar att faxa Mats G. Larssons uppsats "Runklotter i Hagia Sofia" (*Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul, Meddelanden*, 13/1998), uppgift om det äldsta manuskriptet till Ibn Faḍlāns berättelse, tips om lättillgänglig litteratur och vad man lämpligen kan filma i Istanbul.

Fredagen den 25 april. Trettio personer från Translator Teknikinformation AB, Kista, besöker SFII. Företaget, berättar ledaren Lars Bergström, konfererar i Istanbul under tre dagar och har tipsats om SFII:s existens av Thomas Lundén, Svenska Institutet, Stockholm. Gruppen var lingvistiskt nyfiken: Vad är turkiska, persiska, arabiska? SFII:s föreståndare blev inspirerad.

Söndagen den 27 april. Christos anisti. Påskgudstjänst i det Grekisk-Ortodoxa Patriarkatet i Fener. Från Sveriges generalkonsulat kommer generalkonsul Ingemar Börjesson med hustru Birgitta, konsul Jan E Karlsson med hustru Veronica och SFII:s föreståndare. Rökelse stiger mot taket. Evangeliet läses på grekiska, därefter på turkiska och sedan på ett stort antal andra språk. *Ekumeniska* Patriarkatet! Bland språken var finska – förra årets nordiska språk var norska. Efter gudstjänsten mottagning i patriarkens paradvåning. Patriarken inträder, han hälsar: *Christos anisti!* "Kristus är uppstånden!" De närvarande i korus: *Christos anisti!* Gästerna får var och en ett handmålat ägg av patriarken.

Söndagen den 4 till söndagen den 11 maj. SFII:s föreståndare gör studiebesök på Svenska Teologiska Institutet i Jerusalem, Svenska Kyrkans representation i den Heliga Staden och i realiteten det fjärde svenska Medelhavsinstitutet.

Fredagen den 16 till måndagen den 19 maj. Besök av skattmästare Rütger Croneborg och hans hustru Inger Jägerhorn, utrikespolitisk chef på Dagens Nyheter. Ärendet var att visitera SFII men också att återknyta bekantskapen med Svenska Palatset. Där har RC bott på somrarna under den tid – 50-talet – då fadern Adolf Croneborg var svensk ambassadör i Ankara.

Tisdagen den 3 juni. Norskan, f.d. flygvärdinnan, Bente Etingü och amerikanskan, f.d. apotekaren, Edith Oyhon kommer på te. De presenterar sitt forskningsarbete betitlat *Christian Churches in Istanbul.*

Fredagen den 13 juni. Professor emeritus Yıldız Demiriz, direktör för Sanat Tarihi Derneği, Society of Art History, ringer på. Ärende: Cornelius Loos. Den 20–21 mars i år anordnades på Mimar Sinan Üniversitesi ett symposium under temat 18. Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı, "Den osmanska kulturmiljön under sjuttonhundratalet." Ett av inslagen handlade om Cornelius Loos. Rubrik: "18. Yüzyılda İstanbulu Resimleyen Bir İsveçli: Loos", "Loos, en tecknande svensk i Istanbul på sjuttonhundratalet." Föreläsare var Prof. Dr. Semavi Eyice. I avsikt att sammanställa *acta* från symposiet vill prof. YD veta vart hon skall vända sig för tillstånd att återge en serie Loosteckningar. Föreståndaren erinrar sig Loos-utställningen på Nationalmuseum i Stockholm. Prof. YD får rådet att vända sig direkt till NM. (Det kan nämnas att arbetet bar frukt. Måndagen den 16 februari 1998 kom prof. YD och tackade för hjälpen; hon hade fått NM:s tillstånd. Den färdiga boken överlämnades högtidligen till föreståndaren; den bar samma titel som symposiet.)

Tisdagen den 17 juni. Planeringssammanträde i Gunnar Ekelöfslunden. Ärende: auditoriet. Närvarande: Bengt Krantz, Statens Fastighetsverk, arkitekt Chet Kanra, maskiningenjör Doğu Özgür, arkitekt Aysu Engin Canbek och SFII:s föreståndare.

Fredagen den 20 juni. Kl. 10.00. Presidentpalatset i Ankara, Çankaya Köşkü. Detta var dagen, då Arif Aşçı och hans kamelkaravan mottogs av president Süleyman Demirel. AA och tre kamrater har, inspirerade av Sven Hedin, tillryggalagt sträckan från Kina till Turkiet. (Jfr presentation i *Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul, Meddelanden*, 20/1995, sid. 114f.) Inbjudningskortets ordlek, Çin'den Çan'a Deve Kervanı ile İpek Yolu, var fyndig, men låter sig icke utan förklaring återge på svenska: "Sidenvägen med kamelkaravan från

Kina (Çin) till Çan". SFII:s föreståndare, som var en av de första att stödja AA:s projekt, var hedrad med plats bland honoratiores. Han var till yttermera visso omnämnd som projektkonsult i informationsmaterialet: "Proje Danışmanları ... Prof. Bengt Knutsson, İstanbul İsveç Arş. Enst. Müd."

Torsdagen den 14 till lördagen den 16 augusti. Den svenske ärkebiskopen KG Hammar leder en klerikal delegation till det Grekisk-Ortodoxa Patriarkatet i Konstantinopel – oftast kallat det Ekumeniska Patriarkatet. I gruppen ingår, förutom ärkebiskopen själv och hans hustru Inger, biskop Lars Eckerdal, Göteborg, metropoliten Pavlos av Sverige och Skandinavien, speciallärare Birgitta Ericsson Löfgren, pressekreterare Johan Hasslow, sekr. för religionsdialog Jan Henningsson samt kyrkoherde Klas Hansson. Alltsedan ärkebiskop Nathan Söderbloms dagar råder mellan Svenska Kyrkan och det Grekisk-Ortodoxa Patriarkatet i Konstantinopel ett förhållande som bäst kan beskrivas som en *entente cordiale*. Därför ser varje ny svensk ärkebiskop som en av sina första internationella ämbetsåligganden att göra artighetsvisit hos den Ekumeniske Patriarken i Konstantinopel. Kontakten mellan KG Hammar och Hans Helighet Patriarken Bartholomeos blev god. Teologiska frågor diskuterades, bl.a. nattvardsgemenskap mellan de båda kyrkorna. Med såväl ambassadör som generalkonsul på semester var SFII:s föreståndare utsedd att representera Sverige under besöket.

Torsdagen den 11 september. Sveriges nye generalkonsul i Istanbul, ambassadör Henrik Liljegren, och SFII:s föreståndare diskuterar tänkbara samarbetsprojekt, enkannerligen vad som kan göras inom ramen för UD:s Euro-Islamprojekt.

Lördagen den 11 oktober. UD-besök. Ambassadörerna Ulf Hjertonsson och Kaj Falkman, kanslirådet Maria Christina Lundquist och Turkiethandläggaren departementssekreterare

Martin Rahm "mellanlandar" i Istanbul efter tjänsteresa till Ankara. Förmiddag: Generalkonsul Henrik Liljegren öppnar grindarna till Sveriges generalkonsulat. Middag: Sightseeing på Top Kapı och Sultanahmet. Det officiella ciceronskapet var överlämnat till SFII:s föreståndare.

Lördagen den 1 november. TV-journalisten Britt-Marie Mattsson med make, professorn och valanalytikern Sören Holmberg, och två barn, samt chefredaktören för Göteborgs-Posten Peter Hjörne med maka, representanten för Göteborgs symfoniker Karin Tufvesson Hjörne, och tre barn, inalles nio personer, gästar generalkonsulsparet Henrik och Nil Liljegren. SFII:s föreståndare får hedersuppdraget att peripatetiskt vägleda gruppen på Top Kapı, i Aya Sofya Müzesi och Sultanahmet Camii.

Söndagen den 16 november. Ambassadör Karin Ahrland med make Nils Ahrland gör visit; de är på tillbakaresa från Östern. KA, ambassadör och introduktör av främmande sändebud, är ordförande i Afghanistankommitten. Müdür Bey visar Svenska Palatset, kapellet och Dragomanhuset.

Måndagen den 17 november. Möte med museirådet Peter von Busch och fotograf Marco Plüss. Detta var en uppföljningsresa inför Armémusei utställning *Bender–Konstantinopel 1709–1713, I legationsprästen Sven Agrells fotspår*, som invigs den 7 september 1998.

Tisdagen den 18 november. Annèt Karlsson Fouda, nytillträdd tredje ambassadsekreterare på Sveriges ambassad i Ankara, ringer på. Hon informerar om sitt arbete; det ligger inom Sverigefrämjandet, ett numera prioriterat område. Föreståndaren berättar vad SFII gör för Sverigebilden. – Richard Reid, med tjugoårig bakgrund i FN och UNESCO, nu rektor för Ulus Özel Musevi Lisesi Vakfı, "Stiftelsen det judiska privatgymnasiet i Ulus", ringer upp. Ärende: engelskundervisning

för barn mellan 6 och 12 år. Judiska skolan i Istanbul – det inofficiella namnet – skall, säger han, effektivisera sin undervisning i engelska. RR vill veta vilken metod/ vilka metoder Sverige använder vid undervisning av främmande språk, särskilt engelska. (Via Bengt Streijffert, Lunds universitet, kunde SFII:s föreståndare förmedla kontakt med Sven-Erik Ormelius, prefekt vid Engelska institutionen och internationell expert i frågan.)

Torsdagen den 27 november. SFII:s föreståndare och storstipendiat tas emot av Dr. Nevzat Kaya, chef för Süleymaniyebiblioteket, och arabisktalande. På föreståndarens begäran visade NK den speciella handskriftsutställningen. Detta gjorde storstipendiaten glad; han hade, erkände han, själv aldrig vågat be om tillåtelse att få se den.

Måndagen den 1 december. Konsulskonferens på Sveriges ambassad i Ankara. Deltagare från ambassaden: ambassadör Michael Sahlin, förste ambassadsekr. Ulf Waldén, andre ambassadsekr. Katarina Berggren, tredje ambassadsekr. Annèt Karlsson Fouda, assistent Sassa (Kerstin) Nilsson, socialsekr. Gülay Korol, kanslist Marianne Lundberg och assistenten för kommersiella frågor Salime Akpınar. Utifrån kommande: honorärkonsulerna Salih Çopur, Haluk Özsaruhan och Michel Chachat, handelssekreterare Ayşen Ari Savcı och SFII:s föreståndare. Programmet, från kl. 11.30 till kl. 19.00, var rikhaltigt: "Sveriges relationer med Turkiet" och "Sveriges representation i Turkiet" (MS), "Honorärkonsulatens roll idag samt UD:s omorganisation" (KB), "Sverigefrämjandet" (UW och AAS), samt avslutande rapport från honorärkonsulerna själva. Lekamlig spis hos Katarina Berggren (lunch) och ambassadörsparet Michael och Laila Sahlin (buffetmiddag). Som en artighetsgest – knappast på grund av *horror vacui*, eftersom ambassadören själv är en i alla sammanhang eminent talare –

hade SFII:s föreståndare ombetts kåsera i samband med middagen. Konfunderad över att inget ämne förelagts honom gjorde han sitt bästa.

Konferenser och seminarier

Onsdagen den 9 till lördagen den 12 april. Tema: *Types of evidentiality in Turkic, Iranian and neighbouring languages.* Utformning: Prof. Dr. Lars Johanson, Seminar für Orientkunde, Türkologie, Johannes Gutenberg Universität, Mainz, och prof. Dr. Bo Utas, Institutionen för Afroasiatiska språk, Uppsala universitet. – Deltagarna kom från Finland, Frankrike, Norge, Ryssland, Sverige, Turkiet, Tyskland och USA. Första konferensdagen avslutades med föreläsning av Prof. Dr. Ayhan Aksu-Koç, Boğaziçi Üniversitesi, om *Some Aspects of the Acquisition of Evidentials in Turkish.* Föreläsningen hölls i Svenska Palatset och följdes av mottagning.

Måndagen den 9 till onsdagen den 11 juni. Tema: *Patterns of transformation among the Nakshibendis in the Middle East and Central Asia.* Deltemata: "Historical Perspectives", "Contemporary Perspectives: Near East", "Contemporary Perspectives: Turkey", "Contemporary Perspectives: Central Asia". Utformning: Prof. Elisabeth Özdalga inom ramen för SFII-projektet *Islams kultur.* Deltagarna kom från Holland, Sverige, Turkiet, USA och Uzbekistan.

Måndagen den 13 oktober 1997. Tema: *Recent Swedish Family and Gender Research – National and Global Perspectives.* Avslutning av kvinnokonferens, vars huvudförhandlingar hölls i Ankara den 10 oktober. Utformning: Prof. Elisabeth Özdalga. Konferensen var ett samarbete mellan Svenska Institutet, Stockholm (huvudfinansiär), Gender and Women's Studies Graduate Program (METU), The Turkish Sociological Association och SFII. De svenska aktörerna var prof. Ulla

Björnberg och doc. Anna-Karin Kollind, Göteborgs universitet, samt prof. Rita Liljeström, Stockholm.

Torsdagen den 16 till tisdagen den 21 oktober. Ritualseminarium med deltagare från Stockholms universitet. Utformning: Prof. Tord Olsson.

Torsdagen den 27 till lördagen den 29 november. Tema: *Tasavvuf – Music and Social Change in Turkey and the Middle East.* Deltemata: "Method and Aesthetics", "Sufi Music: Structure and Evolution", "Change and Continuity in the Arab World", "Change and Continuity in Central Asia", "Liturgy and Music: Cross-Cultural Influences", "Mediatic Sufism? 'Modernization' and Synthesis". Utformning: Prof. Elisabeth Özdalga inom ramen för SFII-projektet *Islams kultur.* Deltagarna kom från Belgien, Canada, Danmark, Frankrike, Israel, Norge, Storbritannien, Sverige, Turkiet, Tyskland och USA. Konferensdeltagarna var efter öppningsdagen inbjudna till mottagning i Svenska Palatset.

Kurser och exkursioner

Lördagen den 13 till lördagen den 20 september. Statens Invandrarverk i samarbete med SFII: *Att behärska mångfald – utsikter och insikter i Istanbul.* Ansvariga: Annika Belkert, SIV, fil.kand. Bosse Johansson, Linköpings universitet, och SFII:s föreståndare. Kursen var en finslipad version av förra årets kurs med samma tema. Studieobjektet var turkisk migrationsproblematik och villkoren för samexistens mellan skilda grupper i Istanbul. Med fältarbete som metod fick deltagarna möta representanter för judar, grekisk-ortodoxa, armenier, syrisk-ortodoxa, syriska katoliker och Refah-anhängare. Rengin Mısırlı, Sveriges generalkonsulat, medverkade, liksom förra året, i momentet *Migration och återvändande.* Återinflyttad till Turkiet efter många år i Sverige kan hon se båda län-

derna i ett kontrastivt perspektiv. Hon assisterades av sina barn, dottern Pınar, Svenska Handelskammaren, Istanbul, och sonen Çınar, båda födda i Sverige.

Fredagen den 3 till söndagen den 12 oktober. Kurs för danska religionslärare. Tema: *Istanbul – Kulturmötenas stad.* Deltemata: "Introduktionsdag", "Det bysantinska arvet", "Islam", "Republiken Turkiet", "Istanbuls kristna speglade i en 'västlig' och en 'östlig' minoritetskyrka", "Judiska minoriteter i Istanbul", "Det osmanska arvet", "Istanbul vid vattnen". Kursstrukturen var fast: Förmiddagsföreläsningar på SFII, eftermiddagsexkursioner i staden. Arrangemang: SFII:s föreståndare. Kursledning: lektor Jens Hestbech och adjunkt Ellen Holt-Jensen, båda Köpenhamn, samt prof. Tord Olsson, Lund. Kursen recenserades av Randi och Steen Dilling i artikeln "Istanbul – kulturmødernes by, Rejsekursus 3.–12. oktober 1997", *Religion*, 4.97, *Tidsskrift for Religionslærerforeningen for Gymnasiet og HF*, December 1997, sid. 36–38.

Lördagen den 4 till lördagen den 11 oktober. Docent Karin Ådahl leder gruppresa till Istanbul med den s. k. *Bibygruppen.* Deltagarna, såväl etablerade forskare som doktorander, skall tillsammans med Karin Ådahl och professorerna Günsel Renda, Ankara, och Julian Raby, Oxford, producera en bok om släkten von Celsings osmanska konstsamling på Biby gård. Syftet med resan var att ge deltagarna lokalkännedom, vunnen genom vandringar i staden, besök på museer och i byggnader. Genom generalkonsul Henrik Liljegrens förmedling öppnades både den franska och den italienska – tidigare österrikiska – ambassaden för gruppen. Tyska Arkeologiska Institutet lät gruppen studera ett sällsynt allbum över osmanska dräkter: *Europäisches Album türkischer Kostüme*, 2. Hälfte 18. Jh., 208 Temperazeichnungen auf Papier, brauner Ledereinband, Folioformat 46 x 34 cm.

Lördagen den 25 oktober till söndagen den 2 november. Fortbildningskurs för svenska gymnasielärare. Tema: *Islams språk, historia och kultur.* Uppläggning: Exkursioner varvade med föreläsningar och seminarier på SFII. Ansvarig: Fil. mag. Björn Efraimsson, Paradisresor, Saltsjö-Duvnäs, i samråd med SFII:s föreståndare.

Föreläsningar

Fredagen den 21 november. Tema: *The making of Islamic coins during Medieval times.* Föreläsare: Prof. Christopher Toll, Carsten Niebuhr-institutet, Köpenhamns universitet. Dagen bjöd på hällande regn. Likväl infann sig ca 40 personer. Få akademiker behärskar som ChT talangen att, som det heter, "read a paper", och samtidigt trollbinda sitt auditorium. Succé. Mottagning i föreståndarbostaden.

Forskarservice

Arkivarie Kaj Ettlingers delegationsbesök i Istanbul 12–26 november blev en impetus för föreståndaren att knyta personlig kontakt med chefstjänstemän och personal på det osmanska arkivet – Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Detta visade sig dörröppnande för Etiopienhistorikern prof. Sven Rubenson, Lunds universitet, utgivare av *Acta Æthiopica*. Med stöd av såväl SAREC som The Institute of Ethiopian Studies i Addis Abeba samlar han i *Acta Æthiopica* etiopiska aktstycken från all världens arkiv. SR är angelägen att inventera vad som finns i Istanbul och har via föreståndarens nyvunna kontakter fått försäkringar om turkisk samarbetsvilja.

Biblioteket

Tekniskt sett har SFII:s biblioteksprogram finslipats. Detta skedde under Rombibliotekarien Janet Mentes besök i Istan-

bul den 18–24 mars. Som en av de ansvariga för 1995 års datorkatalogisering ville hon komma tillbaka för att kontrollera att såväl hård- som mjukvara fungerar. I Istanbul sammanträffade JM med en representant för Follet – det biblioteksprogram som valts – och kunde med honom diskutera tekniska angelägenheter och en väntad uppgradering av programmet.

I akt och mening att säkerställa en rimlig bibliografisk fördelning mellan SFII:s olika discipliner och samtidigt – med Rütger Croneborgs ord – åstadkomma ett "modernt och vasst bibliotek" engagerades fil. kand. Hedvig von Ehrenheim. Med utgångspunkt i SFII:s beståndskatalog och intervjuer med ledande ämnesexperter har HvE utarbetat en desiderata-lista för SFII:s bibliotek. En bibliotekskommitté, utsedd av SFII:s styrelse, har nu att ta ställning till vilka bokinköp som skall prioriteras. Ett partiellt resultat av bibliotekskommitténs arbete kan redan ses i det bokförvärv som prof. Pontus Hellström gjort från prof. Carl Nylanders privatbibliotek. Fullt genomslag av bibliotekskommitténs arbete kan emellertid förväntas först under 1998.

Bland dem som kommit med bokgåvor under året skall nämnas ambassadör Gunnar Jarring, som förärat SFII sitt 1997 utkomna verk *Central Asian Turkic Place-Names. Lop Nor and Tarim Area. An Attempt at Classification and Explanation Based on Sven Hedin's Diaries and Published Works*, The Sven Hedin Foundation, Stockholm. SFII har i övrigt mottagit bokdonationer från enskilda och institutioner, vilket härmed tacksamt erkännes. Löfte om en bokdonation har kommit från professorn i arabiska vid Göteborgs universitet, Jan Retsö. Bokdonationen i fråga är en arabistisk boksamling som ställts till JR:s förfogande. Föreståndaren fann efter genomgång av listan – 2 sidor lång – att samtliga böcker borde vara av värde för SFII.

Vikarierande sekreterare Kari Çağatay har som en service

för bibliotekets besökare kompilerat en innehållsförteckning till samtliga nummer (1–20) av *Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul, Meddelanden.*

Slutligen kan nämnas att SFII:s föreståndare framfört ett förslag om att SFII blir "centralbibliotek" för Gunnar Jarrings vetenskapliga produktion. Som det nu är har SFII:s bibliotek endast ett begränsat antal av GJ:s arbeten. Samtidigt visar bibliografiska förfrågningar i Istanbul att man förväntar sig finna GJ:s böcker i SFII:s bibliotek. Med föreståndarens förslag skulle SFII innehålla allt som GJ har skrivit och därmed kunna bli det bibliotek i världen dit man automatiskt vänder sig för att vara garanterad ett fullständigt GJ-bestånd. Detta skulle också ge SFII:s bibliotek en profil – något som det nu saknar.

Donationer och bidrag

En förutsättning för stortipendiaten fil. mag. Falah Mousas handskriftsstudier i Istanbul var en mikrofilmsläsare. Genom prof. Carl-Gustaf Styrenii förmedling skänktes en sådan av Föreningen Svenska Istanbulinstitutets Vänner. Priset var 7 500 SEK. Läsapparaten levererades av Bibliotekstjänst i Lund. Såväl inköp som befordran till Istanbul ombesörjdes av adjunkt Birgitta Knutsson, Bjärred.

En muntlig avsiktsdeklaration att arbeta för en flygel till det tänkta auditoriet har avgetts av direktör Arne Runske, Stockholm.

Punctum finisque.

Istanbul i mars 1998

Bengt Knutsson

Rapport
från forskningsprojekt vid Istanbulinstitutet
1996–1998

ISLAMS KULTUR

Islam har många ansikten. Som sammanhållande idé för en storartad och världsomfattande civilisation har denna religion genom århundraden satt sin prägel på konst, arkitektur, vetenskap, rättsväsende och samhällssystem. Även om islams inflytande alltmer kommit att begränsas genom modernisering och sekularisering förblir dess traditioner starkt levande. Värnandet av traditionerna står inte i motsättning till ett starkt intresse av att inför utmaningen från moderniseringen åstadkomma förnyelse. En revitalisering av islam håller på att växa fram, som inte bara gör sig gällande i synen på samhället, utan också vad gäller tro och livsåskådning.

Vi lever i en tid då människor på ett sätt som aldrig tidigare blivit medvetna om sig själva som individer och grupper. Självreflektionen utgör ett genomgående tema för den moderna människan. Identiteten, både den individuella och den kollektiva (familj, stad, nation), har alltmer kommit i fokus för människors föreställningar. Det är under inflytande av sådana processer som det allt starkare och medvetna intresset för islam skall ses.

Spänningen mellan tradition och förnyelse inom det moderna islam har utgjort ledtråden för de program som arrangerats inom ramen för projektet "Islams kultur" vid Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul, april 1996–mars 1998. Stommen i denna verksamhet har varit fyra konferenser, vilka var och en tagit fasta på någon bestämd islamisk tradition eller aktuell problematik.

En ofta diskuterad fråga under senare år har varit i vilken mån islam kan anpassas till de nya politiska ideal, som vuxit fram sedan upplysningstiden och den franska revolutionen. Går det att kombinera ett styrelsesätt baserat på folkets överhöghet med tanken att allt styrs – även politiken – enligt Allahs vilja? Kan islam sekulariseras, eller finns det någon olöslig motsättning mellan islam och liberal demokrati, såsom denna styrelseform vuxit fram i väst?

Dessa frågeställningar utgjorde tema för projektperiodens första konferens (28–30 oktober 1996), som organiserades i samarbete med Mellanösternseminariet vid Göteborgs universitet och med Svenska Institutets generösa bistånd. Ansvariga för konferensen var Sune Persson från Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg och Elisabeth Özdalga. Konferenssekreterare var Ann-Kristin Jonasson också från Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg. Ett tjugotal talare från Sverige, Turkiet och flera länder i Mellanöstern inbjöds. Specialintresserade turkiska och svenska journalister var också på plats.

Konferensen präglades av livliga, stundom ganska heta, diskussioner och lovade gott för fortsatt samarbete kring dessa frågor. Ganska exakt på dagen ett år efter konferensen fanns uppsatserna i tryck. Som nr 7 i SFII:s serie *Transactions* är de nu således tillgängliga för alla intresserade. Boken heter *Civil Society, Democracy and the Muslim World* och har tryckts av Tarih Vakfı (History Foundation) i Istanbul och distribueras av förlaget Curzon Press i England. HSFR bidrog med tryckningskonstnaderna, något som vi givetvis är mycket tacksamma för. Boken har redan givit gehör i turkisk press och kommer inom kort att också ges ut i en turkisk version.

Ämne för nästa konferens, som hölls redan en månad senare, 25–27 november 1996, var alevierna. Detta är en religiös

minoritet (ungefär 15 procent av Turkiets nuvarande befolkning) med rötter i de turkmeniska stammar som på 1200-talet invandrade från Centralasien till Anatolien. Genom att hylla den fjärde kalifen Ali och därmed ansluta sig till en heterodox tolkning av islam var dessa grupper under lång tid förföljda av de osmanska härskarna. Alevierna har därför som regel levt undanskymt ute på landsbygden och ofta i svårtillgängliga och bergiga trakter. Därmed har de också kunnat bevara sin religiösa och kulturella särprägel.

Alevierna kom att utgöra en mycket stor del av den migrationsvåg som präglat turkisk utveckling sedan 1950-talet. De utgör en stor del av de turkiska gästarbetarna i Europa, framför allt i Tyskland. Det faktum att just alevierna i så stort antal bröt upp från sina byar berodde delvis på att de levde under sämre förhållanden än många andra grupper på landsbygden. Utvandringen äventyrade emellertid deras kulturella särart. Under 1970-talet var många av den uppfattningen att detta arv var på väg att försvinna. Som en reaktion emot detta hot uppkom under 1980-talet en rörelse för att främja aleviernas egen identitet. Avsikten med konferensen om alevierna var därför att belysa denna nya rörelse – alevismen – och sätta in den i ett historiskt och regionalt sammanhang. Konferensen bar titeln *Religion, Cultural Identity, and Social Organization Among Alevi in Ottoman and Modern Turkey.* Även vid detta tillfälle inbjöds ett tjugotal talare från Turkiet, Sverige och olika länder i Europa. Konferensen inleddes med ett besök på en av aleviernas samlingsplatser i Istanbul (deras *cemevi* i Merdivenköy). Där deltog vi i en religiös ceremoni, *cem töreni.* Professor Irène Mélikoff, som studerat alevier och dem närstående Bektaşianhängare i Turkiet i många år och som också är välkänd i alevierkretsar i Istanbul, var med, vilket medverkade till att vi blev särskilt väl mottagna.

Även denna konferens präglades av heta diskussioner och ett mycket givande meningsutbyte. Konferensföredragen har publicerats som *Transactions* nr 8 under titeln *Alevi Identity: Cultural, Religious, and Social Perspectives*. Redaktörer är Tord Olsson och Catharina Raudvere från Religionshistoriska institutionen i Lund och Elisabeth Özdalga, SFII.

En annan gren av islam, också med rötter i Centralasien, närmare bestämt Khorasan, utgörs av Nakshibendiorden. Denna sufiorden vann spridning i Anatolien redan på sextonhundratalet, men det var först under adertonhundratalet som denna rörelse spreds också i vidare kretsar ute på landsbygden och blev inflytelserik högt upp i den osmanska härskarhierarkin. Nakshibendiorden var speciellt starkt förankrad bland de kurdiska stammarna i sydöst, varifrån en av rörelsens nydanare i början av adertonhundratalet, Mevlana Khalid, härstammade. Speciellt den diktatoriske sultan Abdülhamid II (1876–1909) sägs ha utvecklat starka band med denna rörelse, vilket inneburit att Nakshibendiorden under kemalistisk tid blivit symbolen för politiskt och religiöst bakåtsträveri. Detta intryck förstärktes av det faktum att det var en Nakshibendischejk, Şeyh Said, som 1925 ledde upproret i östra Turkiet mot den nya republikanska och sekularistiska regimen.

Under senare decenniers islamiska uppsving i Turkiet har Nakshibendiorden återigen gjort sitt namn hört. I sekularistiska kretsar ser man med stor skepsis på denna rörelse, som anses representera mycket konservativa värderingar. Nakshibendiorden är en lagtrogen riktning inom islam och den heliga lagen, *şeriat*, ett tabu i sekularistiska kretsar i Turkiet, anses ha aktiva förespråkare inom denna rörelse. Under den bortgångne president Turgut Özals tid skedde dock en uppmjukning i synen på Nakshibendiorden, dels på grund av Özals allmänt sett mera liberala attityd till olika religiösa och politiska

riktningar, dels genom att han själv ansågs stå just denna riktning inom islam nära.

Denna rörelse var tema för vår tredje konferens inom projektet Islams kultur. Konferensen bar titeln: *Patterns of Transformation Among the Nakshibendis in the Middle East and Central Asia.* Korkut Özal, president Özals bror, som själv under tjugo år stått Nakshibendiledaren Zahid Kotku nära, berättade om sin tid som Kotkus lärjunge *(mürit).* Korkut Özal, civilingenjör och tidigare professor vid Middle East Technical University i Ankara, är också känd inom turkisk politik, bl.a. som framstående medlem av det under sjuttiotalet verksamma islamiska Nationella Frälsningspartiet. Under senare år har Korkut Özal intagit en mera avvaktande hållning gentemot Necmettin Erbakans islamistiska politik och är numera ledare för ett litet parti, Demokratiska Partiet. Bland deltagarna i konferensen fanns också en av de främsta experterna på Nakshibendiorden, Hamid Algar från Berkleyuniversitetet i Californien, Bo Utas från Institutionen för afroasiatiska språk i Uppsala samt Abdulqodyr Zokhihiy från Tasjkent i Uzbekistan.

Den sista konferensen i denna serie om Islams kultur handlade om musikens betydelse inom sufismen. Konferensen bar titeln *Tasavvuf, Music, and Social Change in Turkey and the Middle East.* Musiken har alltid spelat en viktig roll inom sufismen, speciellt då inom Mevlanaorden, som ju är känd för sina dansande dervischer, men i modern tid har musiken kommit att påverka människors helg- och vardagsliv i ännu högre grad än tidigare. Vad händer med klassiska, sakrala former av musik i en tidsålder präglad av massmedia och hur har sufimusiken kommit att inverka på den moderna icke-sakrala populärmusiken? Turkisk klassisk musik började inte nedtecknas förrän under adertonhundratalet, vilket betyder att

historieforskningen på detta område brottas med mycket stora problem. En rad mycket framstående experter på just dessa frågor, såsom Walter Feldman från Philadelphia i USA, Amnon Shiloah och Edwin Seroussi från Jerusalem, Jean During från Strasbourg och Cem Behar från Istanbul deltog i konferensen. Till vår stora glädje medverkade också en av sufismens främsta uttolkare i vår tid, Annemarie Schimmel, med en inledningsföreläsning om musikens roll inom islamisk mystik. De musiksociologiska perspektiven diskuterades av den välkände norske sociologen Dag Österberg. En välkommen gäst var den i svenska massmedia flitigt förekommande kännaren av islam och arabvärlden, Sigrid Kahle, som rapporterat om nämnda konferens i *Svenska Dagbladet* (27 januari 1998) och nu också i denna utgåva av *Dragomanen* (sid. 22–36).

Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul, november 1997. Från vänster Bengt Knutsson, Cenap Turunç, Annemarie Schimmel, Sigrid Kahle, Elisabeth Özdalga och Kari Çağatay.

Verksamheten inom ramen för projektet Islams kultur har givit oss möjlighet att framhäva den kulturella mångfald som vi anser islam representerar samt att samla upp en del av den senaste forskningen på en rad intressanta områden. Institutet i Istanbul har under denna period blivit centrum för vetenskapligt och kulturellt utbyte inte bara mellan svenska och turkiska forskare, utan också mellan forskare från en rad länder i Mellanöstern, Centralasien, Europa och USA. En mycket viktig del av denna verksamhet består i att föra ut resultaten till en vidare läsekrets. Som angivits ovan, har två konferensvolymer redan publicerats. Volymerna från de två sista konferenserna kommer under hösten 1998, även de i i SFII:s serie *Transactions*.

Publikationsverksamheten har också lett till ett fruktbart samarbete med det tidigare nämnda turkiska förlaget Tarih Vakfı i Istanbul – ett förlag som har en omfattande utgivning av historisk litteratur och som nu alltså också medverkar i arbetet med att ge ut konferensvolymerna från Istanbulinstitutets islamprojekt i turkisk översättning.

Slutligen kan också nämnas att vi under denna period startat ett projekt, som ligger något utanför ämnet Islams kultur. Det gäller svensk och turkisk familje- och kvinnoforskning. Efter en konferens i oktober 1997 på temat *Swedish Family and Gender Research,* då de svenska sociologerna Rita Liljeström, Ulla Björnberg och Anna-Karin Kollind presenterade svensk forskning på dessa områden för turkiska kolleger i Ankara och Istanbul, uppstod tanken att också sammanställa en bok på temat *Familjen i det moderna samhället. Turkiet och Sverige i jämförande perspektiv.* Ett första arbetsmöte är redan planerat till februari 1999, understött av Svenska Institutet i Stockholm och Göteborgs universitet.

Med tanke på kommande aktiviteter är det glädjande att

SFII genom den förestående tillbyggnaden snart kommer att förfoga över en större föreläsningssal. Det är vår förhoppning att vi genom denna kan dela med oss av vår verksamhet till en större intressekrets.

Elisabeth Özdalga

Föreningen Svenska Istanbulinstitutets vänner

Kansli: Kaptensgatan 12, 2 tr., 114 57 Stockholm.
Postgiro: 9 97 52-8. Tel.: 08-662 77 32. Fax: 08-665 31 33.

Vänföreningens styrelse 1998

Professor Ulla Ehrensvärd, *ordf.*
1:e intendent Anette Granlund
Fil. mag. Anne Karahan
Docent Asım Kurtoğlu
Byråintendent Adina Ekbergh Mattsson
Docent Michael Nordberg, *v. ordf.*
Docent, avd.dir. Birgit N. Schlyter, *red.*
Professor Carl-Gustaf Styrenius, *sekr.*
Intendent Suzanne Unge Sörling, *v. sekr.*
Bankdirektör Göran Tullberg, *skattm.*
1:e bibliotekarie Lena Wester

Revisor
Aukt. revisor Bo Lindén

Revisorssuppleant
Godk. revisor Lars Ljungh

Vänföreningens årsberättelse 1997

Styrelsen för Föreningen Svenska Istanbulinstitutets Vänner får härmed avge verksamhetsberättelse för 1997.

Vid föreningens årsmöte den 14 april 1997 på Medelhavsmuseet förrättades styrelseval. Omval skedde av ordföranden, professor Ulla Ehrensvärd, och av följande styrelseledamöter: Förste intendent Anette Granlund, docent Asım Kurtoğlu, byråintendent Adina Ekbergh Mattsson, docent Michael Nordberg, professor Carl-Gustaf Styrenius, intendent Suzanne Unge Sörling, bankdirektör Göran Tullberg och förste bibliotekarie Lena Wester. Nyval skedde av fil. mag. Anne Karahan och fil. dr Birgit N. Schlyter.

Till revisor omvaldes aukt. revisor Bo Lindén med godk. revisor Lars Ljungh som suppleant.

Till valberedningen omvaldes tekn. dr Jan Bröchner och kammaradvokatfiskal Tomas Cramér.

Styrelsen har under verksamhetsåret sammanträtt den 27 januari och den 19 augusti. Inom styrelsen har Michael Nordberg fungerat som vice ordförande, Carl-Gustaf Styrenius som sekreterare, Suzanne Unge Sörling som vice sekreterare och Göran Tullberg som skattmästare.

Föreningen har under året haft följande programutbud: Den 25 februari talade professor Per Jonas Nordhagen, Bergen, över ämnet "Et Konstantinopel ved Tiberen: Bysantinerne i Roma och deres ikoner" på Olaus Petri församlingshus. Vid årsmötet den 14 april på Medelhavsmuseet talade tolkarna Shelly Rothschild och Mathias Hannau över ämnet "Sefardiska judar i det osmanska riket". Den 21 oktober talade professor Carl-Gustaf Styrenius över ämnet "Anatolien från äldsta tid till Konstantinopels fall 1453" på Kungl. biblioteket.

Föreningens medlemsantal uppgick vid årets slut till 471 medlemmar, varav 101 är ständiga medlemmar.

Bidrag till Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul har under året givits för inköp av en läsapparat.

En ekonomisk rapport kan rekvireras från kansliet.

Stockholm den 16 april 1998

Ulla Ehrensvärd *Carl-Gustaf Styrenius*

Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul
och
Föreningen Svenska Istanbulinstitutets Vänner